

Salatın ƏHMƏDLİ

HÜSEYN CAVİDİN EV MUZEYİ

Kitabın nəşr olunmasında maddi
dəstəyinə görə ömür-gün yoldaşım
Tağı Məhəmməd oğluna minnətdaram.

Müəllif

Bakı
Şirvanəşr
2009

Beynəlxalq Qızıl Priz laureatı (Madrid, 2004)

Şirvannəşr, 45(1294), 2009

Naşir Qəşəm İsabəyli

Elmi redaktor və

ön sözün müəllifi

Cəlal Qasımov

Filologiya elmləri doktoru,

professor

Redaktoru

Gülbəniz Babaxanlı

AMEA H.Cavidin ev muzeyinin
direktoru, filologiya elmləri namizədi

Salatın Əhmədli

Hüseyn Cavidin ev muzeyi

Bakı-Şirvannəşr-2009,

168 səh.

Kitab Hüseyn Cavidin ev muzeyinə həsr edilmişdir. Kitabda muzeyin yaranma tarixindən, oradakı eksponatlardan, muzeyə verilmiş hədiyyələrdən və Hüseyn Cavidin Naxçıvandakı ev muzeyindən bəhs edilir.

83.3 Az (2)

Ə-----

054

Ünvan: Bakı-Az 1021, Badamdar şos.77

Tel: 492-92-27, 492-93-72, (050) 316-23-40

CAVID DÜNYASINA SƏYAHƏT

Hər şeyə görə — atamı Vətən torpağına qovuşdurduğuna, əzizlərimi bir sərdabədə — Cavid məqbərəsində görüşdürdüyünə, Cavid ocağının çırağını yenidən yandırdığına görə unudulmaz Heydər Əliyeva minnətdaram.

Turan Cavid

Cavidin klassik “İblis” əsəri bu sözlərlə bitir: “İblis yerə enir”. Sual doğur: Nə üçün yerə? Çünki iblis Allah tərəfindən lənətlənərək qovulduğundan o, ucalığa, kosmosa yüksələ bilmədiyi kimi, insanlar tərəfindən də dərk edildiyindən onların arasında qala bilməzdi. Dərk olunan və qovulan İblis insanlar arasından qovulduğu kim, dərk olunan imperiya, eləcə də onun başçıları və qulları insanlığa xəyanət etdiklərinə görə bir qismi imperiyanın — iblisin özü tərəfindən, digər qismi isə bir qədər sonra zamanın hökmü ilə cəzalandırıldı. Tarix sübut etdi ki, İblis (imperiya) dərk olunanda rədd edilir, mütəfəkkir (Cavid) dərk olunanda qəbul olunur. İblisin dərkini İblisin faciəsi, mütəfəkkirin dərkini isə mütəfəkkirin qələbəsi ilə nəticələnir. Vaxtı ilə iblis — Sovet imperiyası H.Cavidi (eləcə də minlərlə başqalarını) “vətən xaini”, “xalq düşməni”, “pantürkist”, “panislamist”... elan edərək müəyyən zaman kəsiyində olsa da əbədi səhnədən çıxardı. Amma bütün bunlar müəyyən zaman kəsiyində, həm də yuxarı dairələrdə, siyasi-ideoloji, konyuktur idarə sisteminə baş verdi. Xalq və onun qədirbilən oğulları öz mütəfəkkirlərini siyasi təqib və təzyiqlərə baxmayaraq yaşatmağa çalışdı, fürsət düşən kimi onların irsini nəşr etdi, abidələrini ucaltdı, ev muzeylərini yaratdı, bir sözlə, bu mütəfəkkirləri bəşəriyyətə tanıtdı.

“Hüseyn Cavidin ev muzeyi” kitabının müəllifi Salatın Əhmədli də belə bir qədirşünaslıq işi görərək sovet totalitar rejimi dövründə olmazın təqib və təzyiqlərinə məruz qalaraq uzaq Sibirə sürgün

edilən Cavid əfəndinin, eləcə də onun ailəsinin — Mişkinaz xanımın, Ərtoğrolun, Turan xanımın ağırlı taleyini can yanğısı ilə qələmə alır. Müəllif kitabını haqlı olaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin muzeyin açılışı zamanı Turan xanımla dialoqundan başlayır. Salatın xanım bununla demək istəyir ki, belə bir muzeyin açılışını etməyə hamıdan daha çox mənəvi, əxlaqi, haqqı və səlahiyyəti olan ümummilli lider Heydər Əliyevdir. Şübhəsiz ki, yalnız milli mənəvi dəyərlərin təhlükəsizliyi keşiyində qətiyyətlə dayana bilən Heydər Əliyev kimi şəxsiyyət Cavidin cənazəsini vətənə gətirə bilərdi. Heydər Əliyev böyük siyasi ustalıqla 59 yaşında pantürkist-millətçi kimi Sibirə sürgün edilən Hüseyn Cavidə 100 yaşında vətənə gətirdi. Sanki o, türkçülərin ən dahisini, ən dühasını vətənə gətirməklə milli hissə və duyğuya malik olan şəxsiyyətlərin hamısının cənazəsini, ruhunu, öz doğma vətənlərinə - Azərbaycana qaytardı. Lakin Cavidin nəşini Sibirdən gətirmək onu Sibirə sürgün etməkdən qat-qat çətin idi. Milli öndərimiz nitqlərinin birində bildirirdi ki, "...1982-ci ildə H.Cavidin cənazəsini uzaq Sibirdən Azərbaycana gətirmək asan iş deyildi. Bu böyük iradə, cəsarət tələb edirdi. Ancaq xalqımıza, millətimizə, tariximizə, mədəniyyətimizə, ədəbiyyatımıza olan sədaqət mənə belə bir cəsarət göstərməyə imkan verdi".

Salatın xanım kitabın növbəti bölümündə diqqəti iki dahiyyə - Hüseyn Cavidə və Heydər Əliyevə yönəldir. Daha doğrusu, Heydər Əliyevin Cavid irsinə göstərdiyi diqqət və qayğıni önə çəkərək ulu öndərin Cavidə məhəbbətinin əsas qaynaqlarını tədqiq etməyə cəhd edir. Və belə bir nəticəyə gəlir ki, Hüseyn Cavidlə Heydər Əliyevi birləşdirən yalnız məkan və coğrafi ərazi deyil, həm də onların baxışlar sistemindəki türkə və türkçülüyə, genə və genetik koda, yaddaşa və şəcərəyə, millətə və xalqa olan sədaqət hissləridir. Hər iki dahinin ömür və əməl yoluna diqqətlə nəzər salsaq görürük ki, onlar türk xalqlarının mədəni birliyinin tərəfdarı və təəssübkeşi olmuş, bu ortaq türk mədəniyyətinin dünya mədəniyyətindəki yerini və mövqeyini həmişə və hər yerdə uca tutmuşlar.

“Hüseyn Cavidin ev muzeyi” kitabının müəllifi Salatın xanım bu qısa, lakin faktlı, predmeti və konseptual şərhdən sonra muzeyin yaradılması və inkişafında Heydər Əliyevin müstəsna xidmətlərini xüsusi qeyd edir. Oxucunu muzeyin iç dünyasına dəvət edən müəllif “Muzeyə giriş, yaxud daxilə pəncərə” bölməsində muzey bələdçisi kimi deyil, əsl tədqiqatçı-alim kimi çıxış edir. Əslində Cavidin ev muzeyinə girişlə, Cavidin ideya-fəlsəfi, poetik dünyasına daxil olmağın əsası qoyulur. Salatın xanımın tədqiqatından aydın görünür ki, muzeyə gələnlər stenddəki tarixi foto şəkilləri, illustrasiyaları, əlyazmaları və əşyaları seyr etməklə qalmır, Cavid dünyasına daxil olur, Cavid sehrinin, Cavid tilsiminin təsiri altına düşür, Cavidə əhatə edən makro və mikro mühit barəsində ətraflı məlumat alır. Müəllif oxucunun diqqətini Cavidin əsərlərindən götürülmüş seçmə poetik beytlərə yönəldir, həmin beytlərin ideya-fəlsəfi mündəricəsini açaraq “səma şairi”nin bir muzeyə sığmadığını elmi dəlillərlə izah edir.

Müəllif özü də yalnız muzeydəki materiallarla kifayətlənmir, yeri gəldikcə Cavidlər ailəsi ilə bağlı yeni fakt və xatirələri, naməlum tarixi həqiqətləri elmi dövriyyəyə buraxır və tragik-dramatik ömür yaşamış bu ailənin mükəmməl elmi tərcümeyi-halının yaranmasında öz tövhələrini verir. Kitabda Mişkinaz xanımın, Turan xanımın Cavidə və Ərtoğrulsuz yaşadığı illər ürək yanğısı ilə (Mişkinaz xanımın və Turanın Ərtoğrolun dəfn mərasimində iştirak etmək üçün Naxçıvan şəhərinə getmələrinə icazə verilməməsi və həmin vaxt onların yaşadığı psixoloji sarsıntılar) təsvir edilir.

Müəllifin haqlı qənaətlərindən aydın görünür ki, repressiv aksiyalara yalnız Hüseyn Cavid deyil, Cavidlər ailəsi, Cavid nəslə məruz qalmışdır. Salatın xanım bir nəslin tragik taleyinə növbəti tipologiyayı Cavidin irsini, əsərlərini də əlavə edir. Həqiqətən də, repressiya özünün, xüsusilə dəhşətli, amansız formasını “əxlaqi-estetik” doktrina mundiri geyəndə və mənəviyyata, yaddaşa qarşı çevriləndə alır. Çünki qəsdin hədəfinə və qurbanına bu zaman ən bəşəri, ən əbədi dəyər və sərvətlər - sivilizasiya və sivilizasiyanı yarananların və yaşadanların özü çevrilir. Cavid əfəndinin əsərlərinin və

əlyazmalarının (“Atilla”, “Çingiz xan”, “Telli saz”, “İblisin intiqamı”...) məhvi artıq şəxsiyyətə yox, elə bəşəri dəyərlərə qarşı yönəlmiş repressiv aksiya idi.

Məlumdur ki, türkdilli xalqların lüğət fondunda repressiya, deportasiya, genosid sözləri yoxdur. Bu sözlər yaddan gəldiyi kimi onun icraçıları da əsasən yadlar idi. Yadların milli mənəvi dəyərləri məhv etməsi prosesi öz qaynağını çar Rusiyasının yaratdığı “ağ terror”dan alır və özünün zirvə məqamına bolşeviklərin “qırmızı terror”unda çatır. Bolşeviklər bu prosesdə yalnız rəng dəyişikliyi - qan simvolikası ilə deyil, həm də repressiyaların coğrafiyasının genişliyi və kütləviliyi ilə seçilir. Sovetlər məkanında repressiyaların ifadə etdiyi leksik çalar da dəyişir, bu söz “cəzalandırmaq” funksiyasını itirərək “məhv etmək” məzmunu daşıyır. Müəllifin Cavidlər ailəsinin faciəsinə geniş yer ayırması yaddan gələn bəlanın tarixi ibrət dərsi olduğunu anlatmağa, kökə, yaddaşa və şəcərəyə sədaqətə xidmət edir. Bu kitabda Cavidlər ailəsinin fonunda milli əxlaq və milli dəyərlərə malik olan şəhid və qurbanların hamısının taleyi öz əksini tapır.

Müəllif sonrakı bölmələrdə Cavidin muzey - məbədgah, ziyarət-gah həyatı, muzeyin elektron variantı, son illərdə orada görülmüş işlər, görkəmli şairin yubileylərinin keçirilməsi, əsərlərinin təkrar nəşri, eləcə də Naxçıvandakı məqbərəsi və ev muzeyi barədə ətraflı məlumat verir.

Kitabda verilmiş eksponatlarla müəllif nitqi arasındakı daxili rabitə və ünsiyyət əsərə sistemli icmal deyil, monoqrafik forma və məzmun verir, onun elmi dəyərini və oxunaqlılığını artırır.

Mənə elə gəlir ki “Hüseyn Cavidin ev muzeyi” kitabı ilə Salatın Əhmədlinin də Cavidşünaslar sırasında durmağa tam mənəvi-əxlaqi haqqı və səlahiyyəti çatır. İnanırıq ki, bu kitab tədqiqatçıların, Cavidşünas alimlərin, Cavidsevərlərin, muzey işçilərinin, bütövlükdə isə geniş oxucu auditoriyasının diqqətini çəkəcək və onların stolüstü kitabına çevriləcəkdir.

Cəlal Qasimov,

Filologiya elmləri doktoru, professor.

HÜSEYN CAVIDİN MUZEY ÖMRÜ, YAXUD EV MUZEYİNİN AÇILIŞI

Turan xanım Cavid irsinin ən böyük pərəstişkarlarından və təbliğatçılarından biri idi. Şairin ev-muzeyinin yaradılması, əsərlərinin ən mükəmməl nəşrinin hazırlanması bilavasitə onun adı ilə bağlıdır. Sovet dövr nəşrlərində Cavidin imlasına müdaxilə olunmuş, bir çox yerlərdə isə təhriflərə yol verilmişdir. Turan xanımın hazırladığı son beşcildlik külliyyatda Cavidin ilkin imlası, demək olar ki, bərpa olunmuş, böyük şair-dramaturqun həttə indiyə qədər çap olunmamış əsərləri də ilkin şəkildə oxuculara çatdırılmışdır.

Bu gün Hüseyn Cavidin Ev Muzeyində Cavidin irsinin təbliği və araşdırılması, eləcə də tərcüməsi və İNTERNET vasitəsilə dünyaya yayılması yönündə mühüm işlər görülür. Turan xanımın anım günündə ev muzeyinin rəsmi açılış mərasimi zamanı - 2002 - ci ilin 24 oktyabrında, yəni Cavidin 120 illik yubileyi günündə, Cavidi yenidən öz doğma xalqına qaytarmış ümummilli liderimiz Heydər Əliyevlə Turan xanımın apardığı söhbəti oxuculara təqdim edirik. Hər ikisinin ruhu şad olsun!

Heydər Əliyev: Cavid burada neçənci illərdə yaşayıb?

Turan Cavid: 20-37- ci illərdə. (19-20-37 red)

Heydər Əliyev: Burada yaşayış olub?

Turan Cavid: II mərtəbədə dərslər keçirilib, III mərtəbə isə müəllimlərə verilib. H.Cavidə sağ tərəfdəki otaqlar verilib, baş tərəfdə seminariyanın müdiri Pənah Qasimov yaşayıb. Həyətdəki evdə digər müəllimlər - Cəmo Cəbrayılzadə, Şəfiqə Axundova, Sahib Xəlil və s. yaşayıblar. Tələbələrə yaxın olmaqdan ötrü müdiriyyət və müəllimlər burada yerləşdirilib. Bu bina düz 100 ildir ki, Bakı milyonçusu Zeynalabdin Tağıyevin sifarişi ilə məxsusi qız məktəbi üçün inşa edilib. 1920-29-cu illərdə də məktəb kimi fəaliyyət göstərmiş. 1929-cu ildə məktəb fəaliyyət göstərməsə də, biz 1937-ci ilə kimi burada yaşamışıq. Bir dəfə bizə Sultan Məcid Qənizadə dedi ki, gəlin, sizə ev verək. Çünki 1929-37 - ci illərdə artıq burada bizdən başqa yaşayan yox idi. Bizim otaqlardan başqa digər otaqlar idarə kimi fəaliyyət göstərirdi. Hər dəfə deyirdilər Cavid əfəndi, gəl, ev verək sizə, deyirdi ki, yox, mən rahatam ki, mənim yazılarımı burada qoruyursuz. Aşağıda polis dayanırdı. Biz bura vəsiqə ilə çıxırdıq. 1937-ci ildə atam həbs olunandan sonra biz cəmi 4 ay yaşadığımız burada. Sonra köçürüldük.

Heydər Əliyev: Çıxartdılar sizi buradan?

Turan Cavid: Düz 65 il bundan əvvəl sentyabrın 28-də biz çıxarıldıq buradan. Bizə keçmiş Sovetski küçəsində ev verdilər.

Muzeyə gəldikdə ekspozisiyada birinci anam - evin xanımı göstərilir. Demək olar ki, öz dəyanəti, dözümlü ilə Azərbaycan xanımlarına nümunə ola biləcək bir xanım idi.

Bu əsər Oktay Sadıqzadənin işidir. O, ona görə canlı verə bilib ki, anamı tanıyırdı. O, bu evə çox gedib gəlirdi.

Heydər Əliyev: Mən sizin ananızı görmüşdüm. Mənim anam xəstə idi. İndiki Cavadzadənin klinikası - Leçkomissiyada müalicə olunurdu. Orda yan-yana otaqda mənim anam ilə birlikdə Mişkinaz xanım da müalicə olunurdu. Təxminən reabilitasiya vaxtında, 50-ci illər. Mən anamın yanına gedib gəlirdim. Təbii ki, anam Mişkinaz xanım ilə əvvəllər tanış olmuşdular. Mən də bir dəfə anamın yanına gedəndə onu görmüşdüm.

Turan Cavid: Az olur ki, insanın zahiri də gözəl olsun, daxili də. Mən anam olduğu üçün demirəm. Bunu görənlər də deyirdi.

Heydər Əliyev: Elədir, gözəl qadındı, çünki elə mən o vaxtlar da görəndə gözəl idi.

Turan Cavid: (divardakı şəkilləri ona göstərərək) O dövrdə çox az şəkil çəkirdilər. Bu gördüyünüz 1925-ci ildə çəkilmişdir. Bu isə ən sonuncu şəkildir. Siz indi heykəli görəcəksiniz. Mişkinaz xanımın heykəli Ömər Eldarovun işidir.

(Sonra Cavidin bizə məlum olan ilk şəkli üzərində dayanırlar. Ekspozisiya ilə, taxta üzərində oyma ilə tanış olurlar. T.Cavid "Azər"dən parçalar işlədiyini söyləyir.

Turan Cavid Oktay Sadiqzadənin "Qara Yazı" əsərini təqdim edir.)

Turan Cavid: Muzeyimizin guşələrinin birində Hüseyn Cavidin cənazəsinin İrkutskdan çıxarılarəkən çəkilmiş fotosəkillər təqdim olunur.

Heydər Əliyev: Bu qərarı biz imzalamışdıq.

Turan Cavid: Bəli. 1982-ci il oktyabrın 21-də Sibirdə onun qəbrini tapıblar. 100 yaşına görə 100 atəş açırlar və cənazəni çıxarırlar. Əlbətdə, siz də çox müdrik qərar verdiniz ki, cənazə əvvəl Şirvanşahlara gətirilsin. Sonra da bu binaya gətirilib, buradan Naxçıvana aparılsın.

Heydər Əliyev: İndi 20 il vaxt keçir üstündən. Xatırlayırıq Şirvanşahlar sarayına gətirilməsini.

Turan Cavid: Siz təsəvvür eləyin ki, biz çıxdıq aeroportdan. Maşında Zakir Bağırov idi, Məmməd Cəfər idi, Abbas Zamanov, bir də mən. İndi maşınla gəlirdik, mən də bilmirəm hara gedəcəyik. Gəldik-gəldik Qız Qalasını da keçdik. Çox yaxşı bir iş gördülər ki, Qız Qalasına Bakı soveti tərəfdən yox, fırlandılar bu evin qarşısından keçdilər. Onda mən başa düşdüm ki, Şirvanşahlara gedirik. Amma yol o tərəfdən qısadır. Dedim, Zakir müəllim bilərəkdən bu evin qarşısından keçdiniz? Dedi hə. Qoy birinci evin qapısından keçsin və noyabrın 1-nə qədər Şirvanşahlarda saxladılır. Noyabrın

2-də bura, Əlyazmalar İnstitutuna gətirdilər. Burda da bir gecə zalda qaldı. Bir gecə də Naxçıvanda gənclik illərində yaşadığı evində qaldı. Hansı ki, o evdə sonralar böyük qardaşı Şeyx Məhəmməd yaşamışdır.

Heydər Əliyev: Bəli, mən onu tanıyıram, müəllimim olub.

Turan Cavid: Bəli. Bilirəm. Babam o evdə az yaşayıb, gənclik illərini yaşayıb orda. Sanra İstanbula getdi, qayıdandan sonra isə Bakı-Tiflis-Gəncə. Mən həmişə deyirəm ki, sonra həqiqət yerini alır. Başqa cür qeyri-mümkündür. Əgər haqlıdırsa, bir adam haqqını alacaq. Ürək ağrından bir hal odur ki, ordan bizə məktub göndərirdi, nə istədiyi bizə məlum olmurdu, çünki məktubun yarısını əl ilə kəsib götürürdülər, bu vəziyyətdə bizə gəlib çıxırdı (yarımçıq məktublardan Prezidentə göstərir), burda yazdıqları rus dilində, ordan yazdıqları ərəb əlifbası ilə idi. Həbs olunan gecəsində tərtib olunan axtarış protokolunda yazılıb ki, bir zənbil əlyazısı aparılıb. Bir-bir yazılmayıb. Axtarışa gələnlər azərbaycanlı deyildilər, rus idilər. Onlar necə biləcəkdilər ki, orda yazılanlar nədir və eləcə də 115 kitab, 23 fotosəkil. Halbuki belə olmalıdır. O, bir-bir yazılmalıdır. Onlar oxuya bilmirdilər. Heç olmasa hərsindən bir nüsxə saxlanıl-saydı. "Atilla", "İblisin intiqamı", "Çingiz", "Şəhla", "Telli saz" aparılan əsərlərdəndir.

Heydər Əliyev: Onlar indi yoxdur?

Turan Cavid: Xeyr, yoxdur. Özü də hamısı tarixi əsərlərdir. "Xəyyam" dan sonra yazılıb. Hamısı makina çapı şəklindəymiş. H.Cavidin həbsindən 12 il sonra belə bu cür çıxışlar olurdu.

Heydər Əliyev: Nə deyirdilər ki?

Turan Cavid: Nə deyəcək. (Turan Cavid mətni oxuyur) - "Yazıçılar İttifaqına" soxulmuş alman-yapon faşizmi aqentləri, trotskiçilər, nasional uklonistlər, müsavətçilər - Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Sanlı, Qurban Musayev, Musaxanlı, Yusif Vəzir Çəmənizəminli, Seyid Hüseyn, Salman Mümtaz, Qantəmir, Talıblı, Tağı Şahbazı, Mikayıl Rəfili, Əli Razi və başqaları sakit bir sürətdə öz soyğunçu işlərini aparırdılar. Onlar gənc yazıçılar nəslinə

öz əbədi yaradıcılıq işlərinin “təcrübə” və “vərdişlərini” verirdilər ki, bu da mahiyyət etibarını ilə öz burjua ideologiyalarını mümkün olan bütün yerlərdə, müxtəlif yaradıcılıq iclaslarında, sekiyaların işlərində, “Ədəbiyyat qəzeti” və jurnallarda irəli sürülmək üçün cidd-cəhd etməklərindən ibarət olmuşdur.

Heydər Əliyev: (İstehza ilə) Alman-yapon şampını vurublar. Onda da yapon təzə çıxmışdı.

Turan Cavid: Onda şərəf bilirdilər kimsə-kimisə ifşa eləsin. Şərəf bilirdilər. Qardaşım Ərtoğrul əsgərliyə gedəndən sonra məktub yazmışdı Üzeyir bəyə. “Mən əsgərliyə gedirəm, görüşə bilmədim. Bacıma işə düzəlməkdə kömək edin”. Birinci işi mənə Üzeyir bəy düzəltdi. Zəng elədi radio komitətə. Sonra institutu qurtardım. İkinci xeyirxah Əziz Əliyevdir. Onun göstərişi ilə mənə institutda dərs verdilər. Dərs qurtardı, 52-ci il gəldi. Üçüncü Cəfər Cəfərov mənə işə düzəlməkdə kömək etdi. Hər dəfə mən bu üç şəxsi xatırlayıram. Cavid ocağını, demək olar ki, yaşadanlardır. Mən həmişə təəssüf edirəm ki, Əziz Əliyevi görə bilmədim.

Heydər Əliyev: Əziz Əliyevi görmədin?

Turan Cavid: Mən Əziz Əliyevi tanıyırdım. Birinci kitabı reabilitasiyadan sonra, çıxanda avtoqrafnan mən Əziz Əliyevə göndərdim - Gülarənin vasitəsi ilə. Mən Gülarə ilə tanış idim.

Heydər Əliyev: Yadımdadı, Gülarə də, Zərifə də sizin haqqınızda çox danışdı. Çünki Gülarə ilə bir institutda işləyirdiniz.

Turan Cavid: Bəli, bir mərtəbədə. Hər gün görüşürdük.

Heydər Əliyev: Zərifə xanım da çox maraqlanırdı sizin ilə. Mənə həmişə sənin haqqında danışdı. Mən sən qardaşını da görmüşdüm. Bir dəfə 1942-ci il idi. Naxçıvanda idim. Dedilər ki, Hüseyn Cavidin oğlu burdadır. Onda onu əsgərlikdən buraxmışdılar Naxçıvana. Bir dəfə küçədə gələndə onu mənə göstərdilər. Əsgər geyimində idi, üzü çox solmuş, amma sifəti çox gözəl bir oğlan idi. Ondan sonra xəbərim olmadı düzdü ondan.

Turan Cavid: Anama oxşayırdı gözəllikdə. Vəfat edəndə ən yaxın qohumlardan başqa heç kəs dəfninə gəlmədi.

Heydər Əliyev: Nə vaxt vəfat edib, mənim ondan xəbərim yoxdur. Çünki mən onda bir iş sahibi deyildim.

Turan Cavid: Onda qorxurdular. Amma indi Naxçıvanda ən gözəl məqbərə onlarınkıdır. Taleyin işi belədir. Hüseyn Cavid öz əliylə kitabların birində doğum tarixini yazıb. Öz doğum tarixini, anamınkini yazıb, anamın doğum günü və ayı məlum olmadığına görə boş qoyub və uşaqların doğum tarixini yazıb. Hətta məndən əvvəl bir uşaq olub qalmayıb. Onunda tarixini yazıb.

Heydər Əliyev: Sən 2-ci uşaqsan?

Turan Cavid: Xeyr, mən 3-cü uşağam. Hərdən fikirləşirəm ki, bu 2-ci mənim dözdüyümə dözməyəcəkdi, ona görə də Allah onu götürüb ki, 3-cü uşaq da olsun.

Heydər Əliyev: Bu tarixlər yazılan kitab nə kitabdır?

Turan Cavid: “Qamüsi-türki” Hüseyn Cavidin 115 kitabı olub. Çox qəribədir ki, bunlar hamısı İstanbulda nəşr edilmiş kitablardır. Yunan tarixi, təbabətə aid, astronomiyaya aid.

Heydər Əliyev: Hüseyn Cavid çox faciəli həyat keçirdi. Yəqin, onun xoşbəxtliyi onda idi ki, sən var idin. Sən yaşamasaydın bunları

bir yerə kim yığacaqdı? Vəfalı övlad həmişə ata-ana üçün böyük nemətdir. Sən varsan, bunu yaratmışsan. Allah bu əzab-əziyyətin müqabilində səni saxlayıb ki, sən bu irsi yaşadasan.

Mənə ilk Azərbaycan dilini öyrədən Şeyx Məhəmməddir. Güzəl müəllim idi. Amma çox tələbkardı, hətta demək olar ki, əzazil idi.

Turan Cavid: Amma deyim sizə ki, siz həmişə müəllimlərinizi xatırlayırsınız. Tələbkar müəllim çox yaxşıdır.

Heydər Əliyev: Bəs nə, müəllim tələbkar olmalıdır. Özü də o vaxtlar. Mənim kimi tələbəyə bir o qədər tələbkarlıq lazım deyildi, amma 25-30 nəfər tələbənin hamısı müxtəlif səviyyədə idilər. Ona görə də çox tələbkar idi. Mənə 5-ci sinifə qədər o dərs deyib. Azərbaycan dilindən. Amma mən nəyə deyim ki, o vaxtlar maddi cəhətdən çətinlik çəkirdi. Elə mən özüm də kasıb bir evdən idim. O vaxtlar, ümumiyyətlə, orda sən deyən dövlətli adamlar yox idi. Amma bəzi müəllimlər var idi ki, keçmişdən onlara nə isə qalmışdı. Geyimləri yüksək idi. Amma bu isə sadə qeyinirdi.

Turan Cavid: Ailə də çox böyük idi. Birinci qadından 3 uşağı var idi, o birisindən isə 5. Ona görə çətin idi.

Heydər Əliyev: Çətinliyi olmağını hiss edirdim, amma çox intizamlı və tələbkar müəllim idi.

Turan xanım, Hüseyn Cavid bu qədər məşhur əsərlər yazıb, onların da demək olar hamısı tarixi əsərlərdir. O, elə bir əsər yazmayıb ki, kimsə-kimsəynən orada sevişdi, yaxud da ki, sevişmədi getdi. Hamısı tarixi əsərlərdir, tarixi dəqiqlik var bunlarda. Tarixi fantaziya deyil bu. Bir belə tarixi, bir belə şeyləri o hardan bilirdi. O axıdır o qədər də çox yaşamayıbdır. Düzdü, sən də uşaq olmusan, amma sən yeganə adamsan ki, onu hamıdan yaxşı tanıyırsan.

Turan Cavid: Mütaliəsi son dərəcə güclü olub. Özü də İstanbula gedəndə. Müəllimləri də gözəl olub. Çox mütaliə edirdi, bir o qədər firavan yaşamasa da, bütün pulunu kitablara verirdi.

Təsəvvür ediniz ki, 1941-ci ildə son məktubunu 27 mayda yazdı. Ondən bir ay sonra müharibə başladı. Onun yanından gələnələr de-

yir ki, Cavid deyir ki, müharibə 4-5 il çəkəcək və Sovet İttifaqı qalib gələcək. Çox uzaq görən adam idi. O, proqnozu heç vaxt səhv etməyib. Amma mənə çox təəssüfləndirir ki, bu cür uzağı görən adam özündən əvvəl həbslər başlananda özü də deyirdi mənə əsərlərim göz qabağındadır. Onlar mənə nə üçün həbs etməlidirlər. Bir dənə də olsun əsərlərindən gizlədə bilmədi. Heç olmasa evdən çıxarardı.

Heydər Əliyev: Tapılmayan əsərləri də olub?

Turan Cavid: Hamısını apardılar. Heç birini də qaytarmadılar.

Heydər Əliyev: Bərpa olunanlar var axı.

Turan Cavid: Çap olunanlardı, bəlli olanlardır.

Heydər Əliyev: Əlyazmanı deyirsən?

Turan Cavid: Xeyir, yazıb bitirdiyi, çap olunmayan əsərlər - "Atilla", "Çingiz", "İblisin intiqamı", "Şəhla", "Telli saz" - bunlar pyeslərdir. Heç birisi qalmayıb. "Koroğlunun ssenarisi", heç birisi qalmayıb. Apardılar və mən bəraət alan kimi birinci məktubu yazdım təhlükəsizlik orqanına ki, atamın xəttini bilirəm. Mənə şərait yaratsınlar ki, sizin işçiyənən arxivdə yazıları araşdırım. Ərəb əlifbasını da özü mənə öyrətmişdi. Elə bil bilirdi ki, mənə lazım olacaq. Mən 4-cü sinifdə oxuyan yayda bağda mənə ərəb əlifbasını öyrətmişdi. Bir azdan mənə çağırılıb dedilər ki, heç bir şey qalmayıb. Bununla qurtardı. Amma mən isə ümidimi üzmədim. "Telli saz"la "Şəhla" evdən çıxıb. Tamaşaya qoymaq istəyirdilər. Nə isə yarımçıq qalıb. Yeganə "Xəyyam"ı Yerevan teatrından Şahzavallı adlı bir aktyor var idi, o mənə verib. Yoxsa "Xəyyam" itmişdi, çap olunmamışdı. Axı "Xəyyam" əsərini 1935-ci ildə Şura hökumətinin qurulmasının 15-ci ildönümü münasibətilə müsabiqəyə verib, əsər ikinci mükafatı alıb. Həmin o mükafat alınan əsər kimi tamaşa qoyulmalıydı, amma yarımçıq qaldı.

Heydər Əliyev: Demək, "Xəyyam" o illərdə tamaşaya qoyulmayıb?

Turan Cavid: Azərbaycan teatrında yeganə əsəridir ki, yazılması 1935-ci ildi, tamaşaya qoyulması 1970. 35 il keçib arasından.

Heydər Əliyev: Bu tamaşa Mehdi Məhəmmədovun quruluşunda qoyulub.

Turan Cavid: Yeganə onun quruluşunda qoyulub. Güzəl bir tamaşa idi.

Heydər Əliyev: Mən o tamaşaya baxmışam. Amma mən elə bilirdim əvvəllər tamaşaya qoyulub. Demək, ilk dəfə qoyulubmuş.

Turan Cavid: İlk dəfə Mehdi Məmmədov qoyub. O illərdə çap da olunmamışdı. Bir dəfə üzünü köçürüb. Öz xətti də deyildi. Sübüt üçün mükafat alandan sonra qəzetdə parçalar verilmişdi, onlar tutuşduruldu. Bir əsər bax belə tapıldı. Fikirləşirəm ki, bəlkə o biri əsərlər də belə tapıla bilər. Təhlükəsizlik Nazirliyində qapalı yerlər ola bilsin ki, var.

Heydər Əliyev: Elə bir yer yoxdur.

Turan Cavid: Amma siz bir dəfə yadımdadır ki, çıxışınızda dediniz ki, təzə gələndə işçilərdən biri deyib ki, o həyatda Cavidin bütün əsərlərini yandırılıblar.

Heydər Əliyev: Elədir. Mən təzə gəlmişdim Moskvadan, işləyirdim. Və mənə məlumat verdilər ki, Cavidin əsərlərini və Salman Mümtazın kitabları qutulara töküüb yandırmışdılar. Bu iş ilə məşğul olanlar, əsasən, ermənilər imiş. İndi Allaha şükür ki, qalan əsərləri də var.

Turan Cavid: İndi mən sizə bir kitab təqdim edəcəm. Çox sevindim, nəhayət ki, Cavidin öz qələmindən çıxan bir tərzdə onun əsərləri nəşr olundu, mən özüm işlədim. O üç əsəri "Turan" adlı nəşriyyat "Bahar şəbnəmləri" adlı şeirlər, "İblis" və "Peyğəmbər" necə yazmışdısa elədi. Elə şeylər var ki, danışmaq da artıqdır. Bilirsiniz, bu çox yüksək bir işdir. Xatırlayıram, rəhmətlik Mirvari Dilbazinin şeirini. "Sağ olsun Cavid vətənə gətirən oğul" deyir. Görünür ki, Allah insanları yer üzünə göndərəndə hər kəsi öz missiyasına görə göndərir. Kimsə nə işə eləməlidir. Bu adam bu işi görməlidir. Məndə, həqiqətən bir inam var ki, bir işi başlayan adam mütləq sona çatdırmalıdır. Məsələn bəziləri deyirdi ki, buranın alınması mümkün deyil. Deyirəm mümkün olmayan şey həyatda yoxdur. O bir ölümdür ki, insanlar acizdir. Qalan hər bir şey insan iradəsinin, insan qeyrətindən asılıdır. İnsanlar hər işi gərək ürəknən etsinlər. Əlbətdə, buranı mən özüm üçün eləmirəm

ki, onlar ölüb gediblər, sonrakı nəsil qiymət versinlər ki, onlar necə adamdılar.

Heydər Əliyev: 20 il bundan öncə bir sərəncam imzalamışdım, Cavidin 100 illik yubileyi ilə əlaqədar.

Turan Cavid: O, çox qeyri-adi bir hadisə idi.

Heydər Əliyev: Sonra fikirləşdim ki, dünya qərribə bir dünyadır. 20 il bundan öncə başladığım bu işi elə davam edəcəm. Cavidin həbs olunması, sürgün olunması, vəfat etməsi-bu bir dövrdür. Vəfat etdi, getdi torpağa. Amma bundan sonra loru dildə desək, yenidən dirilmə məsələsi-mənəvi cəhətdən onun reabilitasiyası var idi. Tam reabilitasiya olunmalı idi.

Turan Cavid: Mən həmişə deyirəm, 1956-cı ildə onlar cismani bəraət aldılar. Amma yenə də onlar haqqında yazmırdılar. Əsil bəraət 1982-ci ildə oldu.

Heydər Əliyev: 1982-ci ildə bu adamın Sibirdən cənazəsinin gətirilməsi ilə nəticələndi. O dövr mənim yadımdadır, nə qədər çətinliklər var idi. Onun gedib gətirilməsi məsələsi nə qədər çətinliklər törədirdi. Bunu etdik. Artıq mənə xəbər verdilər ki, gətirirlər, indi mən müşavirə çağırıb qərar qəbul etməliydim ki, nə etməli. Düzdür, qohumların çoxusu, sənin özün də deyirdin ki, Bakıda dəfn olunsun. Yeganə bir adamıydım ki, mən onun Naxçıvanda dəfn olunmasını təklif etmişdim. Hətta yazıçılar belə onun Bakıda dəfn olunmasının tərəfdarıydılar. Mən dedim ki, Naxçıvanda dəfn olunması lazımdır. Amma nə üçün Naxçıvanda? Mən Naxçıvandakı qəbiristanlığı da tanıyıram. Naxçıvanda bir fəxri xiyabanda yoxdur. Amma Naxçıvan deyəndə mən nə deyirdim, şəhərin mərkəzində bir yerdə dəfn olunsun və məqbərə tikilsin. Və bunu mən başa salandan sonra bir çoxları razı oldu. Bəziləri yenə də deyirdilər, Bakı paytaxtdır, Naxçıvan da onun doğulduğu yerdir. Bir də ki, burada, Fəxri Xiyabanda Azərbaycanın böyük insanları çoxu yan-yanadır. Amma orada, təəssüflər olsun ki, xırda insanlar da var. Layiq olmayanlar da var. Amma mən o vaxtlar dedim ki, mənim fikrim, mənim düşüncələrim

tamam başqa şeyləri nəzərdə tutur. Naxçıvanda yer də seçildi, yaşadığı evin yanında və böyük bir məqbərə də ucaldı. Mən belə bir tapşırığı vermişdim ki, bunu edin. Mən gedib qayıdana qədər bunu etməmişdilər. Mən Moskvada qalanda ağır vəziyyətdə bir çox şeylər düşünürdüm, onlardan biri də Cavid məqbərəsi idi. Qayıdıb gələndə ilk maraqlandığım bu oldu. Amma bu ərəfədə də mənim elə bir səlahiyyətim yox idi. Naxçıvana adi vətəndaş kimi gəlmişdim. Sonra mən deputat seçildikdən sonra yenə də gəldim Naxçıvan rəhbərliyinə ki, bəs belə bir iş görmüşük, gəlin, bunu axıra çatdıraq. Amma o dövrdəki vəziyyətdə bunu etmək çətin idi. Mən özüm 1991-ci ildə Naxçıvana rəhbər seçildim. Bir-iki proyekt verildi və projektlərin seçilməsi ilə məşğul olduq. Bu işlərin başa çatdırılması da asan olmadı. Taleyində, demək, bu olmalıymış.

Turan Cavid: Çox ağır taleyi var idi. Amma son nəticə yaxşıdır.

Heydər Əliyev: Həqiqətən ağır taleyi var. Amma gör necə sonu oldu. Azərbaycanda elə ikinci bir şəxs yoxdur, onun sevimli həyat yoladaşı və oğlu bir məqbərədə dəfn olunsun.

Turan Cavid: Bir şeyə həmişə inanıram ki, nə isə gecikəndə çox uğurlu səbəbə görə gecikir. Vaxtiylə olsaydı, yəqin ki, belə olmayacaqdı. Demək ki, bu mütləq gecikməliydi. Azərbaycanda sizdən başqa heç kim bunların üçünün bir yerdə dəfn olunmağına icazə verməyəcəkdi. Bu mənim üçün çox döyük bir ağrı idi. İstədiyim o idi ki, misal üçün, gətirilmə ərəfəsində elə fikrim var idi ki, qardaşımı da bura gətirəm, anam burdadır. Elə ki, gətirildi, mən dayandım, fikirləşdim ki, hara gətirmək olar. Elə də oldu ki, bunlar, doğurdan da, birləşdilər yenidən. Artıq mən sentyabrda anamın cənazəsini Naxçıvana aparıb atamın yanında dəfn etdim. O dəqiqə çox rahatlandım, onlar üçü də birlikdədirlər. Birləşdirə bildim. Siz olmasaydınız bu iş baş tutmazdı. Mən həmişə minnətdaram sizə və başqaları da qiymətləndirirlər bunu.

Heydər Əliyev: Allah rəhmət eləsin Hüseyn Cavidə. Allah Mişkinaz xanıma da rəhmət eləsin, Ərdəbilə da. Biz nə mümkündür

etmişik. Xatirəsini əbədiləşdirmişik.

Turan Cavid: Mən əminəm ki, onların ruhları burdadır. 17 il burada çox xoş gün keçirdilər.

Heydər Əliyev: Mən təbrik edirəm ki, ev muzeyi açıldı. Maraqlanan insanlar gəlsinlər, baxsınlar, görsünlər. Onlar bizim xalqımızın, millətimizin tarixidir və bu tarix ilə insanlar tanış olsunlar. Tariximizi insanlara, daima gənc nəslə anlatmaq, bildirmək, öyrətmək lazımdır. Tarixini bilməyən insan öz xalqına, öz millətinə sədəqətlə xidmət edə bilməz və həqiqi millət ola bilməz. Həqiqi insan da ola bilməz. Ona görə də biz Azərbaycanda belə muzeylər yaradarkən tariximizin ayrı-ayrı hissələrini bugünkü nəsillərə, gələcək nəsillərə göstərmək istəyirik. Bu da onun bir gözəl nümunəsidir. Allah xeyirli eləsin.

İKİ DAHİNİN ABİDƏSİ

Deyirlər, dahilərin talelərində bənzər cəhətlər, kəşişən xətlər çox olur. Eyni torpaqdan nəşət tapmış Hüseyn Cavid və Heydər Əliyevin də talelərindəki bənzərlik təkcə zahiri, formal cəhətlərlə məhdudlaşmır.

Azərbaycan xalqının yetirdiyi bu iki düha bir an belə doğma xalqa və vətənə xidmətdən geri qalmamış və ən əlamətdarı da odur ki, hər an bir-birinə həyan olmuş, öz müqəddəs missiyalarını yerinə yetirərkən bir-birinin yardımçısı olmuşlar.

Hüseyn Cavidin bədii-fəlsəfi yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti xəzinəsinin ölməz dəyərləri sırasına çoxdan vəsiqə alıb. Böyük sənətkarın əsərlərinin beş cildliyinin Azərbaycan prezidentinin sərəncamı ilə latın qrafikasında kütləvi tirajla çap edilməsi ölməz ədibin bədii irsinin xalqımız arasında populyarlaşdırılmasında müstəsna rol oynayıb.

Cavid sənətinə hələ keçən əsrin 70-ci illərindən maraq göstərən Heydər Əliyev onun adını Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirənlər sırasında çəkmişdir. XX yüzilliyin səksəninci illərinin əvvəllərindən isə ümummilli liderimiz Hüseyn Cavid irsinə müntəzəm diqqət göstərmiş, şairə layiqli qiymətin verilməsi işinə nəzarəti bir an belə zəiflətməmişdir. Sonralar, 1993-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ziyalıları ilə görüşündə Heydər Əliyev Cavidlə bağlı fəaliyyətini belə xatırlayırdı: "...Böyük filosof-şairimiz, dramaturqumuz Hüseyn Cavid həbs olundu, uzun illər əsərləri qadağan edildi. Ancaq tarix hər şeyi öz yerinə qoydu. Hüseyn Cavidin cənazəsi də Sibirdən öz vətəninə gətirildi, onun adı da yüksəldi. Ancaq təəsüf edirəm ki, 1981-ci ildə Hüseyn Cavidin 100 illiyi haqqında Kommunist Partiyasının qəbul etdiyi qərarı Azərbaycanda on il ərzində həyata keçirmədilər... İndi Hüseyn Cavidin əsərləri xalqa hava-su kimi lazımdır. Təkcə ədəbi baxımdan deyil, həm də fəlsəfi, elmi baxımdan lazımdır. Lakin bu əsərlər lazımi səviyyədə nəşr olunmuşdurmu?"

Onu da qeyd etməliyik ki, ümummilli liderimiz Moskvaya, yüksək dövlət vəzifəsinə getdiyi üçün Cavid irsi ilə bağlı yarımçıq qalmış bir çox işləri elə onun özü, respublika hakimiyyətinə ikinci qayıdışından sonra tamamlamağa nail oldu.

1981-ci ildə Cavid irsinin əbədiləşdirilməsi haqqında Heydər Əliyevin qəbul etdiyi tarixi qərarın əsas bəndlərinin həyata keçirilməsi, dünyada gedən mürəkkəb global ictimai-siyasi proseslərin təsiri altında tam 15 il gecikdi. Sanki tarixin özü bu işlə bağlı gedişini dayandıraraq, həmin təşəbbüs müəllifinin özünün qayıtmasını və yarımçıq qalmış işlərin tamamlanmasını gözləyirdi. Tarixin səbri böyük olur və şairin sevimli qızı mərhum Turan Cavidlə birlikdə tarix də bu 15 illik fasiləyə dözdü, bu intizardan almaçıq çıxdı.

Hələ Moskvada ikən hər dəfə Bakıya gələndə Hüseyn Cavidlə maraqlanan, onun əsərlərinin tamaşalarına baxan Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən respublika rəhbərliyinə gələndən sonra, şübhə-

siz ki, ilk vəzifə kimi Azərbaycanı düçar olduğu ölçüyəgəlməz fəlakətlərdən qurtarmağı qarşısına məqsəd qoydu və qısa bir müddət ərzində bunun öhdəsindən uğurla gəldi. Yalnız ölkədə əmin-amanlığı bərpa etdikdən, vətəndaş qarşিদurmasını aradan qaldırdıqdan sonra ümummilli liderimiz mədəni-mənəvi quruculuq işlərini davam etdirməyə başladı. 1996-cı ilin oktyabrında, Hüseyn Cavidin məqbərəsinin açılışında söylədiyi nitqdə Heydər Əliyev bu yolda sərf etdiyi titanik səyləri təvazökarcasına belə ümumiləşdirirdi: “Üç il yarım ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, respublikamızı Ermənistan təcavüzündən qurtarmaq üçün əlimdən gələni əsirgəmirəm və bu yolda gecə-gündüz çalışıram.”

1995-ci ilin iyununda Hüseyn Cavidin məqbərəsinin və ev-muzeyinin yaradılmasına həsr edilmiş müşavirədəki nitqində Cavidin irsinin əbədiləşdirilməsi ilə bağlı prosesi incədən incəyə təhlil edən Heydər Əliyev, doğurdan da mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımız, elmi-miz üçün unikal bir dahi şəxsiyyət olduğunu çox sadə sözlərin köməyi ilə diqqətə çatdırır: “Biz 1981-ci ildə Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illiyi haqqında qərar qəbul etdik. Bundan sonra bir çox işlər görüldü. Ancaq təəssüf ki, o vaxt qəbil olunan qərarlarla nəzərdə tutulmuş tədbirlərin bəziləri indiyədək həyata keçirilməyib. O dövrdən isə artıq on beş il keçir.”

1990-cı ildə Naxçıvana qayıdan ümummilli liderimiz ilk növbədə Cavidin məzarı üstə getmiş və gördüklərindən heyrətə gəlmişdi. Müşavirədəki nitqində Heydər Əliyevin özü həmin hadisəni belə xatırlayır: “Fikirləşirdim ki, məqbərə yoxdursa da, heç olmasa, sənətkarın qəbrinin üstü götürülüb. Ancaq gedib oradakı vəziyyəti gördüm, təəssüfləndim, çox narahat oldum.” Çox güman ki, Cavidin məzarını ziyarət edən Heydər Əliyevin ürəyindən vaxtilə Nizaminin məzarını ziyarətdən mütəəssir olmuş böyük Azərbaycan şairi Seyid Əzim Şirvanin bədahətən dediyi bu beytlər keçmişdir:

*Ey Şeyx Nizami, ey nizamı dağılan,
Ey Gəncədə izzü ehtişamı dağılan.
Olmuşmu cahanda bir sən ilə məntək
Beyti, evi, məktəbi, kəlamı dağılan?!*

Müşavirədəki nitqini üç böyük işin həyata keçirilməsi istiqamətdə quran ümummillə liderimiz bu işlərin hamısının müstəsna əhəmiyyətli olduğunu qeyd etmiş, Cavid məqbərəsinin, ev muzeyinin və abidəsinin açılışını bir nömrəli vəzifə kimi əlaqədar təşkilatların üzərinə qoymuşdur. Yalnız bundan sonra qısa bir müddət ərzində, Heydər Əliyevin şəxsi nəzarəti və qayğısı altında nəhəng işlər görülmüş və özünün müəyyənləşdirdiyi kimi, böyük şairin anadan olmasının ildönümündə - 1996-cı ilin oktyabında Naxçivanda Hüseyn Cavidin məqbərəsi bütün gözəlliyi və əzəməti ilə xalqın gözü qarşısında ucalmışdır. Onu da qeyd etməyi artıq bilmirəm ki, Heydər Əliyev bütün bu işləri bir çoxları kimi gözdən pərdə asmaq, yalnız faktı təsdiq etmək xatirinə həyata keçirməmiş, doğrudan da, ictimai-siyasi istedadının bütün potensialını sərf etməklə, sevə-sevə görmüş və nəticədə həm özünə, həm də Cavidə layiq gözəl abidələr qoyub getmişdir.

Hüseyn Cavid məqbərəsinin təntənəli açılış mərasimində söylədiyi dərin mənalı nitqində böyük öndər böyük sənətkarı belə qiymətləndirmişdir: "Hüseyn Cavidin bütün yaradıcılığı, bütün fəaliyyəti Azərbaycan xalqının mədəniyyətini yüksəklərə qaldırmaqdan, xalqımızı azad, müstəqil xalq etməkdən ibarət olmuşdur. Onun bütün yaradıcılığı Azərbaycan xalqını milli azadlığa, müstəqilliyə çağırıbdır. O, həmişə öz iradəsi ilə yaşamış, öz iradəsinə, millətinə sadıq olmuşdur, millətini, xalqını həddindən artıq sevmiş və millətinə həddindən artıq xidmət edən bir insan olmuşdur."

Bu abidələrdən biri də, şübhəsiz ki, uzun illərdən bəri üzərində iş gedən, ancaq Cavid məqbərəsindən yalnız 6 il sonra, yenə də dahi şairin anadan olmasının ildönümündə, daha doğrusu, 120 illik

yubileyində ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən açılan Hüseyn Cavidin Ev Muzeyidir.

Hüseyn Cavid dühası öz ölməz əsərləri ilə adını tarixdə əbədləşdirmiş sənətkarlardandır.

Heydər Əliyev dühası bu əbədləşdirməni tamamlayan, bütövləşdirən, bir daha nadanların və gözügötürməyənlərin hucumuna məruz qalmayacaq hala salan, ona layiq olduğu qiyməti verən və layiq olduğu abidələri ucaldan nadir dövlət rəhbərlərindəndir...

Qeyd etmək yerinə düşər ki, ölkəmizdə muzey şəbəkəsinin genişlənməsi prosesi bilavasitə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri sayəsində başlamışdır. Təkcə onu söyləmək kifayətdir ki, respublikada 1945-ci ildə 22, 1969-cü ildə isə 29 muzey olduğu halda, başqa sözlə, 24 ildə yalnız 7 yeni muzey təşkil edildiyi halda, 1969-cu ildən 2003 ilədək olan dövrdə muzeylərin sayı 136-ya çatmış, yəni 100-dən artıq yeni muzey yaradılmışdır.

Bu gün də bu işlər davam etdirilir, Azərbaycanda muzey işi, muzeylərin inkişafı dövlət qayğısı və dəstəyi ilə təmin olunur. Bu ilin mart ayının 6-da prezident cənab İlham Əliyevin "Azərbaycanda muzey işinin yaxşılaşdırılması haqqında" sərəncam imzalaması dediklərimizin bariz sübutudur. Sərəncamda deyildiyi kimi, son illər sürətli yüksəliş dövrü yaşayan ölkəmizdə milli mədəni sərvətlərin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması işinə lazımı diqqət göstərilir. Respublikanın artan iqtisadi potensialı əsasında yüksək inkişaf tempinə uyğun olaraq, mədəniyyət sahəsində ardıcıl mühüm işlər aparılır, bir sıra mədəniyyət ocaqları yaradılır, mövcud mərkəzlər üçün isə yeni binalar inşa olunur.

Bu gün Hüseyn Cavidin ev muzeyi təbliğat fəaliyyətinə, xidmət göstəricilərinə, muzey işi sahəsində tətbiq olunan standartlara cavab verməsinə və sanballı nəşrlərinə görə seçilən muzeylərimizdən biridir. Fəaliyyəti Hüseyn Cavidin zəngin yaradıcılıq irsinin toplanması, qorunması və təbliği üzərində qurulan muzey vəzifəsinin öhdəsindən layiqincə gəlir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Cavid irsinin təbliği muzeyin əsas vəzifə-sindədir. Son illərdə bu istiqamətdə muzey tərəfindən xeyli iş görü-lüb və görülür. Bir sıra elmi-bədii xarakterli tədbirlər keçirilmiş, regionlarda və paytaxtda sərgilər təşkil edilmiş, muzeyin elektron variantı CD və İnternet vasitəsi ilə təbliğ olunmuşdur. Xatırlatmaq istərdim ki, Cavid irsinin təbliği təkcə ölkəmizdə deyil, onun hüdudlarından kənar da həyata keçirilir. Belə ki, muzeyin nəşrləri keçən il ənənəvi Beynəlxalq Frankfurt kitab sərgisində və Türkiyə Naşirlər Birliyinin "Sərgi sənayesi" Qlobal Assosiasiyası ilə birgə təşkil etdiyi beynəlxalq kitab sərgisində nümayiş olunaraq ziyarət-çilərin marağına səbəb olmuşdur.

Beynəlxalq təşkilatlarla da əməkdaşlığımızın yüksək səviyyədə qurulması üçün çalışırıq. İstiqlaliyyət əldə etdikdən sonra dövlətimiz qısa müddətdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, İslam Konfransı təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, Avropa Şurası, Avropa Birliyi, Avropa Parlamen-ti, NATO və başqa beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratdığı kimi Beynəlxalq Muzeylər Şurası (İCOM) ilə də sıx əməkdaşlıq edir. Bu isə öz növbəsində Hüseyn Cavidin ev muzeyinin də beynəlxalq əlaqələrinin inkişafına müsbət təsir edir. Mütəmadi olaraq İCOM-un rəsmi nəşrlərində muzeyin cari fəaliyyəti ilə məlu-matlar dərc olunur, mütəxəssislər tərəfindən muzeyin işinə qiymət verilir. Əlaqələrimizin coğrafiyasının genişlənməsində muzeyin İnternet səhifəsinin ([www.Huseyn <http://www.Huseyn> Cavid.com](http://www.HuseynCavid.com)) də rolu az deyil. Sayt vasitəsilə zamanından və məkanından asılı olmayaraq istənilən şəxs muzeyimizi ziyarət edə bilər. Bir statistika-mı nəzərinizə çatdırım: təkcə ötən 6 ay ərzində muzeyin saytına dün-yanın 30 ölkəsindən 10 mindən artıq istifadəçi daxil olmuşdur. Ümumiyyətlə isə, indiyədək internet səhifəsini ABŞ, Fransa, Türkiyə, Rusiya, İtaliya, Almaniya və digər ölkələrdən 20 mindən artıq cavidsevər ziyarət edib. Bu isə o deməkdir ki, Cavid yaradıcılığı, Cavid şəxsiyyəti yüksək qiymətləndirilir, cavidsevərlər dünyanın müxtəlif yerlərində olmalarına baxmayaraq muzeyimizin

fəaliyyəti ilə tanış olmağa can atırlar. Bildiyiniz kimi, H.Cavidin ev muzeyi respublikamızda ilk dəfə olaraq "Virtual muzey" layihəsi ilə çıxış etmiş və muzeyin virtual variantını multimedia vasitələrində dünyanın müxtəlif ölkələrinə göndərmişdir. Bu da apardığımız təbliğat işinə xüsusi rəng qatmışdır.

Təbliğat işləri ilə yanaşı muzeydə nəşr işləri də uğurla aparılır. "H.Cavidin əsərləri"nin 5 cildə yenidən nəşrə təqdim olunması, "H.Cavidin həyat və sənət yolu" biblioqrafik göstəricisinin nəşri, şairin seçmə şeirlərinin fransız dilinə tərcüməsi və çapa təqdim olunması, çoxcildli "Cavidşünaslıq" toplusunun 2-ci və 3-cü cildinin hazırlanaraq çapa təqdim olunması muzeyin son elmi işlərinin bariz nümunəsidir.

Bu ilin oktyabrında Hüseyn Cavidin anadan olmasının 125 ili tamam oldu. Bu şanlı yubileyin yüksək səviyyədə keçirilməsi üçün Respublika prezidenti möhtərəm İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamdan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetilməsində bizim kollektiv də əlindən gələni əsirgəmədi.

Ümüdvarıq ki, gələcəkdə H.Cavidin ev muzeyinin fəaliyyəti daha da genişlənəcək və muzey H.Cavid irsinin, yaradıcılığının təbliğində və tədqiqində respublika səviyyəli, eləcə də bəynəlxalq əhəmiyyətli işlərin görülməsində aparıcı rolunu qoruyub saxlayacaq.

H.Cavidin Ev Muzeyinin - onun yaratdığı bir müəssisənin bu fəaliyyəti ümummillə liderin doğum gününə bəxş edilmiş kiçik bir töhfə kimi qiymətləndirilsə özümüzü xoşbəxt sayarıq.

HÜSEYN CAVIDİN XATİRƏSİNİN ƏBƏDİLƏŞDİRİLMƏSİ ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN XİDMƏTİDİR

Azərbaycan klassik ədəbiyyatının, o sıradan Hüseyn Cavidin mütərəqqi humanist ideyaları, bəşəri görüşləri ruhunda böyümüş Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının əvəzedilməz liderinə çevrildikdən sonra öz haqq işində daim bu ənənələri rəhbər tutmuşdur. O, Vətənin inkişafı naminə bu ideyalardan faydalanmaqla yanaşı, ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz, incəsənətimiz üçün müstəsna işlər görmüş, sənətkarların layıqlı qiymətini verməkdən ötrü əlindən gələni əsirgənməmişdir. Bu cür sənətkarların ön cərgəsində, yəqin ki, böyük Cavid dayanır.

H.Cavid sənətinə hələ keçən əsrin 70-ci illərindən maraq göstərən Heydər Əliyev Cəfər Cabbarlı, Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Mehdi Hüseynlə bir sırada onun da adını Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirənlər sırasında çəkmişdir. Səksəninci illərin əvvəllərindən isə ümummilli liderimiz Hüseyn Cavid irsinə müntəzəm diqqət göstərmiş, şairə layiqli qiymətin verilməsi işinə nəzarəti bir an belə zəiflətməmişdir. Sonralar - 1993-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ziyalıları ilə görüşündə Heydər Əliyev Cavidlə bağlı fəaliyyətini belə xatırlayırdı: "Böyük filosof- şairimiz, dramaturqu-muz Hüseyn Cavid həbs olundu, uzun müddət əsərləri qadağan edildi. Ancaq tarix hər şeyi öz yerinə qoydu. Hüseyn Cavidin cənazəsi də Sibirdən öz vətəninə gətirildi, onun adı da yüksəldi. Ancaq təəs-süf edirəm ki, 1981-ci ildə Hüseyn Cavidin 100 illiyi haqqında qəbul edilmiş qərarı Azərbaycanda on il ərzində həyata keçirmədilər. İndi Hüseyn Cavidin əsərləri xalqa hava-su kimi lazımdır. Təkcə abidə

baxımdan deyil, həm də fəlsəfi, elmi baxımdan lazımdır. Lakin bu əsərlər lazımi səviyyədə nəşr olunmuşdurmu?"

Təəssüf ki, dahi şairin əsərlərinin nəşri üçün ulu öndərimiz keçirdiyi bu narahatlıq onun sağlığında aradan qaldıra bilmədi. Ancaq bu gün Cavid küllüyyatının mərhum Turan Cavid tərəfindən hazırlanmış beşcildliyi möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin imzaladığı sərəncama əsasən latın qrafikası ilə çap edilir.

Ancaq gəlin tarixin yarpaqlarının əvvəldən vərəqləyək. Əslində Heydər Əliyevin Cavidlər ailəsi ilə tanışlığı 1981-ci ildə böyük şairin 100 illiyi münasibətilə qəbul edilmiş qərardan çox-çox əvvəl baş vermişdir. Ümummilli liderimiz fenomenal yaddaşına söykənərək bildirdi ki, Hüseyn Cavidin böyük qardaşı Şeyx Məhəmməd Naxçıvanda onun ilk ana dili müəllimi olmuşdur. 1943-cü ildə ordudan tərxis edilərək Naxçıvana gəlmiş Ərtoğrul Cavid, sonralar isə Hüseyn Cavidin həyat yoldaşı Mişkinaz xanımı gördüyünü yaxşı xatırlayan Heydər Əliyevin ürəyində Cavid sevgisinin daha da qüvvətlənməsində, şübhəsiz ki, bu ünsiyyətlərin də böyük rolu olmuşdur.

*Gülbəniz Babaxanlı
AMEA H.Cavidin
ev muzeyinin direktoru,
filologiya elmləri namizədi*

HÜSEYN CAVIDİN EV-MUZEYİ

Muzey Bakıda-Hüseyn Cavidin 1920-37-ci illərdə yaşadığı evdə (İstiqlaliyyət küç. 8) yerləşir. Hüseyn Cavidin ev muzeyi 1981-ci ildə Azərbaycanın dahi mütəfəkkiri, filosofu, şair-dramaturqu H.Cavidin anadan olmasının 100 illiyi münasibəti ilə ölkə başçısı, ümummilli liderimiz cənab Heydər Əliyevin 25 noyabr 1981-ci il tarixli, 604 sayılı sərəncamı ilə yaradılmışdır. Muzey əvvəl Mədəniyyət Nazirliyinin tərkibində Hüseyn Cavidin xatirə muzeyi adı ilə, sonra isə 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10 iyul 1995-ci il 160 sayılı qərarı əsasında AMEA-nın tərkibinə daxil edilmişdir.

AMEA-nın nizamnaməsi və AMEA-nın Rəyasət Heyətinin qərarına müvafiq olaraq elmi tədqiqat idarəsi hesab edilir. Muzeydə müdiriyyətdən başqa 6 şöbə və 1 yardımçı qurum fəaliyyət göstərir:

1. Cavidşünaslıq şöbəsi: H.Cavidin irsinə aid materialların tədqiqi, ekspozisiyası və səyyar sərgilərin mövzu ekspozisiya planlarının hazırlanması, internet saytının və virtual muzeyin hazırlanması təkmiləşdirilməsi, elmi sessiya, konfransların materiallarının və nəşr işlərinin hazırlanması işləri ilə məşğuldur.

2. Elmi-kütləvi işlər şöbəsi: H.Cavid irsinin təbliği, ekskursiyaların təşkili və aparılması, sərgilərin nümayişi, konfransların, elmi sessiyaların və tədbirlərin təşkili işləri ilə məşğuldur.

3. Elmi fondlar şöbəsi: H.Cavid irsinə aid materialların toplanması, sistemləşdirilməsi, izahlı kataloqların hazırlanması işləri ilə məşğuldur. Şöbədə əlyazmalar bölməsi, incəsənət bölməsi, orijinal foto və neqativ bölməsi, kitab və dövrü mətbuat bölməsi, fonoteka bölməsi fəaliyyət göstərir.

4. Bədii tərtibat şöbəsi: Ekspozisiyanın və səyyar sərgilərin bədii tərtibatı, internet saytın və virtual muzeyin dizayn tərtibatı işləri ilə məşğuldur.

5. Ekspozisiya şöbəsi: H.Cavid irsinin qorunması və təqdimi işləri ilə məşğuldur.

6. Ümumi şöbə: Təsərrüfat işləri ilə məşğuldur.

Elmə yardımçı qurum.

1. Kitabxana: H.Cavid və cavidlər irsinə aid kitabların toplanması, saxlanması və oxuculara xidmət edilməsi işləri ilə məşğuldur.

Ekspozisiyası 4 otaqdan ibarət olan muzeyin ümumi sah. 245 m²-dir. Muzeyin əsas fondunda 15 000 eksponat var. Ekspozisiyada 850 eksponat nümayiş olunur. Bu eksponatlar Hüseyn Cavidə məxsus sənədləri, ailəyə məxsus məişət və geyim əşyalarını, Hüseyn Cavidin əlyazmalarını, müxtəlif illərdə nəşr olunmuş kitabları, səhnə əsərlərinin proqram və afişalarını, tamaşalardan fotosəkilləri və ailəvi fotosəkilləri əhatə edir.

Son illərdə muzeyin aşağıdakı nəşrlərəri işıq üzü görüb:

- Cavidşünaslıq (araşdırmalar toplusu, I, II, III cildlər. Bakı 2005, 2007.

Tərtibçi f. e. n. Gülbəniz Babaxanova, nəşrə hazırlayan Fəridə İbrahimqızı.

I cild xüsusi buraxılışdır. Bu kitaba Hüseyn Cavid yaradıcılığı ilə bağlı illər öncə və bu gün müasirlərimiz tərəfindən tədqiq edilən və qələmə alınan xatirə, oçerk, elmi tədqiqat və esse xarakterli materiallar toplanmışdır.

Toplunun II-III cildinə Hüseyn Cavid haqqında 1912-1937-ci illərdə çap olunmuş, məqalə, resenziya, məlumatlar, böyük sənətkarə həsr edilmiş bir neçə şeir transliterasiya olunaraq daxil edilmişdir. Kitabın baş redaktoru və tərtibçisi Gülbəniz Babaxanlı, redaktoru Teymur Kərimli, nəşrə hazırlayanı Fəridə İbrahim qızıdır. I cild 21 ç.v., II-III cild 29 ç.v-dir;

- Hüseyn Cavid: həyat və sənət yolu (biblioqrafik göstərici.) Bakı 2005. Redaktorlar Gülbəniz Babaxanova, Aybəniz Kəngərli, nəşrə hazırlayan Fəridə İbrahimqızı, tərtibçilər Nüranə Əsədullayeva, Arzu İsmayılova, Züleyxa Teyyubova;

- Hüseyn Cavid "Məhəbbətdir ən böyük din". Fransız dilində. Bakı 2007.

Kitab iki dildədir. Hüseyn Cavidin şeirləri ilk dəfədir ki, fransız dilinə tərcümə edilərək kitab şəklində oxuculara təqdim olunur. Kitabın ön sözünün müəllifi Gülbəniz Babaxanlı, tərtib və tərcümə edənin Nigar Babaxanova, redaktoru Fransuaz Andriödür. Kitab 3, 125 ç.v. -dir;

- Hüseyn Cavid əsərləri 5 cildə. Bakı 2007. Tərtib edəni Turan Cavid, redaktoru Teymur Kərimli, ön sözün müəllifi Gülbəniz Babaxanlı, Teymur Kərimli.

Hüseyn Cavidin külliyyatına şairin bütün əsərləri ilə yanaşı məqalələri, məktubları daxil edilmişdir. Bu nəşrin əvvəlki nəşrlərdən fərqi ondadır ki, ilk dəfə olaraq H. Cavidin əsərləri ilkin yazıldığı şəkildə çap olunmuşdur. Kitabı tərtib edəni Turan Cavid, redaktoru Teymur Kərimli, ön sözün müəllifi və çapa hazırlayanın Gülbəniz Babaxanlıdır. I cild 18, 71 Ç. V., II cild 26, 25 ç.v., III cild 23 ç.v. , IV cild 18, 5 ç.v , V cild 22,25 ç.v-dir;

- Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyi ilə əlaqədar "Hüseyn Cavid irsi və müasir dövr" beynəlxalq elmi konfransın materialları Bakı-2007.

H.Cavidin 125 illiyinə həsr edilmiş Beynəlxalq elmi konfransın materiallarını əhatə edən topluda Azərbaycan, Türkiyə və İran alimlərinin Cavid irsi haqqında araşdırmaları daxil edilmişdir.

Toplayanı və tərtib edəni Gülbəniz Babaxanlı, redaktorlar Teymur Kərimli, Gülbəniz Babaxanlı. Kitab 22,5 ç.v.-dir

- Cavid hikməti (seçmə aforizimlər). Bakı 2008. Tərtib edənlər Gülbəniz Babaxanlı, İradə Tulyeva, redaktoru Teymur Kərimli.

Hüseyn Cavid külliyyatının son beşcildlik nəşri əsasında tərtib edilmiş aforozmlər böyük mütəfəkkir şairin insanlıq, haqq, ədalət, vətən, millət, qadın, məhəbbət və ən müxtəlif insan münasibətləri haqqında müdrik sözlərini və kəlamlarını əhatə edir. Geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Muzeyşünaslıq sahəsində də Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi müasir standartlara uyğun işlər görür. Azərbaycanda ilk virtual muzey də H.Cavidin Ev muzeyidir. Virtual ev muzeyi kompakt disklərdə

yerləşdirilmişdir. Burada muzeyin strukturu, ekspozisiyası, Hüseyn Cavidin əsərlərinin elektron versiyası, muzeyin nəşrləri, fotoqalereya və s. bölmələr yerləşdirilmişdir. Diskdə 4 hissədən ibarət Virtual Muzey bölməsi əsas yer tutur. Burada muzeyin eksponatlarının fotosəkilləri və izahı təqdim olunur. Hüseyn Cavidin virtual Ev Muzeyi əyani vəsait kimi də istifadə olunur və məqsədi Hüseyn Cavid sirinin dünyada təbliq etməkdir. Kompakt disk 2006-cı ildə yaradılmışdır, 2008-ci ildə təkmilləşmiş formada yenidən hazırlanmışdır.

<<http://www.huseyn-cavid.com>>. Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinin rəsmi internet saytıdır. 2006-cı ildən yaradılmışdır. Məqsədi Hüseyn Cavidin həyat və yaradıcılığını dünyada təbliğ etməkdir. Burada Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinin ekspozisiyasında yerləşdirilən eksponatların fotosəkilləri və izahları təqdim olunmuşdur. Sayt vasitəsi ilə Hüseyn Cavidin Ev Muzeyini 2008-ci ilədək 31738 nəfər ziyarət etmişdir.

Muzeyə 2004-cü ilin sentyabr ayına kimi Turan Cavid rəhbərlik etmişdir. 2004-cü ilin oktyabr ayından muzeyə f.e.n. Gülbəniz Babaxanlı rəhbərlik edir.

Hüseyn Cavidin ev muzeyinin ekspozisiya müəllifi AMEA-nın müxbir üzvü Rafael Hüseynovdur. Onun hazırladığı ekskursiya mətnindən yeri gəldikcə istifadə olunmuşdur.

MUZEYƏ GİRİŞ, YAXUD DAXİLƏ PƏNCƏRƏ

*Söz yox ki. Bu gün gəncliyə baqsan,
Bir sel kibi hər an,
Sağlam. Yeni məfkurələr izlər
... onlar qoşacaq, çarpışacaqlar,
Bir çoq uçurumlar aşacaqlar,
... onlar mədəniyyətlə günəşlər yapacaqlar,
Keçmişlərə üstdən baqacaqlar.
Onlar güləcək, yüksələcəklər.
Bizdən daha xoş gün görəcəklər.*

(“Azər” poemasından.)

Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Hüseyn Cavidin ev muzeyi onun Bakı şəhərində daimi olaraq yaşadığı ünvanada-1920-1937-ci illər arası ömür sürdüüyü İstiqlaliyyət küçəsi (keçmiş Kommunist) 8 saylı binanın 3-cü qatında yerləşir.

Girişi İstiqlaliyyət küçəsi tərəfindən - Əlyazmalar İnstitutu ilə eyni qapıdan olan Cavidin ev muzeyi Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən 3 muzeydən biridir.

Muzeyin yerləşdiyi bina tanınmış xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin şəxsi təşəbbüsü və vəsaiti ilə İ.V.Qoslavskinin layihəsi əsasında 1898-1901-ci illərdə tikilmiş və müsəlman qadın məktəbi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Məktəb 1918-ci ilədək fəaliyyət göstərmişdir. 1920-30-cu illərdə burada Darülmüəllimin (pedaqoji məktəb), hazırda isə MEA Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu yerləşir.

Əlyazmalar İnstitutunun burada yerləşməsi haqqında məlumat verən lövhə giriş qapısının yanına vurulmuşdur:

“Böyük şair və mütəfəkkir Hüseyn Cavidin Vətənə qayıdışı və yaşadığı mənzildə ev muzeyinin açılması Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü, cəsarəti və ardıcıl söyləri ilə gerçəkləşmişdir”.

Hüseyn Cavidin ev muzeyinin yaradılması haqqında 604 sayılı ilk qərar Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi və Nazirlər Soveti tərəfindən 25 noyabr 1981-ci ildə qəbul edilmişdir. Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin 16 aprel 1991-ci il 74 sayılı qərarı ilə muzey üçün Azərbaycan Dövlət Əlyazmalar İnstitutunun yerləşdiyi binanın 1-ci mərtəbəsində 5 otaq ayrılmışdır. Nəhayət, Respublika Nazirlər Kabinetinin 10 iyul 1995-ci il 160 sayılı qərarı ilə H.Cavidin ev-muzeyi həmin binanın 3-cü mərtəbəsində yerləşən və şairin 1920-ci ildən 4 iyul 1937-ci ilə qədər yaşadığı, əsərlərinin əksəriyyətini yaratdığı mənzilə köçürülmüşdür.

H.Cavidin ev-muzeyinin açılışı 2002-ci il oktyabr ayının 24-də, şairin 120-ci doğum günündə olmuşdur.

Muzeyin girəcəyində heykəltəraş Ömər Eldarovun yaratdığı və əslə Hüseyn Cavid prospektində MEA-nın əsas binası ilə üzbəüz bağda ucalan, tuncdan tökülmüş “Cavid abidəsi”nin gipsdən olan kiçik variantı qoyulmuşdur (1993).

Hündürlüyü 175 sm. və eni 75 sm. olan abidə, 60 sm. hündürlüyündə möhkəm taxta təməl üzərində qoyulub və bürünc rənglidir.

Heykəlin arxasında divarda Hüseyn Cavidin yaradıcılığının qayəsini təşkil edən və bu xatirə muzeyinə gələn bir həmvətənimizə ünvanlanmış misralar yazılıb:

*Arkadaş, yoldaş! Ey vətəndaş, oyan!
 Yatma artıq, yetər...dəyişdi zaman.
 Çox əzildin yetər, ər oğlu ər ol!
 Çırpınıb çareyi-xilas ara, bul!
 ... İdealsız nicat ümidi məhal...
 "ittihat!" işdə ən böyük ideal.
 Səni qurtarsa, qurtarır birlik,
 Çünki birlikdədi fəqət dirlik.
 ... çalış, parla, yüksəl! unutma ancaq,
 Yaşamaq bir haqsa, yaşatmaq da haq!*

(“Azər” poemasından)

Abidənin qoyulduğu hissə ilə üzbə-üz boş divardan eni 123 sm., hündürlüyü 83 sm. olan xalq rəssamı Oqtay Savdıqzadə tərəfindən 1997-ci ildə yağlı boya ilə çəkilmiş triptix asılıb.

“Cavid dünyası” adlanan bu triptix aşağıdakı məzmunudur:

Triptixin orta hissəsində qəhramanın Şeyx Sənan kimi ilahi aləmə qovuşan, buludlara, ucalığa yüksələn Cavidin surəti təsvir olunub.

Triptixin sağ və sol hissəsində Cavid qəhramanları fırçaya alınıblar. Bu qəhramanlar qalereyası Cavidin ədəbi dünyasının miqyaslarını bir neçə cəhətdən əks etdirmişdir. Belə ki, bu triptixdə Cavid obrazlarının geniş coğrafiyası, bu sürətlərin ən müxtəlif millətlərin təmsil etməsi, həmin şəxsiyyətlərin ümumdünya və ümumbəşəri tarixi konteksdəki mühümlüyü öz əksini tapmışdır.

Sol qanadda - “Peyğəmbər”, “Topal Teymur”, “Maral”, “Ana”, “Sevda”.

Sağ qanadda - “İblis”, “Şeyx Sənan”, “Uçurum”, “Səyavuş”, “Afət”, “Xəyyam” pyeslərində H.Cavidin sözlə yaratdığı obrazların bəzilərini fırça ilə canlandırır.

Nur haləsinə bürünmüş bu insan Peyğəmbərdir. Şəxsiyyətə dəhi, milliyətə ərəb.

Orta çağ Şərq ədəbiyyatında Turan - türk dünyasının rəmzi sayılan Səyavuş. Cavidin demokratik ruhlu gəncliyin təmsilçisi kimi təsvir etdiyi şahzadə. Bu qəhramanın milli və coğrafi ünvanı- türk elləri.

XII yüzilin böyük şairi, rübai ustası, astronomu, riyaziyyatçısı, filosofu... Ömər Xəyyam Nişapuri.

Cavid yaradıcılığı teatrda izdi sənədə bağlıdır. Cavidin, sərbəstliyi iz teatrı vardır. Cavidli teatrda, teatr Cavidlə düşünmək olmur.

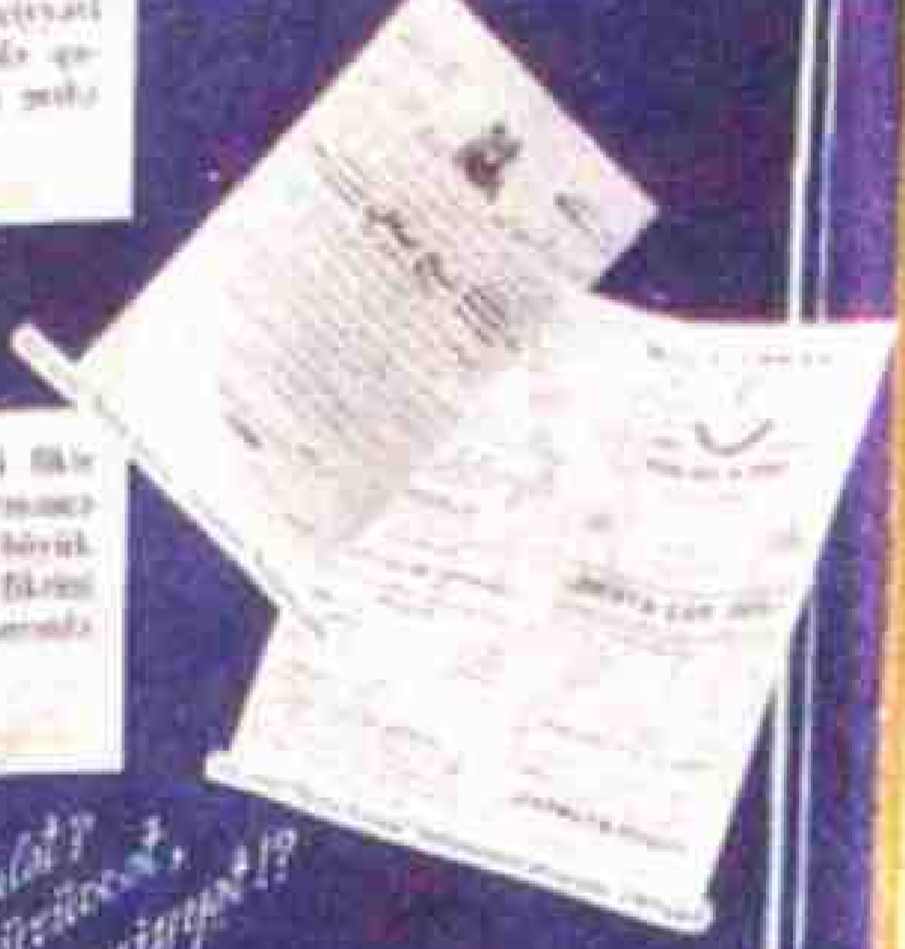
Makabarrı: Əhli məməri-tilqə pəhləvi, Ələkbərdir, sən, müqəddir pərəzənə tilqəpən.

Poetizmdən poetik dramaturgiyaya keçid H.Cavid yaradıcılığında qatıncıdır. Hər kədərlə bir, Fəxrət ilə yəni mənim dram dilinə romantiklik üçün xüsusiyyət vardır. Cavidin qəbilədəki romantik problemləri də qəbilələməyə və pərvaz etməyə üçün həqiqi mədəniyyət və sənətə tapma vaxtı.

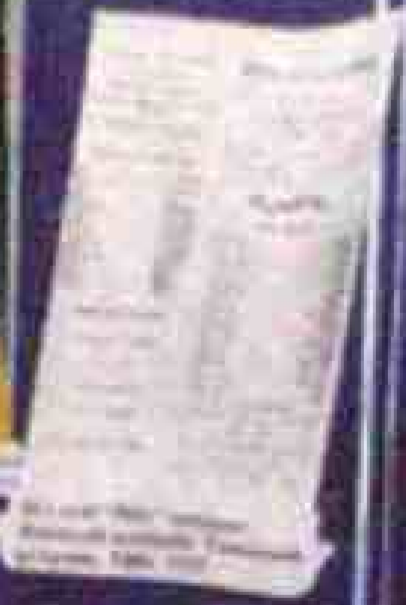
Hüseyn Cavid, gəzgin, mürəkkəb və ziddiyyətli bir bədiiyyət, müxtəlif xarakterli səyahətlər təpəli "mədəniyyət və sənət" üçün özünə bir qüvvət var. xüsusən iki böyük qüvvət var: sənət gərəkliliyi və mədəniyyətdən ibarətlik. Əhli yaradıcılığında əvvəlində sənətə qatır, ardınca sənətə mədəniyyət və təbiiyyət.

*Ya rəhbər, bu no dələpət, no fələkət?
Ya rəhbər, bu no cələpət, no zəfalət?
Ya ələq, kəndəndə insayirə - mürəkkəbət,
Hüseyni uyandır bəqərəyigət!?*

*Bir nədir? cümə xeymətlərə bəis...
Ya hər kəsə xain olan insan nədir? İblis...*

H.Cavidin «İblis» mənim izdi sənədə ən gələcək əhəmiyyətli əsəridir.

Məni «İblis» əsəri H.Cavidin bütün yaradıcılığına bir mədəniyyət və sənət əsəri kimi baxmaq lazımdır.

Cavidin bütün yaradıcılığında «İblis» qatır bir qüvvət və mədəniyyət bir sənət, sənət və sənət.

XX əsrin ilk illərindən başlayaraq, 30-cu illərin birinci yarımadək davam edən dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatını, xüsusən Azərbaycan teatrını Cavidlə təsvir etmək mümkün deyildir.

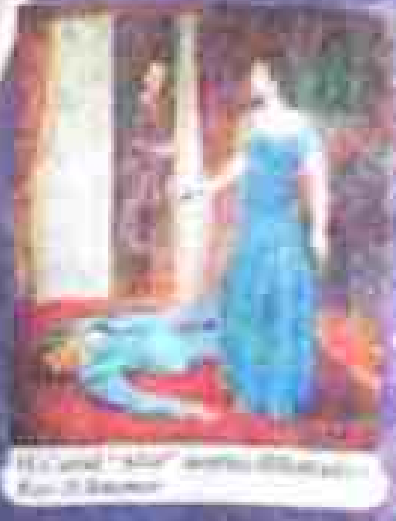
Rauf: *İçə inqilab mürə, inqilab nəğməsi, Of, uşağız bəhşdəd bəyhalı dəvirdi, Nahiyyə qarlıq səbri əldə, quru bəhəllər çəkildi.* "Sevda"

Cavidin bütün fəacikətlərini xas qələməsinə həqiqət əxtrənənizdir, bu fəacikələrdən hər biri bu və ya digər dərəcədə bəyət dənk etməyə cəm etən maraqlı əşya və illiyyə fəacikətdir.

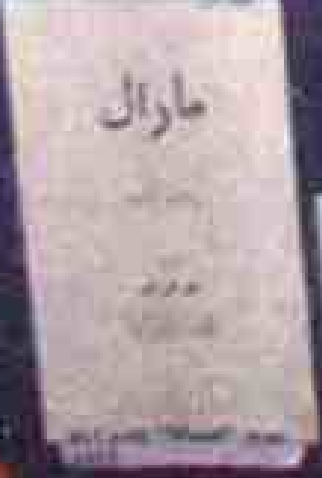

Fəzət - *Əmin ol ki, Əzəməti səfil edən hər Alətdir, hər ocaq oymağıdır.*
Əbrəhət - *Fəzət, Aləti nəzərin qarşısında bələmşürən də Əzəmətin sərəməsiyə, Əzəmətin səmərliliyi ələ gərək.*

Milli klassikanın ictimaiyyət və təhsilə münasib Azərbaycan teatrının tələs rəpərtuarı qayğısı deyil, yaratıcılığı kamilliyini təmin edən bəyət bəyət mənbəyi idi. Bəyət bəyət mənbələrindən biri, heç şübhəsiz ki, H. Cavidin dramaturgiyası hesab edilirdi.

Hətta əvəsinə realistik səpələ yarılmı əvətlərini- bəyət (məs. "Uğur", "Sevda", "Alət") Cavid yavəli ədəbi, rəpə- uşarətində bəyətliyə-ədir. Əmin bələd Cavid sərinin məsələsi, etimək gərəliyi ilə bəyətliyə səbəm səmətlər yəni keyfiyyəti ədəbiyyat, səmətlərə rəpətlilik əvətlə gətirir.

"Moralə" pyesində Cavid bəyət bəyət məsələsi bəyətliyə gətirir ki, pəyl, dərək, məsələliyi məsələliyi təhsilə, ədəbiyyat. Həyatın ədəbiyyat qayğısı, məsələliyi ədəbiyyat bəyətliyi bəyət və bəyətliyədə məsələliyi ədəbiyyat.

"Uğur" kələməsinə ədəbiyyat məsələsi məsələliyi məsələliyi təhsilə, ədəbiyyat. Həyatın ədəbiyyat qayğısı, məsələliyi ədəbiyyat bəyətliyi bəyət və bəyətliyədə məsələliyi ədəbiyyat.

Orta əsrlərin böyük sərkərdəsi və tiranı Teymurləng.

Şeyx Sənanı gözəlliyi ilə ovsunlamış gürcü qızı Xumar. Xəyyamın sevgilisi Sevda, dağıstanlı Səlma, osmanlı qızı Afət... bu kimi qəhrəmanlar göz önündə canlanıb.

Tablonun aşağı hissəsində H.Cavidin "Dün və bu gün", "İşdə bir divanədən bir xatirə", "Ey ruhi-pürsükun!" şeirlərindən misralar yazılmışdır:

"Hər qaranlıqda çırpınır bir nur

Hər həqiqətdə bir xəyal uyuyur"

"Hər kəsin ruhində bir xaliq gülər

Öylə bir xaliq ki, xəlq etmiş bəşər."

"Hər levhə bir həqiqət söylər təranədir.

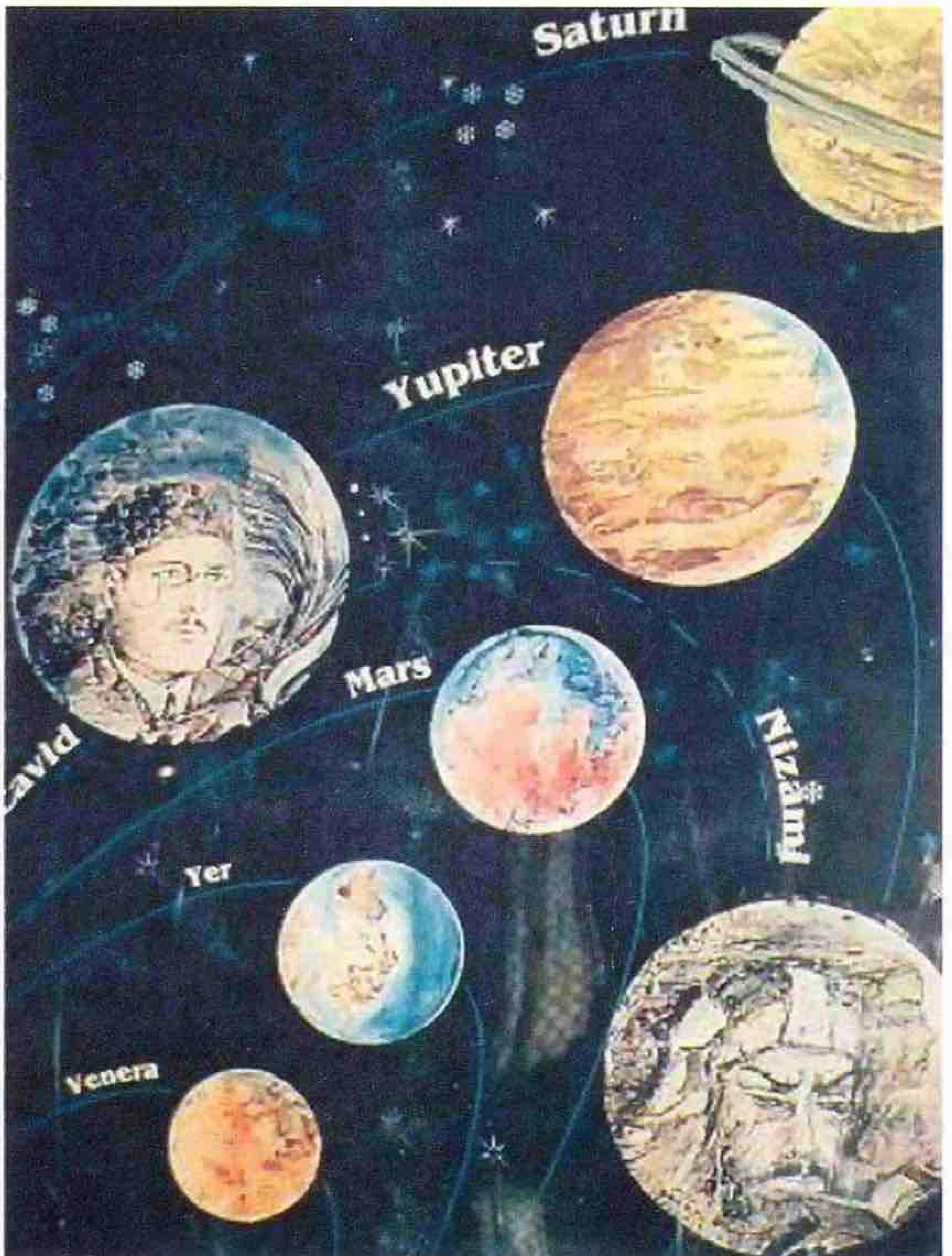
Hər kölgə, hissi oqşayacaq bir bəhanədir."

Tablonun sol tərəfindəki divarda "Cavid planeti" adlı lövhə asılıb. (A.Kərimova).

Lövhənin aşağısında verilmiş mətndən aydın olur ki, Ukrayna alimi Nikolay Çenixın kəşf etdiyi 6262 sayılı planetə Beynəlxalq Astronomiya İttifaqı 20 iyun 1997-ci ildə böyük Azərbaycan şairi və dramaturqu H.Cavidin adını vermişdir. Stendin üzərində H.Cavidin "Peyğəmbər" əsərindən götürülmüş bir misra yazılmışdır:

Yerə enməm də səma şairiyim... Əslində Cavid özünü səma şairi elan etsə də yerlə əlaqəsini kəsmir, ucalığa, səmaya yüksəlmək üçün yerdən dayaq nöqtəsi kimi istifadə edir. Səmaya qalxdıqca yerə, torpağa bir oqədər bağlı olur, öz təsdiq və təsbitini kainatda tapır.

"Cavid planeti" (A. Kərimova)

CAVIDİN ƏBƏDİYYATI

Muzeyin ekspozisiyası 4 otaqda yerləşmişdir.

Ekspozisiya üçün ayrılmış bu otaqlar şərti olaraq aşağıdakı kimi adlanır:

Giriş otağı - “Cavidin əbədiyyati”.

1-ci otaq - “Cavidin ömrü”.

2-ci otaq - “Cavidin faciəsi”.

Soldaki zal - “Cavidin şöhrəti”.

Təqdim olunan muzey-ekspozisiya planında Cavidin ev muzeyinin tam təsviri və aparıcı mətnlər verilib. Hər bir oxucunun daha geniş biliyə və məlumatla malik olması üçün aşağıdakı qaynaqların öyrənilməsi tövsiyə edilir.

- 1. Məmməd Cəfər Cəfərov. Hüseyn Cavid.**
- 2. Qulam Məmmədli. Cavid-ömrü boyu.**
- 3. Rafael Hüseynov. Vaxtdan uca.**
- 4. Mehdi Məmmədov. Şirin arzular, acı fəryadlar.**
- 5. Cavid xatırlarkən. Məqamlar və xatirələr toplusu.**
- 6. Cəlil Qasımov. Cavid məhbəsə aparın yol.**

Ekspozisiyanın ilk otağında bir-birindən sütun-divarlarla ayrılan 3 şəbəkəli bölümün hər birində heykəltəraşlıq nümunələri və məqbərənin maketi yerləşir:

1. Ortada Hüseyn Cavidin məqbərəsindəki mərmər heykəlin natural ölçüdə gipsdən olan variantı. (Müəllif Ö.Eldarov). Bu heykəlin üst hissəsində H.Cavidin "Azər" poemasından misralar yazılıb:

*"Bir əlim iştə su, atəş bir əlim.
Çarpacaq qəlbim əgər, sussa dilim."*

2. Solda Ərtoğrul Cavidin mərmərdən büstü. (Müəllif Ö. Eldarov).
Heykəlin üst hissəsində H. Cavidin "Qadın" şeirindən misralar yazılıb:

*"Kimsədən gözləmə yardım əsla
Yalnız kəndinə kəndin ağla!"*

3. Sağda Hüseyn Cavidin Naxçıvandakı məqbərəsinin maketi. (Müəllif İ.İbrahimov). Maketin üst hissəsində "Şeyx Sənan" əsərlərindən misralar yazılıb:

*"Bəni öldürsələr də, bən yaşarım.
Tərk edib xəlqi, xaliqə qoşarım."*

Şəbəkəli hissələr divarın içəri hissəsindəki ərazidə olduğundan bir növ səhnəni xatırladır və büstlərin yerləşdiyi bölümlərin yuxarı tərəfindən sağ və sola doğru yarımçıq pərdələr asılıb.

Cavidin heykəlinin solundakı və sağındakı iki sütunun üzərində "Azər" poemasından şairin həyatı və yaradıcılığının mahiyyətini ifadə edən misralar yazılmışdı:

Soldakı sütunun üzərindəki mətn:

*Bən yetişdim atəslə su
Öpüşdüyü bir ölkədən.
İzliyorkən sevgi yolu
Acı duydum hər kölgədən.*

*Bir yoqsulun, hər diləyim
Diz çökdürür zənginləri
Bir arifim, bilmədiyim,
Aşar duru ənginləri.*

*Bən mülayim bir dənizim,
Atəslidir dalğalarım.
Sülhə qoşan bir acizim,
Əskik olmaz qavqalarım.*

*Sağdakı sütun:
Bən əbədi hürriyyətin
Sevdaı bir çilvəsiyim.
Anlaşılmaz bir xilqətin,
Parlar, sönər şöləsiyim.*

XX yüzilliyi Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından olan böyük şair, dramaturq, filosof Hüseyn Cavid Rasizadə 1920-ci ildən 1937-ci ilədək həyat yoldaşı Mişkinaz xanım, oğlu Ərtoğrul və qızı Turanla bu mənzildə yaşamışdır. 20-ci illərdə, əvvəlcə "Darülmüəllimin" adlandırılan pedaqoji texnikumun yerləşdiyi bu binada müəllimlik edən Cavidə 3-cü qatda - indi muzey olan bu mərtəbədə mənzil verilmişdir. Bu bina Cavidin həm iş yeri, həm evi

idi. Və Cavid bütün ömrü boyu işinə - taleyinə yazılmış şairlik peşəsinə evi və ailəsi qədər namusla, məhəbbətlə yanaşdı. Evinə, ailəsinə - qələmə, sözə, şeirə bəslədiyi qədər sədaqət, nəvaziş, sayğı göstərdi.

1937-ci ilin 4 iyun gecəsində sovet cəza orqanları tərəfindən bu evdən dustaq edilib aparılan, bir müddət sonra Sibirə sürgün edilən, ailəsi də bu mənzildən çıxarılan Cavid bir də Vətənə, evinə 45 il sonra qayıda bildi.

Bu qeyri-adi qayıdışın səbəbkarı və dünyadan 59 yaşında köçmüş şairin ölümündən 59 il sonra bu otaqlarda onun xatirə muzeyinin açılmasının səbəbkarı Azərbaycan dövlətinin rəhbəri, Cavidin mənəvi övladı Heydər Əliyev oldu.

...Novruz Mustafayev - bu ziyalı insan Qazax rayonunun Kəmərli kəndində anadan olub. 1958-ci ildə Moskva Qubkin adına

Neft-Geologiya İnstitutunun neft kəşfiyyatı fakültəsinə qəbul olunub. Həmin ildən 1963-cü ilə qədər Şərqi Sibir Neft Kəşfiyyatı idarəsində işləyib. Sonra M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib. 1965-ci ildən İrkutsk vilayətinin prokurorluq orqanlarında işə başlamışdır. 1974-1979-cu illər Baykal-Amur Magistralının baş prokuroru işləmişdir. Bu müddət ərzində ölməz dramaturq Hüseyn Cavidin arxiv materialları əsasında

Novruz Mustafayev qəbri tapılıb, Azərbaycan Respublikası rəhbərliyinə məlumat verməkdə xüsusi xidmətləri olmuşdur.

Sağ divarda Naxçıvandakı Cavid türbəsinin açılışını əks etdirən fotosəkillər. (Heydər Əliyev, Turan Cavid və başqaları.)

Yuxarıda gələcəyi görən Cavidin, həyatının bütün macərələrini irəlicədən duyaraq yaradıcılığında əks etdirmiş Cavidin sanki türbəsi önündə dayanmış öz böyük xeyirxahına yönəlmiş sözləri yazılıb:

*Tutduğun yol böyük... Sən el rəhbərisin.
Bütün səslərdən üstündür sənin səsin.
Bağır, nəyqır, can ver ıssız bucaqlara,
Bilgi nuru yağıdır sönmüş ocaqlara.
...Çalış bütün boşluqlar əzminlə dolsun,
Hər bataqlıq çiçəkli bir cənnət olsun.*

(“Azər” poeması)

Maketin aşağısında isə Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin Hüseyn Cavid haqqında dediyi sözlər yazılır:

“Cavidin bütün yaradıcılığı, bütün fəaliyyəti Azərbaycan xalqının mədəniyyətini yüksəklərə qaldırmaqdan, xalqımızı azad, müstəqil etməkdən ibarət olubdur.

O, həmişə öz iradəsi ilə yaşamış, öz iradəsinə, millətinə sadıq olmuşdur. Hüseyn Cavidin yaratdığı əsərlər Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Onlar bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün dərslik kitabıdır”.

Heydər Əliyev.

Heykəllərlə üzbəüz divar üzərindəki lövhədə Cavidə Cavidlik vermiş pyeslərinin xalq sənətkarı Seyfəddin Məmməd vəliyev tərəfindən qoz ağacından qabartma və oyma üsulu ilə işlənmiş adları yazıb.

“Ana”, “Maral”, “Şeyx Sənan”, “Şeyda”, “Uçurum”, “İblis”, “Azər”, “Afət”, “Peyğəmbər”, “Topal Teymur”, “Knyaz”, “Səyavuş”, “Xəyyam”, “İblisin İntiqamı”, “Telli saz”.

Bu adların aşağısında divar boyu fotolar, onillər ərzində Azərbaycan səhnəsinin ən müxtəlif aktyor nəsillərinin ifasında səhnələrimizdə görünmüş Cavid qəhrəmanlarını əks etdirən şəkillər düzülüb.

Bunlar Azərbaycan teatrı tarixində qalan tamaşalar, rollar və aktyorlardır:

Abbas Mirzə Şərifzadə, Ülvi Rəcəb, Mərziyə Davudova, Kazım Ziya, Rza Təhmasib, Sidqi Ruhulla, Sona Hacıyeva, Ağasadiq Gəraybəyli, Möhsün Sənanı, Ələsgər Ələkbərov, Mehdi Məmmədov, Şəfiqə Məmmədova, Əli Zeynalov, Həsən Turabov, Səməndər Rzayev, Hamlet Xanızadə...

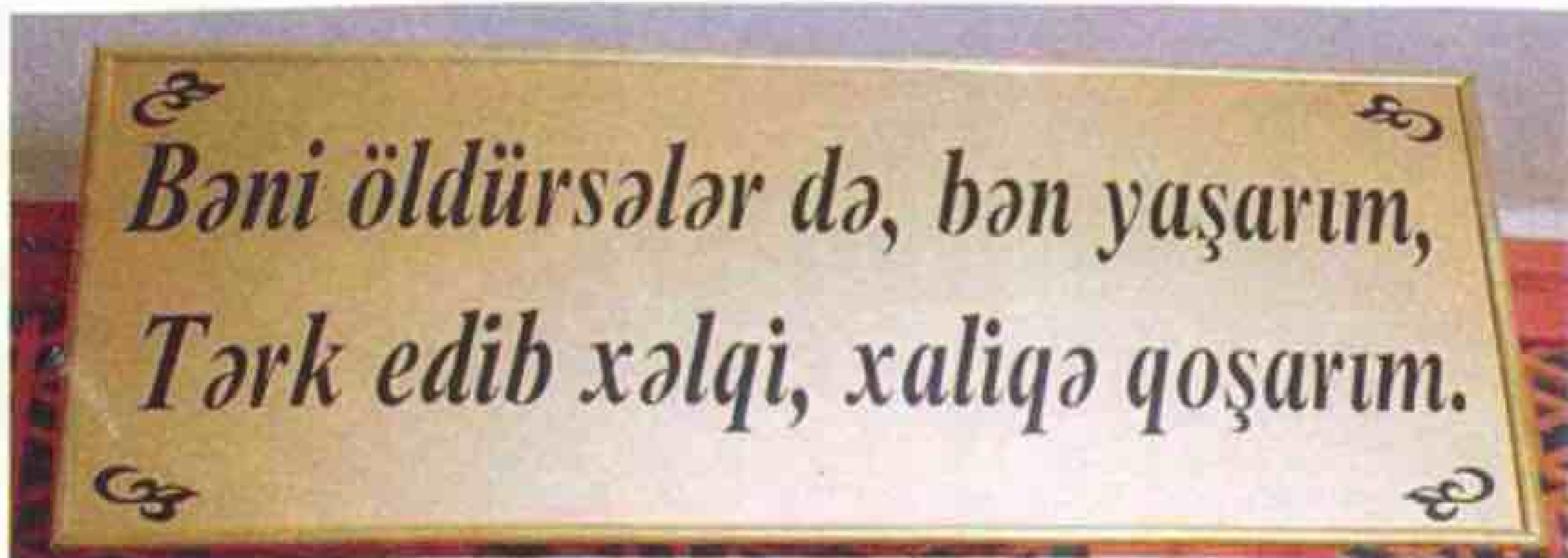
Elə bu lövhədə 20-30-cu illərdə Bakı teatrlarında oynanmış Cavid tamaşalarına çağıran afişaların orijinalları asılıb. Lövhənin yuxarı hissəsində “Azər” poeməsindən götürülmüş misralar verilib:

“Dünya qoca bir səhnə demək”

*Kimsədən gözləmə yardım əsla
Yalnız kəndinə kəndin ağla!*

*Bir əlim iştə su, atəş bir əlim
Çarpacaq qəlbim, əgər sussa dilim*

Təxəllüs seçdiyi "Cavid" sözünün mənası böyük şairin yaşarı, əbədi deməkdir. Bu əbədiyyəti və ölməzliyi Cavidə bəxş edən ən əvvəl onun səhnə əsərləridir. Azərbaycanda poetik teatrın təməlini qoyan, mənzum faciələrin ilk təkrarsız nümunələrini doğuran, drama-

turgiya tariximizdə faciə ustası kimi daimi birincilik haqqını qazanmış Cavidin öz həyatı nə gədər acılı, faciəli olsa da o, xoşbəxt bir insan idi. Müxtəlif təzyiqlərə, təqiblərə məruz qalsa da, əsrin ilk on illiyinə başlayaraq onun "İblis"i, "Şeyx Sənan"ı, "Səyavuş"u, "Knyaz"ı... həmişə səhnələrdəydi. Cavid surətlərini Abbas Mirzə Şərifzadə, Ülvi Rəcəb, Mərziyə Davudova, Sidqi Ruhulla kimi parlaq aktyorlar canlandırırdılar. Gənclik Cavid pyeslərini əzbər söyləyirdi. Həm yeni aktyor nəsilləri, həm də teatral auditoriya Cavid əsərlərindən tərbiyə alaraq yetişib inkişaf edirdilər.

Bir neçə nəslin ruhuna, düşüncəsinə və hisslərinə hakim, bələdçi, yol göstərən olduğunu Cavid öz sağlığında gördü.

Bir yaradıcı üçün bundan böyük nə səadət ola bilər ki?!

Müdiriyyətin qapısının sol hissəsində rəssam Rafael Əsədovun Cavidin "Topal Teymur" televiziya tamaşası üçün çəkdiyi dekor və obrazların geyim eskizləri (1983) nümayiş olunur.

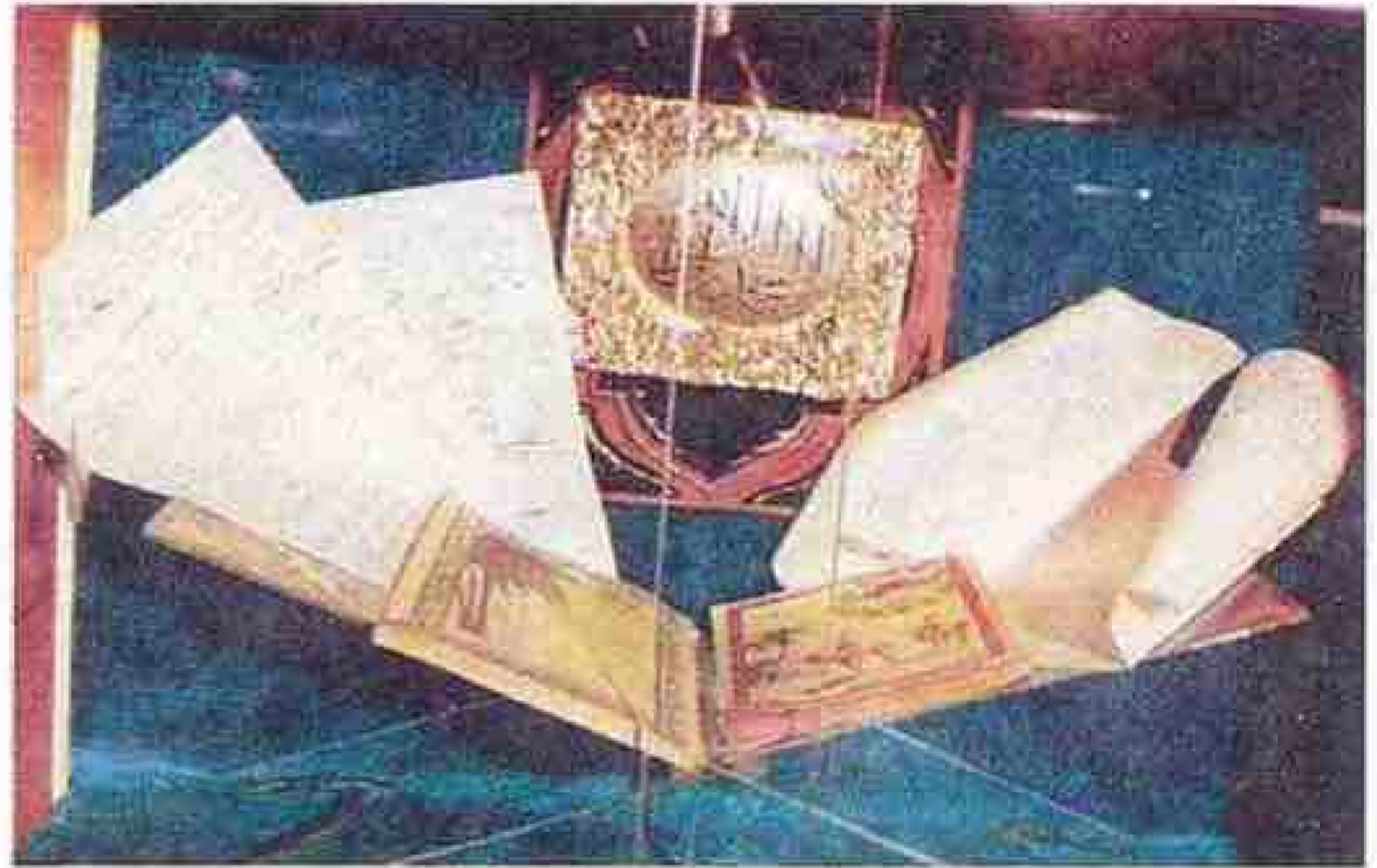
Sağ hissədə isə H.Cavidin Bakıdakı ev muzeyinin 24 oktyabr 2002-ci il tarixli açılışı kəsilmiş qırmızı lent və fotosəkillər yerləşdirilib. Elə bu güşədə də Prezident H.Əliyevin açılış zamanı dediyi sözlər təqdim olunub:

“... Hüseyn Cavidin ev-muzeyi tarixi ədəbiyyat kəsb edən qiymətli sənədlərlə, eksponatlarla zəngindir. Bunlar bizi böyük Cavid dünyasına yenidən qaytarır.

Ümidvaram ki, bu Cavid ocağı xalqımızın tarixinin, ədəbi irsinin, milli mənəvi dəyərlərinin gənc nəsillərə aşılmasında misilsiz rol oynayacaqdır.”

*Heydər Əliyev,
Azərbaycan respublikasının prezidenti
24 oktyabr 2002-ci il.*

Dəhlizdə sıralanmış vitrinlərdə Hüseyn Cavidin əsrin ilk onilliklərində ərəb və latın qrafikası ilə nəşr edilmiş “Bahar şəbnəmləri”, “Keçmiş günlər”, “İblis”, “Şeyx Sənan”, “Uçurum”, “Topal Teymur” və sair əsərləri ilə yanaşı bəraətdən sonra işıq

üzü görmüş müxtəlif dillərdə olan kitabları, Cavidin həyatı və yaradıcılığı ilə əlaqədar həm Azərbaycanlı, həm də əcnəbi müəlliflərin əsərləri düzülüb. Həmçinin burada Ə.Cavidin notları nümayiş olunur.

Cavidin ev muzeyinə bu dəhlizdən başlayan səyahətin ilk anından görkəmli bəstəkar Cahangir Cahangirovun şairin “Xəyyam” pyesinə yazdığı musiqi astaca səslənir və bələdçinin sözlərini müşayiət edir.

Muzeyə səyahət dəhlizin sağındakı xatirə otağına keçidlə davam edir.

CAVIDİN ÖMRÜ

Əsasən şairin bioqrafiyasını və sənət taleyini əks etdirən bu otaq sırf xatirə mahiyyətlidir. Ona görə də tərtibat nöqtəyi - nəzərindən tam müasir görümlü dəhlizdən fərqli olaraq buranın tərtibatında 20-30-cu illərin ovqatı bütün qabarığı ilə sezilməkdədir.

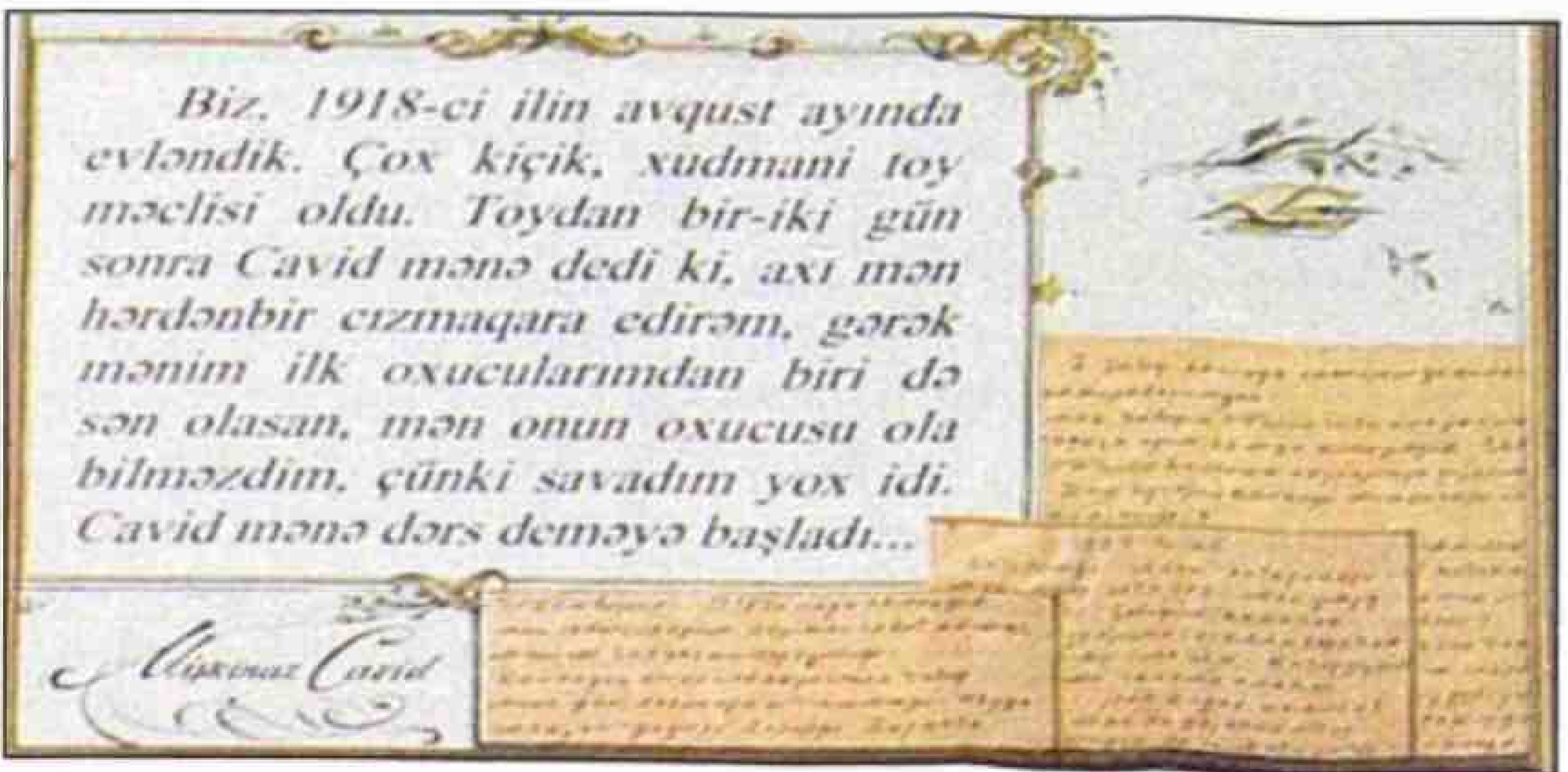
1920-ci ildə o zamanlar “Darülmüəllimin” adlanan Bakı müəllimlər seminariyası işə başlayanda müəllimlərlə tələbələr bir ailə kimi yaxın olsunlar deyə onların bir neçəsinə bu binada və həyətdə mənzillər verdilər. Pənah Qasimov, Hüseyn Cavid, Camo Cəbrayılbəyli, Zahid Şıxməmmədov, Şəfiqə Əfəndizadə... qonşu oldular.

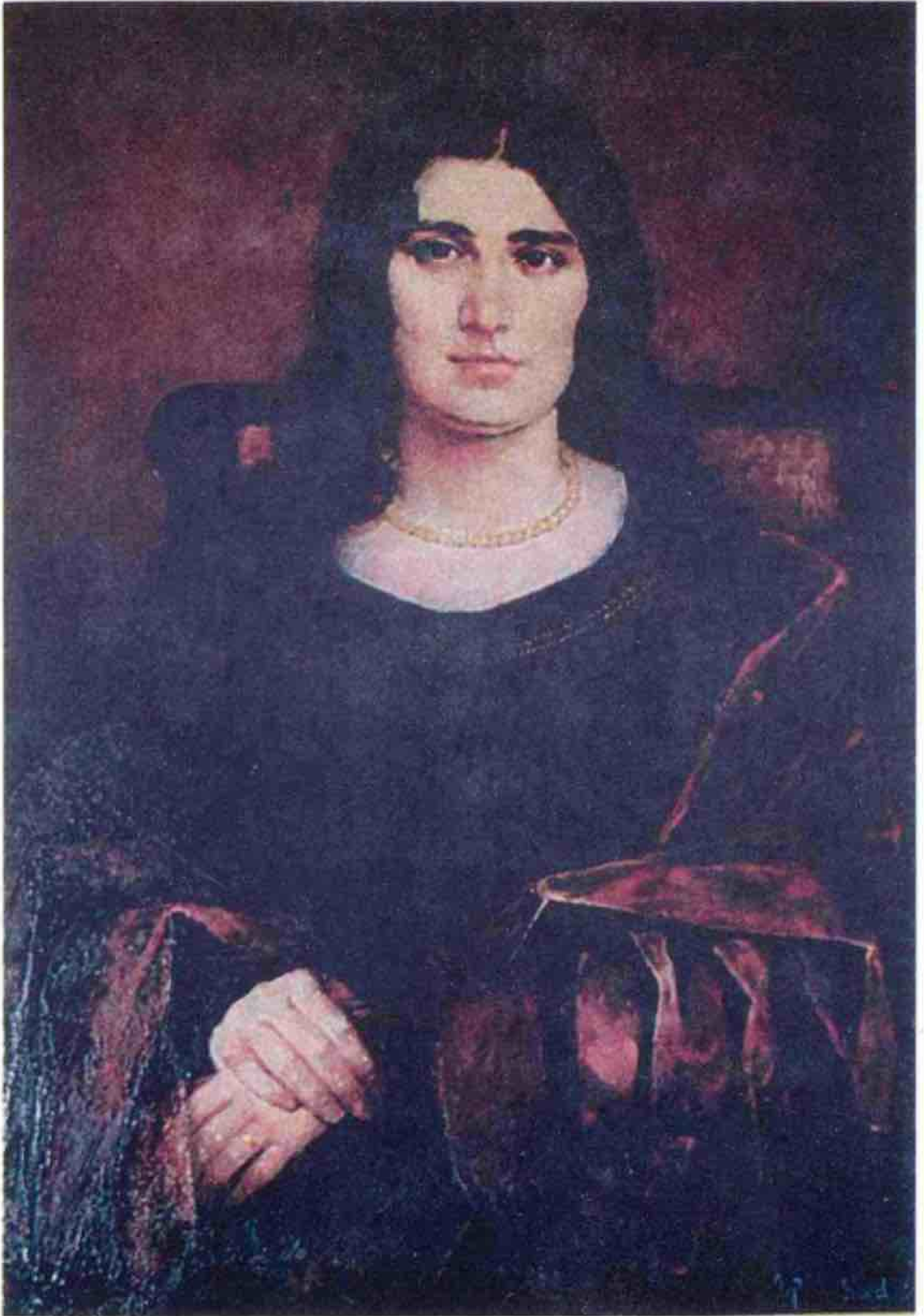
Yalnız Cavidlər ailəsi, hətta bu bina Mərkəzi İcrahiyyə Komitəsi kimi mühüm dövlət idarəsinə çevriləndən sonra da 1937-ci ilə qədər burada yaşadı.

...Əsərlərini yazarkən hey o başa, bu başa var-gəl edən Cavidin döşəmədə bir yol kimi aydın seçilən izi qalıbmış.

Həmin iz tarixə köçdü.

Bu otaqda verilən fotolar maksimal dərəcədə orijinal fotolardır və burada Cavidə, onun ailə üzvlərinə məxsus əşyalar, ev avadanlığı yer almaqdadır.

Qapıdan girərkən soldakı divarda rəssam Oqtay Sadıqzadənin yağlı boya ilə çəkdiyi portret asılıb. Bu rəsmdəki Mişkinaz xanım gənkdir. (Əsər Mişkinaz Cavidin 1922-1925-ci illərdəki fotoları və Cavidlə dostluq etmiş, bu evə daimi gedib gələnlərdən olmuş Seyid Hüseynin oğlu Oqtay Sadıqzadənin şəxsi müşahidələri əsasında 1992-ci ildə çəkilmişdir).

Portretin altında elə həmin divardaca Mişkinaz Cavidin gündəliklərindən onun öz xətti ilə olan (böyüdülmüş) parça:

Biz 1918-ci ilin avqust ayında evləndik. Çox kiçik, xudmani toy məclisi oldu. Toydan bir-iki gün sonra Cavid mənə dedi ki, axı mən hərdənbir cizməqara edirəm, gərək mənim ilk oxucularımdan biri də sən olasan. Mən isə onun oxucusu ola bilməzdim. Çünki savadım yox idi. Cavid mənə dərs deməyə başladı...

Mişkinaz Cavid

Mişkinaz Cavid bu evin sahibəsi idi. 1920-ci ildən burada yaşayıblar. Əslən elə Cavidin ata-babaları kimi Naxçıvanın Remeşin kəndindən olan bu sadə el qızı böyük şairin əsil könül həyanı idi. O, Cavidə yalnız sədaqətli, dəyanətli bir həyat yoldaşı deyil, həm də dost, müsahib, sirdaş ola bildi.

Cavid ona əlifba öyrətdi, savad verdi. Müşkinaz, Hüseyn Cavidin yüzlərlə tələbəsindən biri idi. Caviddən aldığı o savadla Mişkinaz çox illər sonra şairin unudulmuş əsərlərini yazıya köçürdü. Onun haqqında ən həzin və dəqiq xatirələri qələmə aldı.

Haşiyə:

Mişkinaz xanımın atası Xudabaxış kişi, anası Şahsənəm, qardaşı Abuzər olub. Abuzər iki institut qutarıb. Əvəllər Bakıda yaşayan Abuzər II Dünya müharibəsinə gedib qayıtmayıb. Anası Şahsənəm xanım 80 yaşında dünyasını dəyişib. Deyilənə görə, öləndə başında bir dənə də ağ tükü olmayıb.

H.Cavidin bacısı Səltənət xanım qardaşını ərkyana danlayıb ki, daha sənin evlənmək vaxtıdır. Rəfiqəsi Mişkinaz xanımı ona məsləhət görür. Qızı görmək isə o vaxt müşkül məsələ idi. Ona görə Səltənət xanım Mişkinazı paltar tikdirmək bəhanəsi ilə evinə dəvət edir. O yaxşı dərzi imiş. İndi muzeydə olan köhnə sandığın üstünə o vaxtlar barxana yığıb yük düzəldərmişlər. Yükün dalından gənc Cavid Mişkinaz xanımı görmək istəsə də ev qaranlıq olduğundan yaxşı görə bilmir. Mişkinaz xanımı ikinci dəfə evə dəvət edirlər. Səltənət xanım onu yedizdirir, danışdırır və deyir ki evdə kişi xeylağı yoxdur, örpəyini aç, rahat otur. Bu vaxt ərzində H.Cavid onu yaxşıca müşahidə edə bilir və bəyənir.

Bu otağın sol divarında Cavidlərin 1920-36-cı illər arasında çəkilmiş fotoları nümayiş olunur.

Cavidin “Bahar Şəbnəmləri”, “Maral”, “Şeyx Sənan”, “Ana”, “Keçmiş günlər”, “Şeyda” əsərləri nəşr edilir. Əsrin ikinci onilliyi artıq Cavidin Azərbaycan ədəbi mühitində özünü asta-asta tam təsdiq etdiyi mərhələdir.

Naxçıvanda açılan yeni tipli “Məktəbi-tərbiyə”də oxuyan H.Cavid burada dünyavi elmlərə yiyələnmiş, məktəbin müdiri və müəllimi, tanınmış maarifçi-şair Məhəmməd Tağı Sidqinin təsiri ilə ilk şeirlərini yazmağa başlamışdır.

Təhsilini Təbrizdə davam etdirən gənc Cavid 1898-1903-cü illər ərzində Cənubi Azərbaycanın Təbriz və Urmiya şəhərlərində yaşamış, Təbrizdəki “Talibiyyə” məktəbində biliklərini artırmışdır.

1918-ci ildə Cavid ailə həyatı qurur.

Özü oktyabrın 24-də anadan olmuş şairin oğlu Ərtoğrul 1919-cu, qızı Turan 1923-cü ilin oktyabrında dünyaya gəlirlər.

Cavid yaradıcılığı Azərbaycan teatrının səhnəsində getdikcə möhkəm yer tutmağa, şəriksiz birincilik qazanmağa başlayır.

Bu otağın sol divarında A.Hüseynovun Cavidin uşaqlıq dövrünü əks etdirən iki qrafik rəsmi nümayiş olunur: yuxarıda “H.Cavid M.T.Sidqinin məktəbində” (1890-92), aşağıda “Cavidin uşaqlığı” (1890-92).

Hüseyn Molla Abdulla oğlu Rasizadə 1882-ci il oktyabrın 24-də Naxçıvanın Şaxtaxtı kəndində dünyaya göz açıb. İlk təhsilini mollaxanada alan, 5 il ərzində ilahiyyatı, fars, ərəb dillərini öyrənən Hüseyn, 14 yaşında ikən XX yüzilliyin görkəmli maarifçilərindən olan Məhəmməd Tağı Sidqinin təşkil etdiyi “Məktəbi-tərbiyə”yə daxil olur. 1898-ci ildə isə burada təhsilini başa vurduqdan sonra Təbrizə gedərək oradakı “Talibiyyə” mədrəsəsində oxuyur.

Yaradıcılığa erkən başlayan Hüseyn ilk şeirlərini “Gülçin”, “Arif”, “Salik” təxəllüsü ilə qələmə alır.

Təbrizdə ikən o dövrün “Nasiri”, “Sürəyya”, “Şərqi-Rus” qəzetlərini ardıcıl mütlaliə edir. Farsca şeirlər yazır.

Rus dilini yaxşı öyrənmək üçün çalışır.

Əsrin əvvəllərində artıq qəzetlərə məktubllar, məqalələr göndərməyə başlayır.

Muzeyin rəflərində nümayiş olunan kitablar Ərtoğrul Cavidə məxsusdur. Birinci rəfdə görünən fotoşəkil H.Cavidin böyük qardaşı Şeyx Məhəmmədin oğlu Tahir Rasizadəninindir.

1937-ci il iyunun 4-də H.Cavidin həbsindən sonra “Xalq düşməninin” ailəsi adı altında damğalanmış bu ailə ilə qohumlar, dostlar yaxınlıq etməyə ehtiyat edirdilər. Tahir Rasizadə onlarla daima əlaqə saxlayıb, Ərtoğrul Cavidə mənəvi dayaq olmuşdur. T.Rasizadə ixtisasca aqranom olsa da, yaradıcılıqla da məşğul olmuş, şeirlər, pyeslər yazmışdır.

T.Rasizadə 1942-ci ildə Böyük Vətən müharibəsində həlak olub. Divardakı növbəti fotolar 1922-24-cü illər arasında çəkilmişdir. Mərkəzdəki büst Müşkinaz xanımındır (müəllif Ö.Eldarov. 1992). Büstün yuxarı hissəsində “Azər” poeməsindən misralar yazılıb:

*“Bənim ən sevgili, eşsiz tanrım
Gözəlim həp sənsin”.*

Türkiyədə təhsilini başa vurub vətənə qayıtdıqdan sonra Cavid bir müddət daimi iş yeri axtarmaqla məşğul olur və bu arada dövrün əsas mətbuat orqanlarından olan “Həqiqət”də, “Tazə xəbər”də müxtəlif məqalələri, “İşıq”, “İqbal”, “Məktəb”də şeirləri işıq üzünə görür. Cavid vaxtı ilə Türkiyənin İstanbul Universitetində birgə təhsil aldığı tələbə dostu Abdulla Məhəmmədzadə Surun dəvəti ilə bir müddət Gəncədə Məhəmməd ağa Pişnamazzadənin mədrəsəsində dərs deyir. Maraqlı fotolardan biri H.Cavidin 1912-ci ildə Gəncədə Pişnamazzadənin məktəbində dərs deyərkən çəkilmiş və o məktəbin vinetkasına daxil edilmiş şəkildir.

Növbəti guşədə Seyfəddin və Firuddin Məmmədvaliyevlərin qoz ağacından oyma üsulu ilə yaratdıqları suvenir nümayiş etdirilir. Üzərində ərəb əlifbası ilə H.Cavidin adı və əsərlərindən götürülmüş aforizmlər yazılmışdır. Suvenirdən yuxarıda Cavidin fotoşəkilləri yer alıb.

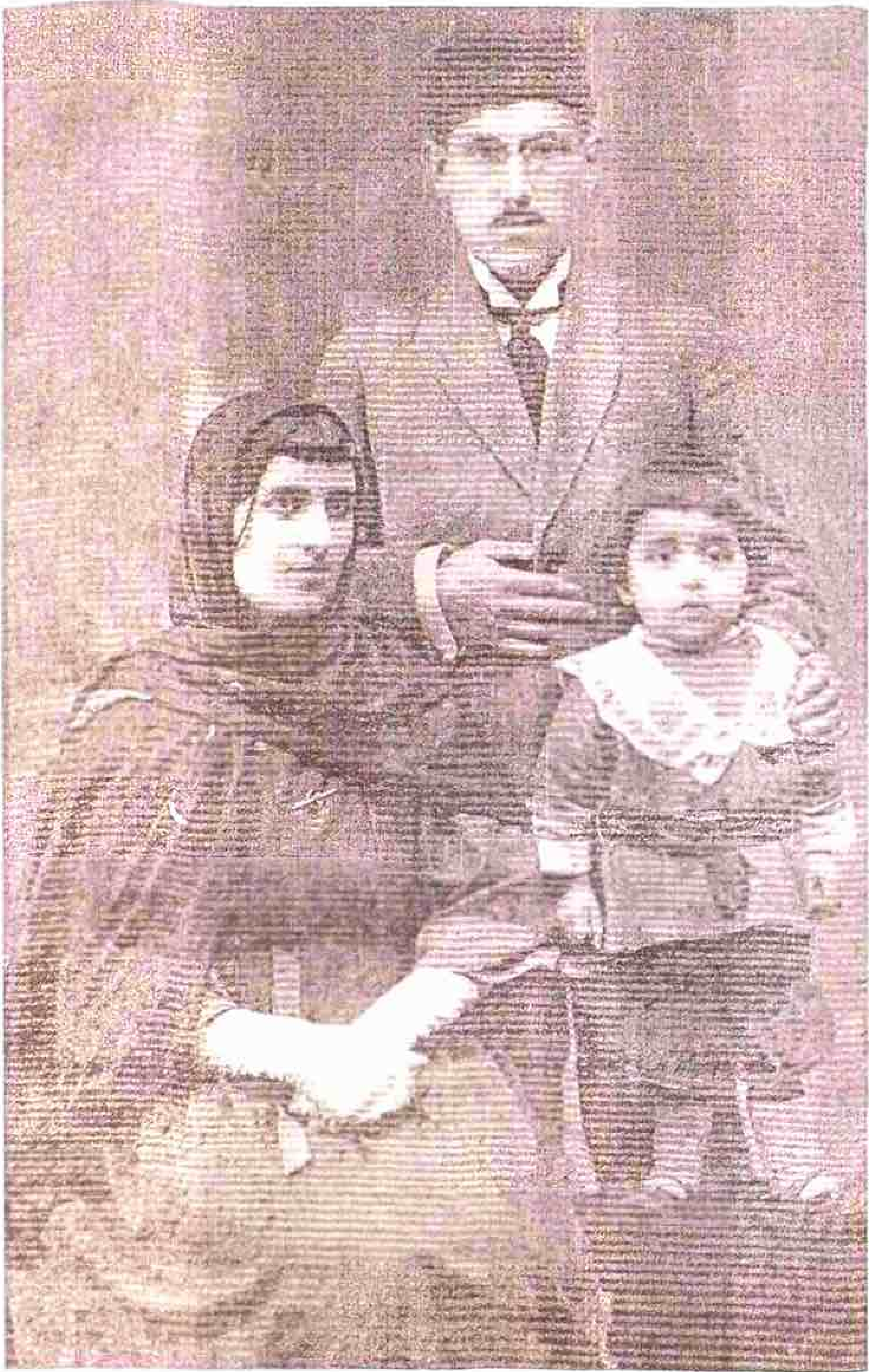

Cavidin bizə məlum olan ilk fotosəkli. İstanbul 1907-ci il.

Cavidin portreti

Hüseyn Cavid, Mişkinaz xanım və balaca Turanla

Cavid ailəsi ilə istirahətdə. Kislovodsk 1925.

Dərülmüəllimin 50 illik yubileyi

*Hüseyn Cavid opera teatrının kollektivi ilə
(üçüncü sıradan soldan dördüncü) 1930*

Vaxtilə elə burada olmuş qapısı şüşəli şkaf.

Bu şkafın içərisində Cavidə və Mişkinaz xanıma məxsus bir sıra əşyalar düzülmüşdür.

Diqqəti çəkən bu eksponatlar arasında Mişkinaz xanımın iki üzüyü, əl işləri-toxumalar, Hüseyn Cavidə məxsus əşyalar-cib dəftərləri, cənək qabı və s. vardır.

Şkafın yanındakı bu tikiş maşını ağır illərdə onların dadına çatdı. Mişkinaz xanım 1938-ci ilin apreliyində "Klara Setkin" adına sənaye kooperativ şirkətində işə düzəlmişdi və ehtiyac vadar etdi ki, fasilələrlə ta 1948-ci ilə qədər tikiş artelində çalışsın. Artel işəməuzd qaydada qəbul etdiyi qadınlara bacaracaqları qədər sifariş verirdi. Qapılar "xalq düşmənləri"nin üzünə bağlı olduğundan bütün əziyyətlərinə baxmayaraq, artel Cavidlər ailəsi üçün göydəndüşmə çörək ağacı idi.

Haşiyə: “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri sahəsində Cəlil Məmmədquluzadənin ən yaxın köməkçisi, jurnalın həmtəhsisçisi Ömər Faiq Nemanzadənin (1872-1937) qızı Bəxtli xanım öz xatirələrində danışırdı: “Bir gün evdə oturmuşdum, birdən qapı döyüldü. Gələn Mişkinaz xanım idi. Gəlib bir az oturdu. Evdə hazır xörəyim var idi. Zorla da olsa onu yedizdirdim. Gözlərim onun əllərinə sataşdı. Bu cəvakeş qadının barmaqları qabar-qabar idi; çörək pulu qazanmaqdan ötrü o, gecə-gündüz paltar tikirdi. Paltar tikməkdən əli qabar bağlamışdı. Mişkinaz xanım nadir hallarda gülərdi. Ona gülmək demək olmazdı. Azacıq dodağı qaçardı, gülümsəyərdi, gözləri isə daim qəmli idi. Onun gözlərindən gülüş həmişəlik olaraq silinmişdi.”

*Mişkinaz xanımın əmisi qızı
Şərqiyyə xanım*

Mişkinaz xanımın əmisi qızı Şərqiyyə xanımın xatirələri: “Mən Bakıda Kitabxanaçılıq Texnikumunda oxuyanda Mişkinaz xanım gildə qalırdım. Onlar özləri ehtiyac içində yaşasalar da mənə məhəbbətlə qarşıladılar. Yadımdadır, əmi-qızım qonşudan 25 manat borc pul almış və tezliklə qaytaracağını vəd etmişdi. Vaxt başa çatır, pul tapa bilməyən Mişkinaz xanım fikir içində üzülərkən Naxçıvandan qardaşım Kirman onlara qonaq gəlir. O, Naxçıvanın gözəl nemətlərini gətirməklə bərabər əmisiqızına 50 manat da pul verir. Mişkinaz xanım bundan çox sevinir və qonşuya olan borcunu qaytarır.

Bir gün balaca Turan məktəbdən evə qayıdır. Evdə yeməyə bir şey olmadığından Mişkinaz xanım özünü yuxuluğa vurur. Fikirləşir ki, Turan istəsə yeməyə nə verəcək? Turan yavaşca qazanın qapağını qaldırır, baxır ki, orada heç nə yoxdur. Acından ürəyi bulanırmış, əlini duza batırıb ağzına qoyur.

Bir dəfə də çay içirlərmiş. Qəndanda bir iki tikə qənd qalıbmiş. Mişkinaz xanım qəsdən ovcunu yumub ağzına tərəf aparırmış ki, güya çayı qəndənən içir. Əslində isə çayı qəndsiz içib, qəndi Turan üçün saxlayırmış.

Şərqiyyə xanım xatirələrinə davam edir: Mişkinaz xanımın əziz oğlu Gürcüstanda xəstəxanada yatarkən halı ağırlaşır. Onu Mişkinaz xanımın əmisi, mənim atam Məhəmməd kişi Naxçıvana aparır. Ərtoğrul Naxçıvanda ağır xəstə yatarkən xalq düşməninin oğlu kimi onun yanına getməyə ehtiyat edirmişlər. O, çay kənarında tək-tənha oturub fikir edərmiş. Günlərin birində ağır xəstəlikdən və ehtinasızlıqdan təngə gəlmiş, onu yoluxmağa gələn Gülsüm xaladan marqans istəmiş və onu axıra qədər içmişdir. Həyatla vidalaşan Ərtoğrulun cənazəsini anası və bacısı görmədən torpağa tapşırırlar. O vaxtlar Mişkinaz xanımın maddi imkanı olmadığından əziz balasının yasına gedə bilməmişdi.

Şərqiyyə xanım kövrələrək sözüne davam edir: H.Cavidin 80 illik yubileyi Naxçıvanda keçiriləndə Mişkinaz xanım ora Cəfər Cabbarlının həyat yoldaşı Sona xanımla gəlmişdi. Yubiley Naxçıvanda hərbi şəhərcükdə keçirilirdi. 1962-ci il idi. Mişkinaz xanıma mənim həyat yoldaşım Həsən müəllim bir yaylıq bağışlamışdı. Sonralar Mişkinaz xanım həmin yaylığın uclarına mirvari dənələri düzmüşdür. O, bu yaylığı əziz saxlayaraq xoşladığı məclislərə örtərdi.

Mişkinaz xanımın süfrə bəzəməsinə, stol açmasına söz ola bilməzdi. Bir dəfə onlarda qonaq idik. Yay vaxtı idi, günorta yeməyini yedik, saat 17:00 radələrində evdən çıxmaq istədik. Mişkinaz xanım dedi ki, siz yaxşı nahar etmisiniz, bayıra çıxan kimi susayacaqsınız. İndi mən sizə dadlı bir içki verəcəyəm. Biz içkini içdik və bu bizim çox xoşumuza gəldi. Mişkinaz xanım içkinin necə düzəldilməsi sirrini bizə açdı. Bu içkini üzüm yarpağından düzəltmişəm - dedi. Üzüm yarpağını yığıb üstünə şəkər tozu tökürəm, 40 gün qaranlıq yerdə saxlayıram. Maye əmələ gələndən sonra onu butikalara tökürəm. Susayanda bir stəkan içirsən, həmin dəqiqə susuzluğun yatır.

Mişkinaz xanım qohumların, tanışların uşaqları yüksək qiymət alanda çox sevinirdi. Özü təmiz Azərbaycan dilində danışdığından həmidən də bunu tələb edirdi. Mənim oğlum Elşən orta məktəbdə oxuyanda yaxşı şeirlər yazırdı. Mişkinaz xanım poeziyanı sevdiyindən Elşənin şeirlərini oxuyurdu. Elşən Moskva Yeyinti Sənayəsi İnstitutuna qəbul olunur. Bunu eşidən Mişkinaz xanım bir az inciyən kimi olur. Şərqiyyə xanım Mişkinaz xanıma ərklə deyir ki, ay əmi qızı, Elşəni niyə təbrik etmirsən? Mişkinaz xanım cavab verir: "Bir adam ki, poeziyanı şərabçılığa dəyişə, mən onu necə təbrik edə bilərəm?"

Elşənin şeirləri o dövrün qəzet və jurnallarında çap edilirdi. Hətta Azərbaycan haqqında şeiri o vaxtkı Azərbaycan dili dərsliyinin 4-cü sinif kitabına da düşüb.

Elşən Mirzəyev

Mişkinaz xanım yaxşı dərzi idi - deyə Şərqiyyə xanım xatırlayır. Xətrini istədiyi adamlara pulsuz paltar tikirdi.

Mişkinaz xanımın əmisi oğlu Kirman onun şəklini böyütdürmüş və sonralar Naxçıvanda açılmış H.Cavidin ev muzeyinə bağışlamışdır.

1976-cı ildə mən Mişkinaz xanımın halının pis olduğunu hiss etdim və bundan bir həftə sonra əmim qızı vəfat etdi.

AZƏRBAYCAN POEZİYASININ GÜNƏŞİ HÜSEYN CAVIDİN XANIMI MIŞKINAZ HAQQINDA XATİRƏLƏRİM

Mişkinaz xanım anamın ən yaxın rəfiqəsi idi. Mənim uşaqlıq xatirələrimdə o, belə qalıb: hündür boylu, ağbəniz, qaragözlü gözəl bir xanım. Saçlarını həmişə arxadan sancaqlayan, qara, düz, uzun paltar, alçaq daban ayaqqabı geyinən, bər-bəzəksiz Azərbaycan gözəli.

Mən uşaq idim. Ancaq fəvvrən duyurdum ki, anam həmişə Mişkinaz xanımla görüşməyə can atar, məndən böyük bacım Sonanı hər gün axşam Mişkinaz xanımla göndərirdi. Yadımdadır, anam axşamın düşməsini səbirsizliklə gözlər, onlara süd, qatıq, lavaş, yumurta və başqa əlinə nə düşürdüsə, bacıma verib deyərdi: qaç, bunu Mişkinaz xanıma ver. Ətrafa bax ki, səni heç kim görməsin. Pis vaxtlar idi; “xalq düşməni” adlı dəhşətli bir kabus gəzərdi insanların arasında. Heç kəs onlara yaxın getmirdi. Mişkinaz xanım deyirdi Fatma, uşaqları göndərmə, görən olar, sizi incidərlər. Anam isə heç nədən qorxmayaraq eyni şeyləri təkrar edərdi və deyərdi: “Mişkinaz, narahat olma, qapımızda inək, camış, həyatımızda toyuq var. Sən uşaqlara körlüq çəkdirmə.” Qohum-əqrabanın onlara yaxın düşməməsi anamı çox sıxırdı. Hər gün o sumkanı yığanda kövrəlir, ağlayır, göz yaşını bizdən gizlətməyə çalışırdı. O, gah camış yağı, süd, qatıq, gah da “yaxşı xörək bişirmişəm” deyər bəhanə edərdi, onlara heç bir köməyini əsirgəməz və deyərdi: Mən nə qədər sağam hər gecə yanında olacağam, səni çətinlik çəkməyə qoymayacağam.

Mişkinaz xanım bacım Sonanın toyuna gəlmişdi. Sonanın toyu 1949-cu ilin oktyabrın 9-da olmuşdu. O, toya çox gözəl, şəkilli, perlamuturlu bir çaynik və gümüş sini hədiyyə gətirmişdi. Bu onun cehiz çayniki idi. Anama dedi ki, mən öz cehiz çaynikimi sənə bağışlayıram. Həmişə ona baxıb məni

xatırlayarsan. Anam o çayniki sevə-sevə saxlayaraq Mişkinaz xanımın pis günlərinin dostu bacım Sonaya cehiz verdi. O, isə çayniki əzizləyərək öz qızı Sədaqətə cehiz verdi. Həmin çaynik əziz bir yadigar kimi indi də həm anamdan, həm də Mişkinaz xanımdan yadigar qalıb.

Mişkinaz xanım hər il "Novruz" bayramı günü oğlu Ərtoğrolun qəbrini ziyarət etmək üçün Naxçıvana gələr, qəbrüstə gedərək səhərdən axşamacan təkcə saatlarla oturur, ağlayar sanki onunla söhbət edərdi, qəbr üstündən bir başa bizə gələrdi. Anam həmişə ondan inciyərdi ki, nə üçün gəbristana tək gedirsən. Anam onun yeganə rəfiqəsi, pis günlərinin yeganə həmdəmi idi.

Ərtoğrol çox istedadlı idi. O, gözəl musiqiçi, bəstəkar, riyaziyyatçı, ədəbiyyatçı idi. Hansı cəhəti göstərsəydin o bunun əvəz edilməz mütəxəssisi idi. Ona görə də Mişkinaz xanım onun haqqında həmişə yana-yana danışardı. Cavidin yadigarını saxlaya bilmədiyi onu için-için yandırır və bu yangını o həmişə anamla bölüşərdi.

Mişkinaz xanım Cavid haqqında, onun necə gözəl bir insan olması və onu böyük məhəbbətlə sevməsi haqqında saatlarla danışar, biz uşaqlar isə şirin bir nağıl eşidirik kimi onların yanından çəkilməzdik. Şirin söhbətlərə qulaq asa-asa bir az aralı otururduq ki, onlara mane olmayaq.

Mişkinaz xanım Cavidin tutulan gününü, acı xatirələri danışarkən biz uşaq kövrəkliyi ilə qulaq asar, anam isə ağlayardı. Həmin gecə onlar Cavidin ən çox sevdiyi yemək olan piti bişirmişdilər. Cavid yuyunaraq, adəti üzrə əllərini bir-birinə sürtə-sürtə "yaman acımışam, gətirin görək nə bişirmisiniz" deyir. "Piti bişirmişik" sözünə çox sevinir. "Sevdiyim yemək". Cavid yenicə stola oturmuşdu ki, qapı döyülür. Qara maşından düşən qara geyimli üçlük içəri girir. Cavidin rəngi ağarır. Onlar heç nə demədən evi ələk - vələk edirlər. Cavidin bütün əsərlərini və əlyazmalarını bir yerə toplayırlar. Özünü isə bir tikə çörək yeməyə aman verməyirlər. Ac-susuz qabaqlarına salıb aparırlar. Cavidin

onlara tərəf baxaraq, "Mişkinaz xanım, narahat olma, qayıdıram, uşaqlardan muğayat ol" səsi heç zaman Mişkinaz xanımın qulaqlarından getmirdi.

O gündən Mişkinaz xanım da, qızı Turan xanım da Cavid aparılan gün piti bişirər və ona əllərini belə vurmazdılar. Həyatdan küskün Turan xanım ömrünün sonuna qədər belə edərdi. Tanışları dəvət edərək pitini onların qabağına qoyar, özü isə yeməzdi.

*Fizurə xanım Quliyeva
Firudin həy Köçərli adına mərkəzi
uşaq kitabxanasının direktoru.*

Bu guşədə həmçinin M.Cavidin rəfiqəsi - İdris Axundzadənin həyat yoldaşı Fəramuş xanımla çəkdiyi fotosəkil asılmışdır.

"Cavidin faciəsi" otağın giriş qapısının sağ tərəfində H.Cavidin portreti asılıb.

Bu portretini Cavid özü də görmüşdü. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə və Sovet Hakimiyyətinin ilk illərində Bakı şəhərinin baş memarı olmuş Zivarbəy Əhmədbəyov (1873-1925) əsərini şairə 1922-ci ildə hədiyyə edib. Yeni quruluşun Azərbaycana zidd siyasətlərinə dözməyərək öz həyatını yarımçıq qırmış istedadlı rəssam və memar Z.Əhmədbəyov Cavidin iki portretini işləmişdi. Bunlar şairi bilavasitə müşahidə nəticəsində yaranmış müstəsna rəsmlərdir.

Etajerin rəfində ailəyə məxsus "pioner" markalı radio nümayiş etdirilir.

Şeyx Məhəmməd

İki pəncərə arasındakı sahədə Mərkəzdə Cavidin böyük qardaşı Şeyx Məhəmmədin və ilk müəllimi olan M.T.Sidqinin fotoşəkilləri asılıb.

Özü də müəllim olan Cavid dərs aldığı insanların hamsını daim ən dərin ehtiramla xatırlasa da, iki ad onun üçün

M.T.Sidqi

xüsusən əziz idi. İlk müəllimləri-böyük qardaşı Şeyx Məhəmməd və “Məktəbi-tərbiyyə”dəki ustadı Məhəmməd Tağı Sidqi.

Fotoşəkillərin ətrafında Cavidə məxsus sənədlər nümayiş etdirilir:

1. 1912-ci ildə Zaqafqaziya ruhani İdarəsi tərəfindən verilmiş ruhani rütbəsi haqqında attestat.
2. 1911-ci ildə yaşadığı yer haqqında vəsiqə.
3. 1926-cı ildə Berlinə və Parisə ezamiyyət vəərəqəsi.
4. 1926-cı ildə Azərbaycanda və SSRİ-nin ərazisində yaşamaq hüququ haqqında şəhədətnamə.
5. İstanbul Universiteti ədəbiyyat fakültəsinin tələbəsi H.Cavidin şəxsiyyət vəsiqəsi.
6. Cavid gecəsinin döş nişanı. Bakı 1922.27 mart. 1922-ci ildə Bakıdakı 2-ci dərəcəli 3,4 və 7-ci Azərbaycan məktəblərinin keçdiyi H.Cavid gecəsinin məramnaməsi.

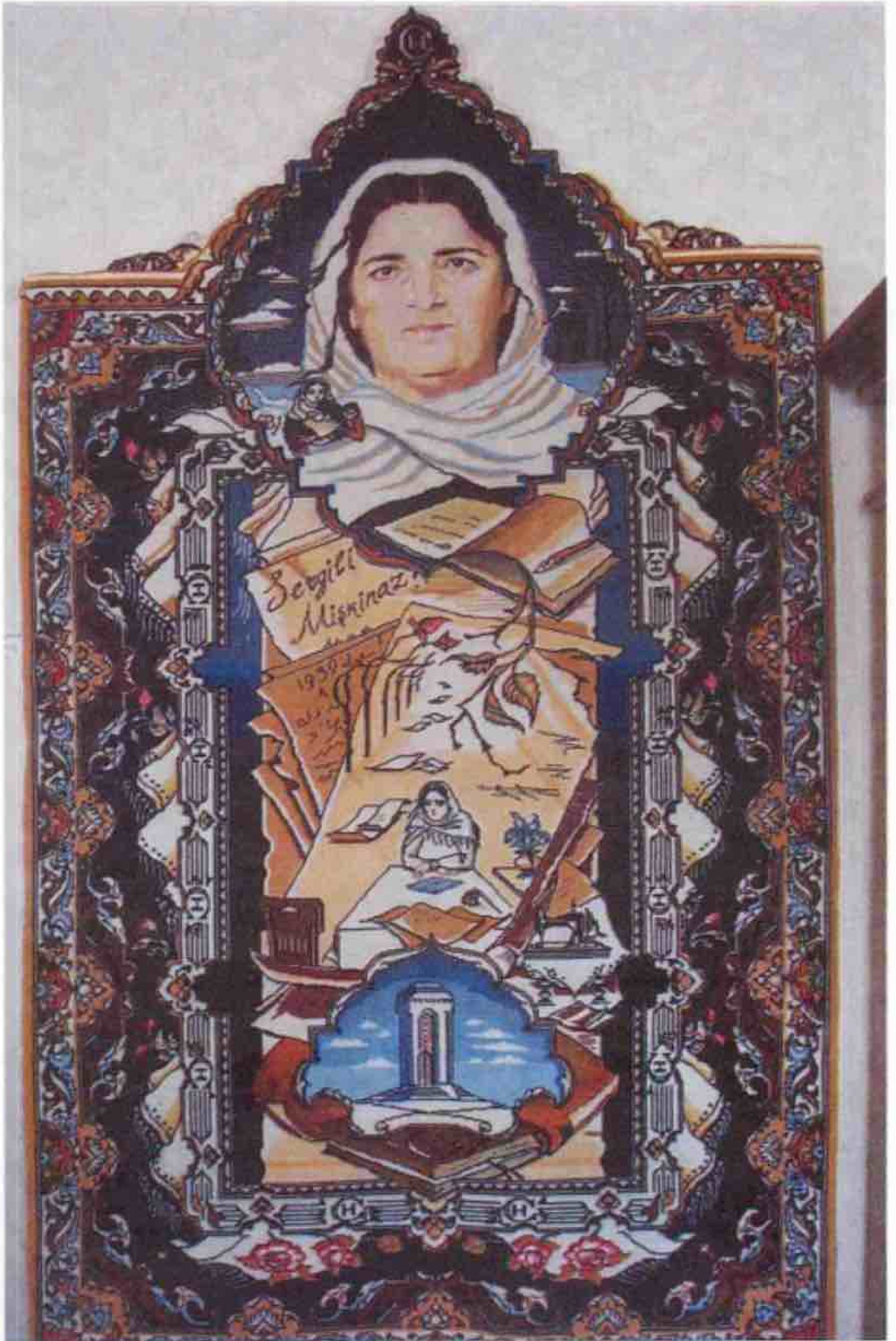
H.Cavidin “Peyğəmbər” əsərinin 1922, 1926-cı il nəşrləri nümayiş olunur.

Bu otağın giriş qapısından sağda A.Kərimovanın “Alın yazısı” adlı əsəri təqdim olunur (2001-ci il. Texnika-qələmkar).

Fəlsəfi mənə daşıyan bu əsərdə fonda H.Cavidin obrazı canlandırılmışdır. Bu şairin ümumbəşəri mahiyyət daşmasına bir işarədir.

Mərkəzdə Mişkinaz xanım, Ərtoğrul və Turanın 1936-cı il yaşlarına uyğun obrazları verilmişdir. Ön planda isə Turan Cavidin müasir yaş dövründə olan təsviri əks olunub. Bu özü də simvolik mənə kəsb edir. Çünki Cavid irsinin yaşaması və gələcək nəsillərə çatdırılmasında onun xidmətləri əvəzsizdir.

Otağın ortasında bir zamanlar bu otaqda istifadə olunmuş yemək masası nümayiş etdirilir.

Bu otaqdakı masanın arxasında mehriban ailə hər gün səhər yeməyinə, nahara, şama əyləşərdi. Süfrənin altında qaldığından masanın gözləri istifadə edilirdi və Cavid müxtəlif qaralamalarını kip-kip o siyirtmələrə doldurmuş. 1937-ci il 4 iyun gecəsində axtarış aparılan süfrənin altında siyirtmə ola biləcəyi ağillarına gəlməyib və xoşbəxt təsadüf nəticəsində Cavid əlyazmalarının bir qismi beləcə xilas olub.

CAVIDİN FACİƏSİ

Ev muzeyinin bu qanadındakı son kiçik otaq Hüseyn Cavidin və onun ailəsinin sovet rejimi tərəfindən məruz qaldıqları müsibətlərə həsr edilib.

Açıq qapıdan qarşı divardakı rəsm əsəri görünür. Rəssam Oqtay Sadıqzadənin çəkdiyi “Qara yazı” adlı bu əsərdə 1937-ci il repressiya qurbanlarından bir neçəsi təsvir edilib. Cavid və onunla dostluq etmiş, yaxın olmuş daha səkkiz Azərbaycan ziyalısı.

Əhməd Cavad (1112); Seyid Hüseyn (1286); İdris Axundzadə (2361 -; Pənah Qasımov; Mikayıl Müşfiq (1109); Abbas Mirzə Şərifzadə; Y.V. Çəmənzəminli.

Onların KQB (DTK) arxivlərində saxlanan sinəsi nömrəli şəkilləri, dəhşət dolu gözləri. Ortada Cavid, dörd bir yanında məslək, əqidə dostları olan bu insanlar tikanlı məstillərin o tayındadırlar.

Tablonun üst hissəsində H.Cavidin “Şeyx Sənan” əsərində misralar yazılıb:

*“İşgəncədən qurtuldular,
Qeyb oldular, qeyb oldular.
Yüksəldilər, yüksəldilər,
Cənnətdə rahat buldular.”*

Kitab dolabı. Buraya Cavidə məxsus, səhifələrində Cavidin qeydləri olan əsərlər yığılıb:

Şəmsəddin Sami bəyin “Qamusitürkü”sü.

Tofiq Fikrətin əsərləri.

Əbülqasim Firdovsinin farsca “Şahnamə”si.

Xəyyamın rübailərinin Hüseyn Daniş nəşri.

Türk tarixi və ədəbiyyatına aid əsərlər.

Azərbaycan şair və yazıçılarının əsrin ilk onilliyində nəşr edilmiş kitabları.

Oktyabr ayı Cavidlər ailəsindən ötrü xüsusilə əziz idi. Şair özü 1882-ci ilin 24 oktyabrında dünyaya gəlib. Ərtoğrul 1919-cu ilin 22 oktyabrında anadan olub, Turan 1923-cü ilin 25 oktyabrında anadan olub. Cavid uşaqların təvəllüd tarixini Şəmsəddin Sami bəyin, illər ayrılığından sonra təzədən bu otaqa qayıtmış, "Qamusitürkü"sündə qeyd edib.

Sol divarda Cavidin cinayət işindən götürülmüş barmaq izləri olan vərəqin çərçivəyə salınmış surəti nümayiş etdirilir. H.Cavidin 1937-ci ildə həbsindən sonra fəsdən və profildən çəkilmiş fotosu. Bu hissədə H.Cavidin "Azər" poemasından və "Şeyx Sənan" əsərindən misralar yazılıb:

*"Bir əlim iştə su, atəş bir əlim.
Çarpacaq qəlbim əgər sussa dilim."
"Bəni yalnız yaşatdı bir röya.
Öylə röya ki, dadlı xülya.
Dərdi - həsrətlə daima yanaraq,
Yaşadım bir xəyalə aldanaraq."*

Divarda qarlı Sibir meşəsindəki 59 nömrəli qəbrin fotosu verilib. 1982-ci ilin oktyabrında çəkilmiş foto. 1941-ci ildə vəfat etmiş Cavid 41 illik ayrılıqdan sonra yenə öz mənzilindədir. Onun tabutu yanında fəxri qarovulda dayanan Heydər Əliyevin fotosu.

1941-ci il dekabr ayının 5-də İrkutsk vilayəti Tayşet rayonunu Şevçenko kəndindəki əlillər xəstəxanasında dahi Cavid keçindi. Ölümünün səbəbini belə göstərdilər: ürək iflici və ayaqlarının donmasından yaranan sepsis. Şairlə birlikdə son pyesləri "Atilla", "Çingiz xan", "Telli saz", "İblisin intiqamı" və neçə şeiri də gedər - gəlməzə getdi.

Cavid o buz səhrasındakı nömərə ilə işarə edilən minlərlə qəbirdən birinə gömüldü.

Şərqiyyə xanım Məmmədovanın xatirələrindən

Şərqiyyə xanım əslən Gəncəlidir. Gözəl dilçi alimimiz, mərhum Museyib Məmmədovun həyat yoldaşı idi.

Şərqiyyə xanımın ana babası dövrünün məşhur tacirlərindən və nüfuzlu şəxslərindən biri idi. Ailəsi mədəni və savadlı olublar. Böyük oğlu Həsən Zeynallı Bakı Təyyarəçilik məktəbində baş müəllim işləyib. O çox savadlı və işlədiyi sahədə bacarıqlı mütəxəssis olub. İş yoldaşları ona deyib ki, hökumət xəbər tutub ki, sən İrandan, Türkiyədən gələnlərə xüsusi diqqət göstərib hörmət edirsən. Bu isə Sovet hökumətinin xoşuna gəlmir. Səni yəqin ki sabah həbs edib Sibirə göndərəcəklər. Bunu eşidən Həsən Zeynallı təlim təyyarəsinə əyləşir, bir başa İrana uçar. İranda onu hörmətlə qarşılayırlar, bilirlər ki, o yaxşı təyyarəçidir, ona orada qalmaq üçün iş təklif edirlər. O isə əvəzində deyir ki, əgər

mənə hörmət edirsinizsə, onda Türkiyəyə keçməyimə kömək edin. Bakıda Şura hökuməti qurulanda Həsən bəyin əmiləri, əmi uşaqları Türkiyəyə qaçırlar. Həsən bəy də qohumlarının yanına gedir. Bu hadisə təxminən 1937-ci illərə təsadüf edir. Türkiyəyə qaçmış siyasi bir mühacirin ailəsinin Bakıda qalması müşkül iş idi. Ona görə ailəni pərən-pərən edib sürgünlərə göndərdilər. Ailənin xanımı Gülsüm uşaqlarından ayıraraq Kalmıkaya sürgün edilir. Buradan Türkmənistanın Mərv şəhərinə gətizdirirlər. Gülsüm xanım 6 il sürgündə qalıb. Düşərgənin rəisi rəhimli adam olub. Görəndəki bu qadının ağ, yumşaq əlləri var, başa düşüb ki, nə vaxtsa bu qadın xanımlıq edib. Düşərgədə onlara yun təmizlətdirib, daratdırıb xalça-palas toxutdurarmışlar. Qadının xısın-xısın ağladığını görən düşərgənin rəisi onu evinə aparmış və anası kimi onun qulluğunda dayanmışdır.

Tacir Əsgərin böyük oğlu Həsən bəy Türkiyədə evlənir. Özü xan nəslindən, evləndiyi qız isə bəy nəslindən olur. Doğulan ilk övladının adını Beyxan qoyur. Beyxan xanım hal-hazırda Ankarada yaşayır. İkinci qızı Belma İstanbulda yaşayır. Həsən bəy özü isə Türkiyədə təyyarəçilər məktəbində çalışıb. Türkiyədə Məmmədəmin Rəsulzadə ilə dostluq edib.

Həsən bəy Zeynalli 4 il bundan qabaq dünyasını dəyişib. Anası Gülsüm xanım ömrünün sonuna qədər onun sağ qalmasından xəbər tutmayıb.

Ailənin ikinci oğlu Yaqub Azərbaycan Politexnik İnstitutunda I kursda oxuyurmuş. Repressiyaların pik nöqtəsində olan 1937-ci ildə, 16 yaşında Sibirin cəhənnəmi sayılan soyuq İrkutsk vilayətinə sürgün edilir. O da siyasi mühacirin qardaşı kimi gənc yaşlarında repressiya qurbanı olur. Sonralar o qohumlarına danışarmış: - Soyuqdan, tənhalıqdan, qəriblikdən və təşvişdən ağaca söykəyib ağlayırmış. Bu zaman ona üzü saqqallı bir kişi yaxınlaşır. Onu qucaqlayıb alnından öpür. Təsəlli verərək deyir: Neçəki mən sənənin yanındayam, qorxma, həmişə bir yerdə olacağıq.

Yaqub uzanıb onun üzünü və çənəsini örtmüş uzun, ağ saqqalına baxıb ona qısıılır. O gündən onların dostluğu başlayır. Bu, nurani

kişi repressiya qurbanlarından biri Hüseyn Cavid idi. Ona Cavid Əfəndi deyirdilər. Onun ayağının baş barmağı və əlinin iki barmağını şaxta vurmuşdu. O axsayaraq yeriyirdi. Düşərgədə əlcək verməmişdilər. Dağı partladaraq, soyuq suyun içində qızıl axtarırdılar. Mədənlərə işləməyə gedəndə Cavid Əfəndi Yaqubun çiyinə söykənərək addımlayırdı. Yemək verilmədiyindən acından kələm yeyirlərmiş. Cavid Əfəndi xəstəlikdən və aclıqdan zorla, ayağını sürüyə-sürüyə gətirmiş. Yaquba xitabən deyirdi: Yaxşı, deyək ki, mən günahkaram, bəs sənin günahın nədir, sən ki dünənki uşaqsan? Sonra da bu alicənab, həssas insan özü-öz sualına cavab verib deyirmiş: Yaqub, qabaqda sizləri yaxşı günlər gözləyir, onları siz görəcəksiniz, mənə onda olmayacağam. Peyğəmbərəcəsinə dediyi kimi də oldu.

1941-ci ilin dekabrın 5-də Sibirin qarlı çöllərində, Yaqubun qolları üstündə canını tapşırtdı. İrkutsk vilayətinin, Tayşet rayonunun Şevçenko qəbristanlığında, 59 yaşında, 59 № qəbirdə dəfn olundu.

Cavidlər ailəsində 59 rəqəminə çox rast gəlinib. H.Cavidin papağının ölçüsü 59 olub, 59 yaşında ölüb, basdırıldığı qəbrin sıra sayı 59 olub, 59 ildən sonra nəşi Naxçıvana gətirilib. Onun nəşini 59 yaşında olan Heydər Əliyev və 59 yaşlı Turan Cavid qarşılayıb.

Yaqub Zeynallı isə 6 il sürgündə qalıb, 1943-cü ildə Bakıya qayıtmışdır. 7 il bundan qabaq dünyasını dəyişib.

İllər keçəcək 1956-cı ildə Cavid də bəraət alacaq, onun üzərindən "xalq düşməni" damğası götürüləcək, kitabları yenidən nəşr ediləcək, əsərləri təzədən səhnələrə çıxacaq.

Amma Cavidin əsl bəraiti 1981-ci ildən başlayacaq.

Onun 100 illiyinin qeyd edilməsi haqqında qərar Cavid taleyinin ən əlamətdar hadisəsi olacaq. Bu qərar möcüzə sayılan bir tədbiri də nəzərdə tuturdu: Cavidin Sibirdəki məzarını tapıb cənazəsini Vətənə gətirməli!

Bu qərarın müəllifi, sovet dövləti içərisində yüksək nüfuzu və gücü hesabına onun icrasında yeganə səbəbkarı Azərbaycan dövlətinin başçısı Heydər Əliyev idi.

İllər ötəcək. Hakimiyyət və siyasət meydanında keçməkeşlərdən adlayıb 1990-cı illərdə artıq müstəqil Azərbaycana yenidən rəhbərlik etməyə başlayan prezident Heydər Əliyev Cavidə qaytarılmalı olan, amma 1982-ci ildən sonrakı 14 il ərzində kimsənin qaytarmadığı bir vətəndaş borcunu da yerinə yetirəcək. Cavidin bu evdən dustaq edilib aparılmasından 59 il sonra Naxçıvanda - şairin ata-baba yurdunda, böyük ustadın Sibirdən Azərbaycana qaytarıldıqdan sonra dəfn edildiyi məzarın üzərində əzəmətli türbəsini ucaltdıracaq. Bu türbədə Cavidin onillərlə həsrətini çəkdiyi həyat yoldaşı Mişkinaz xanım, oğlu Ərtoğrolla yanaşı uyumalarını, haqq dünyasında qovuşmalarını gerçəkləşdirəcək.

H.Cavidin yazı masası. Üzərindən yarımçıq əlyazmaları.

Mürəkkəbqabı. Qələmi. Pensesi. Cavidin bu otaqdan, bu evdən ayrıldığı son günün son işarələri.

Divar saatının altından "Xəyyam" əsərindən misralar yazılıb:

*"Hey fələk keçdi zaman dalğa kibi,
Öylə bir dalğa ki, qorxunc əsəbi."*

1937-ci il iyun ayının 3-də Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyasının XIII qurultayı keçirildi. Mərkəzi Komitə katibi Mircəfər Bağirov çıxış edərək "Xalq düşməni" adlandırdığı bir çox Azərbaycan ziyalisini, o sıradan Cavidə kəskin tənqid etdi. Və çox ləngitmədən elə həmin günün gecəsi, iyunun 4-ə keçən gecə NKVD-nin qara maşını Cavidin evinin qarşısında dayandı. Onu yazı masasından, evindən, şeirlərindən, ədəbiyyatından və həyatdan ayırdılar.

Faciələr müəllifi Cavidin və ailəsinin onillərcə davam edəcək zillətləri başladı. Onu həbsxanaya atdılar. İki il sonra Sibirə sürgün

etdilər. Həbsindən az sonra ailəsini bu evdən çıxartdılar - Bunları görən Turan xanım özünü saxlaya bilməyib deyir: “Bu cəmiyyətdə nə qədər iblis olar?”

Mişkinaz xanım mülayimliklə cavab verir: “Qızım, bu cəmiyyətdə nə qədər iblis varsa, o qədər də mələk var”.

Cavidin adı, əsərləri yasaq oldu. Adı hər yerdən silindi.

H.Cavidin büstünün yanında Cavidin evindən axtarış aparılması haqqında protokol, Cavidin Sibirdən göndərdiyi məktublar - onun axırncı yadigarları, 59 yaşında ölümü haqqında şəhadətnamə nümayiş etdirilir. H.Cavidin büstünün aşağı hissəsindən “Xəyyam” əsərindən misralar yazılıb:

*“Onu duymaz, duyamaz hər şaşqın
Bir dəniz şişəyə sığmışmı, saqın!
Gün dəyişdikcə o həp gənc olacaq,
Şən könuüllərdə pərəstiş bulacaq.”*

“Qara yazı” tablosunun sağında 1937-ci ildə Cavidə iftiralarla dolu yazılardan imzalı-imzasız kəsiklərin toplandığı kollajı əks etdirən lövhə təqdim olunur.

Cavid ömrünün çətinliklər, sıxıntılardan sonra xoşbəxt parçasını yaşayan şöhrətli sənətkar idi. Sədaqətli ömür yoldaşı, ağıllı- kamallı, istedadlı balaları vardı.

Ərtoğrul pedaqoji institunun ədəbiyyat fakültəsində oxuyurdu.

Artıq şeirlər yazır, tərcümələr edirdi, rəssamlığı vardı-bəyənən rəsmlər çəkirdi.

1923-1926-cı illərə qədər- “Peyğəmbər” və “Topal Teymur” ortaya çıxanacan ədəbi tənqid Cavid barəsində yalnız təriflər yazır, onun hər əsərini təqdir edirdi.

Lakin 1920-ci illərin ikinci yarısından ona qarşı tənqidin ənənəvi olaraq qərəzli, sərt, bolşevik ruhlu hücumları güclənir.

Məktəb dərsliklərində onun haqqında indiyədək sırf müsbət mövqedən yazılan oçerklərin məzmunu dəyişir, şairin irsi təftişçi

çəkist nöqtəyi-nəzərdən təhlil edilməyə başlanır.

Bu kiçik otağın giriş hissəsinin sağ divarından Vaqif Ucatayın “Zordan üstün”(1982) əsəri nümayiş olunur.

Bu əsər fəlsəfi məna daşıyır. Kosmoloji fəzada təqdim olunmuş Cavidin təsviri onun ümumbəşəri mahiyyət daşımaya bir işarədir. Ön planda o dövrün gəncliyinin simvolu olan Ərtoğrol və Tahir Rasizadələr əks olunmuşdur. Totalitar rejimin simvolunu təşkil edən hörümçək toruna bu gənclər müqavimət göstərərək irəli addımlayırlar.

Şəklın aşağısındakı vitrində H.Cavidin cib saati və Sibirdəki məzarından götürülmüş torpaq nümayiş etdirilir.

Bu guşədə Ərtoğrolun çəkdiyi A.M.Şərifzadənin İblis obrazında təsviri və Ərtoğrolun ailəsinə, müəllimləri Üzeyir bəyə, Bülbülə göndərdiyi məktublardan parçalar nümayiş olunur.

Həmçinin burada “İblis” pyesindən misralar yazılmışdır:

*“İblis nədir? Çümlə xəyanətlərə bəis
Ya hər kəsə xain olan insan nədir? İblis!”*

Ərtoğrol Cavidin repressiyaların zərbə dalğası apardı. Konservatoriyanın tələbəsi olmasına baxmayaraq, onu əsgərliyə çağırdılar. “Xalq düşməni”nin oğlunu Gürcüstanda çox ağır tunel tikintisi işlərinə göndərdilər. Vərəmə tutuldu... Müəllimləri Üzeyir bəylə, Bülbüllə, ana bacısı ilə insafsızcasına tez qırılan 24 baharlıq həyatının son aylarında yolladığı bu məktublarında gerçəkləşməyəcək ümidlər çırpınır.

*Bir çiçək ki, yeni
Açmaya
Başlar,
Görənlər-
Bir yarpaq
Həmən qoparar.*

Bu misraları Ərtoğrul yazıb. Bu misraların da öz qisməti var. Ömrün çətin, məşəqətli illərində Tahir ona sona qədər sadıq qaldı və cəmi 35 il də o yaşadı.

Vaxtın acı qasırgaları olmasaydı, bu iki parlaq gənc nə qədər zirvələr fəth edəcəkdilər.

*Tale özüməm, bəxt mənim öz hünərimdir,
Zira ki, - bu dünyada nə bəxt var, nə də tale.*

Bu misralar Tahir Rasizadəninindir. Uşaqlıq dostları idilər. Lakin daha əvvəl məslək, əqidə dostu idilər. Ərtoğrul Tahirin şeirlərinə mahnılar da bəstələmişdi. 35 yaşlı Tahirin son məktubu 1942-ci ildə Kerc cəbhəsindən gəldi.

CAVIDİN ŞÖHRƏTİ

Ev muzeyindəki ən böyük otaq ekspozisiya olaraq Hüseyn Cavidin və onun bəstəkar, şair, rəssam oğlu Ərtoğrolun ədəbiyyat və sənətdə qazandıqları sayğı və zəfərləri nümayiş etdirməyi nəzərdə tutur. Həmçinin bu otaqda H.Cavidlə əlaqədar görüşlərin, elmi toplantıların, Cavid qiraətlərinin və s. tədbirlərin keçirilməsi mümkündür. Girəcəkdə sol tərəfdə böyük ekranlı televizor qoyulmuşdur. H.Cavidin ev muzeyinin elmi fondundan əlavə öz videotekası və fonotekası vardır. Cavid haqqında, onun həyat və yaradıcılığı haqqında çəkilmiş bütün sənədli, bədii filmlər, süjetlər, Cavidin əsərlərinin ayrı-ayrı tamaşalarının lent yazıları müvafiq tədbirlərdə bu otaqda tamaşaçılara göstərilir.

Tamaşaçılar bu otağa daxil olarkən səsləndirmə mərkəzindən Ərtoğrol Cavidin Tahir Rasizadənin sözlərinə bəstələdiyi və Rauf Adıgözəlovun ifasında lentə alınmış "Səninlə olaydım" mahnısı eşidilir.

not dəftəri qoyulub.

Pianonun yerləşdiyi divarda Ərtoğrol Cavidin rəssam Rafael Əsədov tərəfindən çəkilmiş portreti asılmışdır.

Girəcəkdə sağ tərəfdən qədim piano qoyulub. Vaxtı ilə bu pianoda həm Ərtoğrol Cavid, həm onun müəllimi Üzeyir Hacıbəyov, həm də Müslüm Maqomayev çalıblar.

Piano üzərində

*Mişkinaz xanım övladları
Ərtoğrul və Turanla
1926-cı il*

Ərtoğrul sinif yoldaşları ilə

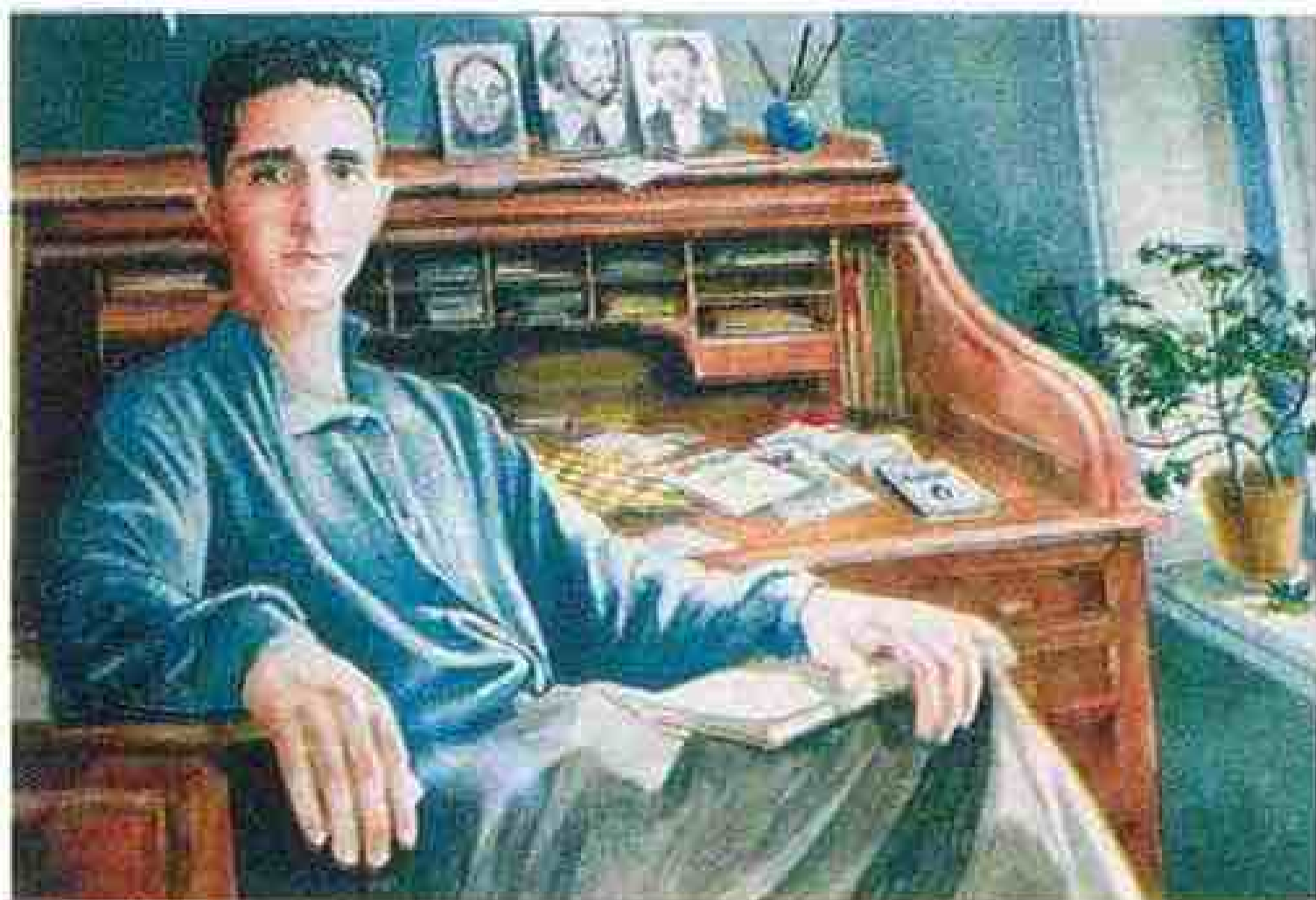

*Ərtoğrul atasına layiq bir
oğul idi.*

*Ərtoğrul sinif yoldaşları ilə
1935-ci il*

Bu portret Ərtoğrolun 20-21 yaşlarında ikən çəkilmiş fotoları əsasında yaradılmışdır.

Ərtoğrol ədəbiyyatçı idi, kitab aludəsi idi, gözəl rəsmlər çəkirdi. Onun şəxsiyyətini tamamlayan rəsmlər və kitablar da bu əsərdə arxa planda görünür.

Və Ərtoğrol yaxşı şahmatçı idi. Onun uşaqlıq dostu Ətaulla Qasimovla oynadığı şahmat partiyalarını müfəssəl əks etdirən dəftərlər də qalıb.

Pianodan sağda Ərtoğrola məxsus sənədlər və əşyalar (diplom, zaçot kitabçası, vəsiqə, fırçalar və rəsm boyaları) nümayiş etdirilir.

Piano ilə bitişik divardakı lövhə Ərtoğrol Cavidə həsr olunub. Burada onun rəsm əsərləri (Şekspirin, Bethovenin portretləri, Abbas Mirzə Şərifzadənin Şeyx Sənan rolunda təsviri və qızılgül rəsmi) nümayiş etdirilir. Həmçinin qızılgül rəsminin sağ və sol tərəfində A.Kərimovanın qələmkar texnika ilə işlədiyi, Ərtoğrola, Turana həsr olunmuş əsərləri təqdim olunub. Lövhənin aşağı hissəsində isə Ərtoğrolun not yazıları yerləşdirilib. Lövhənin sol hissəsində Ərtoğrolun uşaqlıq, yeniyetmə və gənclik dövrlərini əks etdirən fotosəkilləri cəmlənib.

24 illik qısa ömür yaşamış Ərtoğrol Cavid pedaqoji institutun ədəbiyyat fakültəsini "əla" qiymətlərlə bitirdikdən sonra Konservatoriyaya daxil olmuşdu. Eyni vaxtda o, Bülbülün təşkil etdiyi Xalq Musiqisinin Tədqiqi kabinetində çalışır, araşdırmalar aparırdı.

Üzeyir Hacıbəyovun tələbəsi olan Ərtoğrol Cavid soyadına görə

çap olunmaq imkanından məhrum idi. Bununla belə usanmadan işləyirdi. Romanslar, mahnılar, simfonik parçalar bəstələmiş, “Məhsəti” operasını yazmağa başlamışdı.

Qərbi Avropa və rus bəstəkarlarının bir çoxlarının məşhur əsərlərini Azərbaycan dilinə ekvoritmik tərcümə etmişdi.

Çoxlu şeirlərin, ssenarilərin müəllifi idi.

1943-cü ildə ömrü amansızcasına erkən bitən bu istedadlı gənci onunla Konservatoriyada birgə təhsil almış məşhur bəstəkar Fikrət Əmirov çox sonralar belə qiymətləndirirdi: “Ərtoğrol musiqidə əyalətçiliyi sevməzdi, geniş miqyaslarda düşünə bilirdi, xalq musiqimizə bu qədər yaxın, bələd və aşına olmaqla bərabər hər cür milli məhdudiyyətdən xali idi.

Mən onun sənətini də, şəxsiyyətini də açılmamış gözəl bir fidana, pöhrəyə bənzədə bilərəm. Qəti əminəm, qalsaydı, musiqimizin ən görkəmli xadimlərindən biri olacaqdı”.

Ərtoğrol atasına layiq bir oğul idi. 24 il, son dərəcədə qısa bir ömür yaşamış, bu ömrün də son ilini çarpayı dustağı olmuş Ərtogrol bütün maddi və mənəvi sıxıntılara baxmayaraq ruhdan düşməmiş, böyük bir kollektivin yerinə yetirə biləcəyi qədər zəngin, çoxcəhətli və faydalı işlər görmüşdür.

O, Nizami Gəncəvinin sözlərinə romanslar yazan ilk Azərbaycan bəstəkarlarından idi.

Nigar Rəfibəylinin “Məhsəti” poeması əsasında opera yazmağa başlayıbmiş və atasının “Şeyx Sənan” faciəsini də operalaşdırmağa ciddi hazırlaşmış.

Bir çox xalq mahnılarımızın nadir ifalarda fonovaliklərə yazılaraq bu günə çatdırılması Ərtoğrolun mədəniyyətimizə misilsiz xidmətlərindəndir.

Onun şeirləri, ssenariləri, elmi-tədqiqi məqalələri bişkin bir qələm sahibi olduğunu təsdiqləyir.

1942-ci ildə Konservatoriya tələbəsi olmasına baxmayaraq onu əsgər aparırlar, ağır tunel tikintilərində işlədirlər, vərəm xəstəliyinə tutulsa da, yalnız xəstəliyinin ən böhranlı nöqtəyə çatmasından

sonra onu azad edirlər. Bakıya deyil, Naxçıvana getməsinə icazə verirlər. 1937-ci il repressiyalarının zərbə dalğasının qurbanı olan Ərtoğrolla vidalaşmaga getməyi də anası və bacısına icazə vermirlər.

Bu istedadlı musiqiçinin əsərləri vəfatından yarım əsr sonra ifa edilmiş, lentə alınmış və Azərbaycan radiosunun “qızıl fond”una daxil edilmişdir.

Sol divarda Ə.Cavidə məxsus sekreter qoyulub. Burada vallar, musiqi ilə, şahmatla bağlı kitablar, lüğətlər, Ərtoğrolun əlyazmaları, dama taxtası, şahmat taxtası və s. yerləşir.

Sekreterin yuxarı hissəsindəki guşədə H.Cavidin müxtəlif illərdə keçirilmiş yubiley tədbirlərinin dəvətnamələri və fotosəkilləri nümayiş olunur. Bu guşənin ətrafındakı çərçivələrdə Cavid və sənəti haqqında məşhur şəxsiyyətlərin fikirləri yazılıb:

“Cavidin yaradıcılığı dil və üslub haralardan alınrsa alınsın, nə kibi ilhamlardan doğur doğsun, Azərbaycandakı şair və ədiblərimiz içində ən müstəsna, ən zərif və nadir bir dildir”

Hənəfi Zeynalli.

“Xoşa gəlmək” üçün yazmadığı üçündür ki, Cavidin əsərləri, həmişə, hər yerdə xoşa gəlmişdir.

Qulam Məmmədli.

“Cavidin dramları xarakterlər, ehtiraslar dramıdır.”

Məmmədcəfər Cəfərov.

“Onun misraları gözə də, qulaga da, ruha da, ağıla da qida verir”

Mehdi Məmmədov.

“Hüseyn Cavid Azərbaycan teatrının Şekspiridir”.

Mikayıl Müşfiq.

“Cavidi teatrsız, teatrı Cavidsiz düşünmək olmaz”

Cəfər Cəfərov.

Bu guşənin aşağı hissəsində 10 iyun 1995-ci il Prezident Heydər Əliyev Cavid məqbərəsinin layihəsi ilə bağlı toplantı apararkən çəkilmiş foto nümayiş olunur. Sekreterdən sonrakı divarda yerləşən vitrində isə Cavidlərə məxsus məişət əşyaları yerləşdirilib.

Mərkəzi pəncərənin sağ və sol tərəfində iki əsər asılıb.

Sağ tərəfdə asılan “Son yay” əsərini rəssam Altay Hacıyev, sol tərəfdə asılan “İblis” operasının yaranması əsərini rəssam Ənvər Əliyev çəkmişdir.

Əsərlərin məzmunu ilə bağlı məlumat: “Son yay” əsərində 1936-cı ilin yayında Pirşağıdakı bağların birində yay istirahətini keçirən Cavid və yaxınları təsvir edilib. Növbəti yayda daha onlar bir yerdə ola bilməyəcəklər. Başlanan repressiyalar onların hamsını pərən-pərən salacaq.

Rəsmdə Abşeronun füsunkar yay axşamlarından biri təsvir edilir. Cavid yeni yazdığı şeiri oxuyur. Müşfiq, Əhməd Cavad, hələ xeyli gənc olan Rəsul Rza, Ənvər Məmmədخانlı dinləyirlər. Ənvərin bacıları Arifə ilə Həbibənin siluetləri də bu yay axşamının alatoranında sezilməkdədir.

Onların birgə olduqları hər an sənət havasıyla çağlardı.

1936-cı ilin yayında hamısı Pirşağıda bir-birinə yaxın yerdə bağ kirələmişdilər ki, hər axşam bir yerdə ola bilsinlər. Növbəti yayda daha

onlar bir yerdə ola bilməyəcəklər. Başlanan repressiyalar onların kimini məhv edəcək, kimini qara caynağına alıb uzaq Sibirə atacaq.

Hələlik sə xoşbəxt dilər-çünki birgə dilər. Onları ayrılığın son yayı qovuşdurur. Hər gün bir yeni ilhamın, hər gün bir şerin doğulduğu çağlardır. Cavid əfəndi təzə şeirini oxuyur, Əhməd Cavad, Müşfiq, Rəsul Rza, Ənvər Məmməd xanlı heyranlıqla dinləyirlər. Ənvərin bacıları Arifəylə Həbibə hələ uşaqlıqlarıdır.

Bu anlar onlar üçün bir nagi ilə bənzəyir...

Sağ tərəfdəki rəsmdə piano arxasında oturub yazmağa başladığı "İblis" operasından fraqmenti çalan Müslüm Maqomayevlə Pənah Qasimov ayaq üstədir. O, sanki özünü unudaraq pianoya dirsəklənib, valeh-valeh dinləyir. Üzeyir bəy qoltuqda əyləşib. Cavidlə Hənəfi Terequlov elə bu rəsmi asıldığı otağın əks edildiyi məkanda, elə indi də bu otaqda olan stolun arxasında əyləşiblər. Qarşıdakı çay stəkanları içilməmiş qalıb. Pəncərədə əyləşən gənc isə Ərtoğroldur.

Görkəmli maarifçi Pənah Qasimov qoşa qızı və bir oğlu, xanımı Əminə ilə 1930-cu ilə qədər Cavid ailəsi ilə bu mərtəbədə birgə yaşadılar. Əlbətdə ki, bir evli kimi idilər.

Pənah bəy darülmüəllimin müdiri, Cavid oranın müəllimi idi.

Pənah bəy, Müslüm Maqomayev və Üzeyir Hacıbəyov bacanaq idilər. Digər Terequlova bacıları-Müslümün yoldaşı Badigülcəməllə Üzeyir bəyin zövcəsi Məlikə xanım ərlərilə birgə bu evə tez-tez gəlirdilər.

Üzeyiri, Müslümü, Cavid, Pənah bəyi yalnız qohumluq, dostluq münasibətləri deyil, həm də yaradıcılıq əməkdaşlıqları qovuşdururdu.

Üzeyir bəy Cavidin librettosu əsasında "Şeyx Sənan" operası yazacağını bildirmişdi.

Müslüm bəyin Cavidin librettosu əsasında "İblis" yazmağa başlaması və onun bəzi fraqmentlərinin səsləndirilməsi barədə o vaxtın mətbuatında soruqlar var.

Sol divarda xalçaçı-rəssam Afaq xanımın yaratdığı Cavid xalçası asılmışdır (1993).

Bu xalçanın yuxarı hissəsində Cavidin portreti işlənib. İkinci

hissə saçaqlarla birincidən ayrılmış və bu bölümdə Cavid aləmi ilə bağlı müəyyən elementlər, şairin sevdiyi qızılgüllər, ayrılıq rəmzi bənövşə əks edilmişdir. Xalça üzərində Cavidin 1939-cu ildə Sibirdən göndərdiyi ilk məktubundan bir cümlə yazılıb: “Turandan muğayat olun”.

H.Cavid 1939-cu ildə Sibirdən yolladığı ilk məktubunda “Turandan muğayat olun” yazmışdı. Tale elə gətirdi ki, Cavidlərin hamısından, onların nigaran xatirələrindən muğayat olmaq yükünü bütün ömrü boyu zərif çiyinlərində evin sonbeşiyi Turan Cavid daşıyası oldu. O, Cavidin, qardaşı Ərtoğrolun əsərlərini, əzizləri ilə bağlı hər bir yadigarı göz bəbəyi kimi hifz edərək bu günə çatdırdı, onillərlə sürən arzulardan, ümidlərdən sonra yenidən burda-öz evlərində topladı və siz bu gün burada Cavidlər ömrünə doğruçu bir səyahətə çıxıb bildiniz, bu ilk növbədə Turan Cavidin-ləyaqətli övladın, dəyanətli, dözümlü, mərd insanın xidmətidir...

Xalçanın ətrafında H.Cavidin müxtəlif illərdə müəllimlərinə, həmkarlarına və xanımına göndərdiyi məktublardan fraqmentlər nümayiş olunur:

“Böyük ustad!

...üç gün bundan əvvəl buraya gələn bir seyid həkim ara-sıra məktəbə yolu düşür, qardaşımla dostdur. Ona hər on gündən bir “Nasiri”, “İzzət”, “İttıla” qəzetləri ayrıca onlara verilir, o da qərib məktəbdə oxuyur. Mən isə ondan alıb oxuyuram, indi artıq abunə olmaq lazım deyildir...”

*Kiçiyiniz Hüseyn Rasizadə,
Naxçıvan 1897.*

Fəzilləti Əfəndim Məşədi Qurbanəli Ağa Həzrətlərinə!

...İstanbula yetişən kimi “Ziya Əfəndi ki, Almaniyanın göz doktorluğunun məktəbi ən birinci imtiyaz ilə bitirmiş diplomatlarımızdandır”, yanına gəlib gözüümü göstərdim. Bir dəvə və ilac verib, sonra bir gözlük nömrəsi yazdı ki, arayıb İstanbulda bulamadım. Parisə

yollayıb 14 gündən sonra aldım. Əgərçi bu xüsusda üç lirə məsrəf qoydum, amma şükür, gecə-gündüz təhsili-elmə eyicə davam edə biliyorum...

*Hüseyn Rasizadə Naxçıvanlı
Oktyabr 1906.İstanbul.*

Sevgili qardaşım Şaiq!

...Təlifatınızdan “Uşaq gözlüyü” qafqasyada birinciliyi qazanacaq nümunələrdəndir. Lakin “Uşaq gözlüyü”ndə bir çox çap xətalari var ki, çocuqların fikrini şasırtar bilir.

*Qardaşın Hüseyn Cavid
Tiflis, 18 Oktyabr, 1910.*

Əziz!

...Dünyada bir çox əzizlərə təsadüf etmək mümkün olsaydı, bəlkə tez unudulurdun. Fəqət əfsus ki, təsadüf edilmiyor...

...Bir ay var ki, mənsur olacaq “Şeyda” adlı bir faciə, sadə bir şey yazmağa başladım. Səmimiyyətlə öpər, əllərini sıxar, Allaha ismarlarım.

*Qardaşın Hüseyn Cavid
30 May 1916. Bakı.*

Pək möhtəşəm İdris!

Fəramuş xanımla hərəbər yazdığımız lütfnaməyi aldım, adresinizi öyrendim. Təbii, Bakıya gəlir-gəlməz bir-iki gün sizə müsafir olurum. ...İki gün əvvəl Mişkinazdan məktub aldım. Dağda-yaylaqda imişlər, sonra İstisuya getmişlər... çocuqlar səlamətdilər.

*Hüseyn Cavid
15 avqust, 1925.*

Mişkinaz!

...Qərubsəməyə başladım, tanış da çox az... Pənah bəy də dünən yox, sırağa gün gəldi. Kislovodskin yağmurları dad-bidad eləyir.

Dışarı çıxmaq mümkün deyil.

...Gələn dəfə Ərtoğrola şəkilli otkritka yazacağam, bu dəfə bağışlasın. Çocuqları öpürəm.

Ərtoğrol Həlīmənin də dərslərinə baxsın...

Baqi ehtiram, səni öpürəm, Cavid

30 İyun, 1927, Kislovodski.

1906-cı il aprel ayının 19-da Hüseyn Rasizadə müəllimi Qurbanəli Şərifovun təşviqi ilə Türkiyəyə təhsil almağa gedir.

Həmin il mayın 2-də çıxan "İrşad" qəzeti Naxçıvanlı bir gəncin oxumaq üçün İstanbulla gəldiyini xəbər verirdi. İstanbul Universitetində təhsil alan gəncəli tələbə Abdulla Sur Hüseyni məşhur filosof Rza Tofiqə təqdim edir. Hüseyn İstanbul Universitetinin ədəbiyyat fakültəsində təhsil almaqla yanaşı Rza bəydən də fərdi dərslər alır.

Türkiyədə olduğu müddətdə bir çox görkəmli elm və ədəbiyyat adamları ilə dostluq əlaqələri yaranır, İranın sonralar çox məşhurlaşacaq və Məşrutə hərəkatının qabaqcıl simalarından olacaq ədəbiyyatşünas alim Məhəmmədəli Tərbiyə, inqilabçı şair Səid Səlması, dövlət xadimi Seyid Həsən Tağızadə kimi şəxsiyyətləri ilə tanış olur.

Türkiyədə təhsil aldığı illər Cavidin sonrakı bütün ömr yolunda və taleyində silinməz izlər buraxır.

TÜRKİYƏ SƏFƏRİ

Mən 2007-ci ildə İstambula H.Cavidin 125 illiyi ilə əlaqədar getmişdim. Bizim "Turan" qadınlar mərkəzinin xəttilə H.Cavidin o vaxtlar təhsil aldığı İstanbulun "Türk dili və ədəbiyyatı" fakültəsində görüşlər keçirdik.

Türklər bu fakültəyə "Gözəl sənətlər bölümü" deyirlər. Ədəbiyyat və türk dili bölümünün başkanı Mustafa Özqan bizi mehribanlıqla qarşıladı və görüşdə iştirak etdi.

Tədbirdə Naxçıvan Dram Teatrının aktyoru, Xalq artisti Həsən Ağasoy H.Cavidin "İblis" pyesindən İblisin monoloqunu söylədi. O həmçinin nəvəm Qəndabla "Qız məktəbində" şeirini dialoq formasında danışdılar. Qəndab həmçinin

"Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir" şeirini də əzbərdən dedi.

Bu universitetdə H.Cavidlə Gəncəli Abdulla Sur bir yerdə təhsil alıblar. Bu təhsil illəri 1906-1910-cu illərə təsadüf edir. Abdulla Sur 1912-ci ildə Gəncədə vəfat edib.

Biz İstambula Timsal xanımın dəvətilə getmişdik. Timsal xanım Mustafa Kamal Atatürkün silahdaşı Kazım Qara Bəkir paşanın qızıdır. Çox mədəni və ziyalı xanım olan bu qadın Türkiyənin hörmətli şəxsiyyətlərindən biridir.

Kazım Qara Bəkir paşa Atatürklə birlikdə Türkiyənin müstəqilliyi və azadlığı uğrunda, sözün əsl mənasında, Türkiyəni ölümün caynağından qoparıb, respublika kimi yaranmasında böyük igidliklər göstərib. O, 60 yetim uşağı himayəyə götürüb, onlara məktəb açıb, qalmaqları, yeməkləri və oxumaqlarını öz vəsaiti hesabına edib. Bu uşaqların içində erməni uşağı da olub. Ancaq böyük urəkli general (paşa) erməni uşağını türk uşaqlarından ayırmayıb, onu da öz himayəsi altına almışdır.

H.Cavidin oxuduğu İstanbul Universiteti, "Türk dili və Ədəbiyyat fakültəsi" dekanatlığı.

Kazım Qara Bəkir paşa öz qoşunu ilə 1918-ci ildə Naxçıvanı erməni daşnaqlarından təmizləmək üçün naxçıvanlılara köməyə gedir. Və burada o, H.Cavid əfəndi ilə görüşür. Onu görəndə deyir ki, mən səni şeirlərindən tanıyıram. Mustafa Kamal Atatürk sənin şeirlərini, İblisin monoloqunu Azərbaycan aktyoru Rza Təhmasibə dedizdirərmiş. Atatürk deyirmiş ki, Cavid əfəndi İblis əsərindəki Elxan sürətini elə bilirəm ki, mənim üçün yazıb.

Bu sözləri Timsal xanım "7 tərə" universitetinin "Üzeyir Qarıq" salonunda H.Cavid və Kazım Qara Bəkir paşanın dostluğuna həsr olunmuş simpoziumda söylədi.

Timsal xanımın evi İstanbulun Bəy oğlu hissəsindədir. Burada Kazım paşanın torpaq sahəsi varmış. İş adamı bu torpaq sahəsini almış, iki 16 mərtəbəli bina ucaltmış, binanın birini Timsal xanıma hədiyyə etmişdir. Binanın 4-cü qatında Timsal xanımın özü yaşayır. Birinci qatında K.Q.Bəkir paşa vaqfı yerləşir. Qalan qatları Timsal xanım icarəyə verib. İkinci binanın birinci mərtəbəsində isə K.Q.Bəkir paşanın ev muzeyi yerləşir. Paşanın 3 qızı olub: Timsal, Əməl (Emel) və onun ekiztayı Həyat; Emel dünyasını dəyişib. Həyatın 80-dən çox yaşı var. Bu kitab çapa gedərkən Həyat xanımın da vəfat etməsi xəbərini aldığımız. Allah rəhmət eləsin. Amin!

K.Q.Bəkir paşa qızları olanda çox sevinirmiş. Ekiz qızları doğulanda və sonrada 3-cü qızı dünyaya gələndə belə bir ifadə işlədib:
- İştə Emel, iştə Hayat, bu millətə, bu dövlətə iştə möhkəm Temel.

Türkiyədə Temel oğlan adı olduğundan Temeli dəyişib Timsal qoyub.

Timsal xanımın əri-əşi Atilla Yıldırım xanımını canından da çox istəyirmiş. Onun bütün işlərini, ağırlığını, xərcini o çəkirmiş. İndi Atilla da dünyasını dəyişib. Timsal xanımın bir qızı, iki oğlu və bir nəvəsi var.

Böyük oğluna Kazım paşanın adını verib. Bu xanım əsil ziyalı və aristokrat qadındır. Onun K.Q.Bəkir paşa vaqfında yaratdığı

dərnəkdə hər şey var: musiqi, dram tamaşaları, tikiş tikmə sənəti, yetim uşaqlara yardım, şərqi gecələri, annələr günü və s. Burada müxtəlif tədbirlər keçirdirlər. Biz orada neçə gün qaldıqsa onların hər gün bir tədbirində iştirak etdik.

Musiqi dərnəyində qədimi şərqiylər oxunurdu. Burada, demək olar ki, cavan iştirak etmirdi, əsasən yaşı 50-dən yuxarı olanlar olurdu. Əsasən də əməkçilər-yəni, işdən təqaüdə çıxanlar. Elələri var idi ki 80-85 yaşı var idi. Ancaq ürəkləri 20-25 yaşlı qızların, oğlanların ürəyi kimi cavan idi. Onlar bir gün də olsun evdə oturmazlar. Nə olsun ki, deyirlər-təqaüddəyik, indi özümüz üçün yaşamalıyıq. Uşaqlarımızı böyütmüşük, indi də onlar öz uşaqlarını böyütsünlər, biz də dincələk, şənlanək, dünyanı gəzib-görək. Bir anlıq mənim gözümün önünə bizim fağır, yazıq, cəfakeş, əziyyət çəkən qadınlarımız, nurani nənələrimiz gəldi. Daim ailə, ər, uşaq, sonra da nəvə qayğısı, əziyyəti çəkən xanımlarımız, analarımız dincəlmək, özü üçün yaşamaq nə olduğunu bilməyiblər. Onlara deyəndə ki, sənin indi dünyanı gəzmək vaxtıdır, gülüb cavab verirlər: daha biz qocalmışıq, evdə otursaq yaxşıdır.

Bizim qadınlar özlərini bilə-bilə qocaldırlar, qəlbləri cavan olduğu halda ona hər tərəfdən təzyiqli göstərirlər, o da müti qul kimi hər şeyə baş əyib, razılaşmağa məcbur olur. Bu da bizim mentalitetimiz!

Nə isə... Mətləbdən, deyəsən, bir az uzaqlaşdım. Keçək türk əməkçi qadınlarının şərqi saatlarına. Burada bu nurani insanlar öz qədimi mahnılarını elə həvəslə, elə zövqlə oxuyurdular ki, adam özü-özlüyündə xəcalət çəkirdi ki, bizim bundan da güclü xalq mahnılarımız var, bizlər türklər qədər o, mahnılara yanmırıq, o mahnılarla yaşamırıq.

Onların ifa tərzii o qədər güclü oldu ki, biz onlara qoşulub oxumağa başladığımız. Bu dərnəkdə yaxşı bir ənənə də var: kim nə toxumaq, tikmək, düzəltmək bacarırdısa onu edir və onu satışa qoyurlar. Buradan gələn gəlir yetim uşaqlara yardım kimi xərclənir.

Timsal xanım və Qəndab

Biz də kömək məqsədilə orada satılan tikmə, oyuncaqlar, muncuqlar aldıq.

Bir gün isə orada keçirilən "Annelər günü" nə təsadüf etdik. Onlar bir-birilərini təbrik edir, şerilər oxuyur, mahnılar ifa edir və şənlənirdilər.

Mənim nəvəm Qəndab da analara aid bir şer danışdı və Timsal xanıma aldığı hədiyyəni ona təqdim etdi. Qəndabı hamı gurultulu alqışlarla alqışladılar və onu uzun zaman səhnədən buraxmadılar.

Aktyor Həsən Ağasoy, alimlərdən, professor, cavidsünas Kamran Əliyev, Cəlal Qasimov da türk annələrini təbrik edib, gözəl bir nitq söylədilər.

Cəlal Qasimov və Kamran Əliyev çox güclü cavidsünas alimlərimizdəndir. Hüseyin Cavidlə bağlı bütün görüşlərdə onlar Cavid haqqında, onun yaradıcılığı və keşməkeşli həyatı haqqında məruzələr edir, türk qardaş və bacılarımıza məlumat verirdilər.

Oradan K.Q.Bəkir paşanın ev muzeyinə də getdik. Burada paşanın yataq, qonaq otaqları, kabineti, paltarı, papağı, işlətdiyi silahları, kitabları və s. şeylər saxlanılır və mühafizə edilirdi. Divarda paşa ilə yetim uşaqların, paşa ilə M.K.Atatürkün hərbi formada rəsmləri

*K.Əliyev, H.Ağasoy,
C.Qasimov və B.Axundov*

asılmışdır. Bizə bələdçiliyi Timsal xanımın nəvəsi edirdi. Oğlu isə bu tədbiri video-kameranın yaddaşına köçürürdü.

Timsal xanımın binasındakı həyət çox mənzərəlidir: yaşıllıq, gül-çiçək, bəzək kolları göz oxşayırdı. Həyətdə stol və stullar düzülmüşdü. Xanım ağacların kölgəsində, sərinlikdə bizə ziyafət verdi. Bu mərd, kişi kimi dəyanətli qadın bizi özü idarə etdiyi maşınla şəhərin görməli yerlərini göstərdi.

Timsal xanım bizi Şilə kurort zonasında yerləşən, “7 təpə” universitetinin istirahət zonasındakı oteldə yerləşdirdi. Otelin adı “Doğa klub” idi. Doğa klub meşə ilə əhatələnmiş, gül-çiçəyin içində itib-batmış bir yerdə idi. Antalya otellərinə xas olan tanış mənzərələr-hovuz, cakuzi, restoran, müxtəlif oyun zalları və s. burada da

H. Cavidin 125 illiyi münasibəti ilə Şilədə görüş

var idi. Yüksək, mədəni xidmət, rahat yollar, yumşaq oturacaqlı avtobus, mehriban, güləruz sürücümüz-hamısı bizim istirahətimizə kömək edirdi.

Şilədən İstambula 60 km-dir. Bu yolu bir saata şəhərə gedir və geriyyə qayıdırdıq. Yol çox rahat, ətraf o gədər mənzərəli idi ki, yolun uzaqlığı hiss olunmurdu. Sürücünün yanında, bələdçimiz - Nazilə xanımla yanaşı oturan Qəndab mahnı oxumağa başlayırdı, biz, hətta sürücümüz də ona qoşulub oxuyurduq. Sürücümüz də bizlə bərabər Azərbaycan mahnısı oxuyurdu. Beləcə deyə-gülə İstambula yol gedib-gəlirdik.

Şilə öz kətan parçaları ilə məşhurdur. Bu kətan parçadan gecə köynəkləri, koftalar, uşaqlar üçün cürbəcür paltarlar, böyüklər üçün üst paltarları, şalvar və s tikilir. Biz də yadigar olaraq Şilə kətanından paltarlar aldığımız.

Nazilə Abbaslı

Nazilə Abbaslı bizim azərbaycanlımızdır. Özü Culfadan olub, BDU-nun jurnalistika fakültəsini bitirmiş, işləmək üçün İstambula getmiş və orada qalıb işləyir.

Türkiyə televiziyasında özünün ayrıca kanalı var, Azərbaycan haqqında verişlər verir.

O bizi bir dəqiqə də boş buraxmadı. Həmişə bizimlə oldu. Çox tədbirlərimizi Timsal xanımla birgə təşkil edirdi, əziyyəti çox oldu. Bu da onun Azərbaycana, H.Cavid irsinə olan məhəbbətindən irəli gəlirdi.

Bizim növbəti tədbirimiz İstanbulun kənarında yerləşən "7 təpə" universitetində oldu.

7 təpə universiteti adını 7 təpədə yerləşdiyinə görə alıb. Bildiyimiz kimi, İstanbul sözünün bir mənası da onun yeddi təpə üstündə inşa edilməsidir.

7 təpə universitetinin sahibkarı və təsisçisi Bədrəddin Dalandır. Bədrəddin Dalan özü "İstək" vakfının başqanıdır. Bu vakfın hesabına universiteti yaradıb, universitetin Şilədəki qonaq evini, Doğa klubu saxlayır. B. Dalan H.Cavid şeirinin vurğunudur. Kor Ərəbin

H.Cavidin oxuduğu İstanbul Universiteti

mahnısını eşidib kövrəldi. Söz verdi ki, mən Cavid üçün nə lazımdı edəcəm. Universitetin rektor yardımçısı Sədəfxan Oğuz H.Cavidin 125 illiyilə əlaqədar bizə çox kömək etdi.

Universitetin divarlarında vaxtilə orada oxumuş, tanınmış şəxslərin portretləri asılmışdı. Ölməz Hüseyn Cavidin portretini orada görməyəndə daxili bir narahətçilik keçirmişdik. Növbəti dəfə biz, H.Cavidin oxuduğu İstanbul Universitetinə ədibin iri, böyüdülmüş portretini və əsərlər külliyyatını hədiyyə apardıq.

Bütün bu işlərdə Mişkinaz xanımın yaxın qohumu, "Turan" Qadınlar Cəmiyyətinin sədri Sevda xanım Cəfərovanın çox böyük zəhməti oldu. Sevda xanım Cavid ocağını qoruyan zəhmətkeş, cəfakəş insanlardan biridir. Bizi İstanbul səfərinə getməyimizin maliyyə dəstəyini Tağı Əhmədov və Sevda Cəfərova təşkil etmişdir. Hər ikisi Cavidlərə, Cavid irsinə böyük məhəbbət bəsləyən şəxslərdəndir.

* * *

Otağa giriş zamanı sağ divarda pəncərənin yanındakı guşədə, rəssam Altay Hacıyevin çəkdiyi "Düşüncələr" adlı H.Cavidin portreti nümayiş olunur. Portretin ətrafında isə H.Cavidin sənət dostları ilə istirahətdə olarkən çəkdiyi fotolar asılıb:

1. *Azərbaycan yazıçılarının 1929-cu ilin iyununda Tiflisdə, "Zarya Vostoka" qəzetinin redaksiyasında çəkdiyələri foto. Azərbaycan parnası: Cavid qələm dostları Mirzə Cəlil, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Cabbar Əfəndizadə, Süleyman Sani Axundov, Cəfər Cabbarlı, Xəlil İbrahim, Seyid Hüseyin, İbrahim Əminbəyli, Məmməd Rahimlə birgə.*

2. *H.Cavid İstanbulda, 1907, Rza Tofiq, Abdulla Sur, Bəkir Çobanzadə ilə birlikdə.*

3. *H.Cavid yazıçılar arasında*

4. *Mayakovski Azərbaycan yazıçıları ilə birlikdə. H.Cavid, S.Rüstəm və başqaları. 1927.*

5. *Cavid opera teatrının kollektivi ilə. 1930.*

6. *H.Cavid Kislovodskidə. Krasny Kamen. 1925.*

7. *Darülmüəllimin və Darülmüəllimatın 1926-1976-cı illər 50 illik yubileyi münasibəti ilə foto.*

8. *H.Cavid, A.Şaiq və bir nəfər şəxs.*

9. *1926-cı il Bakıda çağırılmış Türkoloji qurultay.*

10. *H.Cavid, Vişnevski, Qantəmür. 1934.*

11. *H.Cavid, C.Cabbarlı və başqaları*

12. *Cavidin dərslərdə dediyi Azərbaycan dövlət pedaqoji texnikumunun 1927-ci ildəki ilk buraxılışı münasibəti ilə düzəldilmiş xatirə nişanı.*

Və s...

Cavidin fəlsəfi poeziyası, dərin məzmunlu, ümumbəşəri mahiyyətin faciələri 1920-30-cu illər gəncliyinin düşüncəsinə hakim kəsilir, bir-birinin ardınca səhnəyə gələn Cavid faciələri bir tərəfdən dəyərli aktyor nəslinin yetişməsinə, inkişafına meydan açırsa, digər tərəfdən zövqlü teatral auditoriyanın yaranmasına başlıca təməllərdən birinə çevrilir. Müəllimlər, məsləkdaşlar, silahdaşlar, həmfikirlər, dostlar,

qohumlar, tanışlar, tələbələr... Cavidin yaşadığı insanlı dünya. Onun güc aldığı və öz işığında pat verdiyi simsarlar. Cavidin onlarla birgə və onların Cavidlə həmdəm olduqları, unudulmaz, munis anlar...

Cavidi dostlarıyla yalnız ədəbiyyat, sənət söhbətləri qovuşdurmurdu. Nərd oynamağı sevərdi və uduzmağı heç xoşlamazdı. Hardan biləydi ki, qismətində ömrü aparacaq Sibir də var. Bu nərntaxtaya, bu daşlara, bu zərlərə Cavid həyatının qayğısız anları sığıb...

Bəzən yorulanda dostlarıyla bu stolun arxasına keçib, Mişkinaz xanımın hazırladığı qəhvədən içə-içə şirin söhbət edərdilər...

Cavid ev muzeyinə Cahangir Cahangirovun "Xəyyam" pyesinə yazdığı musiqi ilə başlanan səfər ilə həmin əsərdən daha bir musiqi parçası ilə sona yetir.

XALQIN XEYRİYYƏÇİ OĞULLARI

Tağı ƏHMƏDOV

Hər bir xalqın, hər bir millətin özünün fitri istedadı malik, geniş qəlbli, açıq ürəkli, millətinin gələcəyini düşünən xeyriyyəçi insanları olub. Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Şəmsi Əsədullayev və b. belə simələrindəndir. Musa Nağıyevin tikdirdiyi binaların sayı 98-dir. O arzu edirdi ki, binaların sayını 100-ə çatdırsın, ancaq Şura hökumətinin gəlişi ona imkan vermədi. Onun arzuları yarımçıq qaldı. Ona dostları zarafatına sataşib deyərdilər, sən, Ağa Musa, simicsən. O da özünü itirmədən

dostlarına müdrikcəsinə cavab verərdi: “Pulu qazanmaq üçün zəhmət, xərcləmək üçün istedad lazımdır. Pul ən yaxşı ağa, ən pis nökdir”.

Bakının 11 milyonçusundan biri olan Hacı Zeynalabdin Tağı oğlu 1838-ci ilin yanvarında Bakıda anadan olmuş, Azərbaycanın ən varlı adamı olmuşdur. Əvəllər bəna olmuş H.Z. Tağıyev 1872-ci ildə neftçixarma işinə kapital qoymuş və sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamışdır. 1897-ci ildə Bakıda H.Z. Tağıyev lifli maddələrin emalı üzrə Qafqaz səhmdar cəmiyyətini, 1900-cü ildə istehsalatı başlamış toxuculuq fabrikinə, 1916-cı ildə “Tağıyev balıq sənayesi səhmdar cəmiyyəti”ni təşkil etmişdir. Milli iftixarımız, xeyriyyəçi şəxsiyyət

olan H.Z.Tağıyev Azərbaycanda məktəblər (həmçinin Qızlar məktəbi) açdırmış, milli teatr binası tikdirmiş (indiki Opera və Balet Teatrı) qəzet və jurnalların nəşrinə (“Kaspi”, “Həyat”, “Füyuzat”) mədəni - maarif cəmiyyətlərinə, milli kafirların hazırlanmasına vəsait sərfl etmişdir.

Polşalı memar Qoslavski “Qızlar məktəbi”ni çox zərif rəng çalarları ilə yaratmışdır. Binanın daxilində Azərbaycan milli memarlığın bədii tərtibatından istifadə edilmişdir.

Ö.F.Nemanzadə Türkiyə qəzetlərinin birində məqalə ilə çıxış etmişdir. Bu məqalədə o demişdir: “Bakıda “Qız məktəbi”ni görməsəydim türk maarifinə qara bir cızıq çəkərdim”. “Difayi” partiyasını da H.Z.Tağıyev maliyyələşdirirdi. “Difahi” - daşnaklardan müdafiə deməkdir.

“Bibiheybət” məscidinin çəkilmiş rəsmi Bakıda olan ingilis səfiri alıb İnkiltərəyə göndərmək isyayib. Bundan xəbər tutan H.Z.Tağıyev bərk hirslənir və tələb edir ki, rəsm Bakıda qalmalıdır. Rəsmə böyük məbləğdə vəsait ödəyərək onu geri qaytarmağa müvəffəq olur. Bundan əlavə Bakıda Şollar su kəmərinin çəkilməsinə və ilk konkanın hərəkət etməsinə xeyli vəsait sərfl edib.

Deyilənə görə, 1912-ci ildə H.Z.Tağıyev Parisdə olarkən faytonla gedirmiş. Mehmanxanaya çatanda adəti üzrə əlindəki çətirlə arxadan faytonçunun kürəyinə ehmalca vurur. Bundan qeyzlənən faytonçu yerə düşüb deyilməyə başlayır. Onun mənliyinə toxunduğunu hiss edən H.Z.Tağıyev arzu edir ki, kaş faytonçuda olan mənliyini qorumaq mədəniyyəti onun xalqında da olsun.

H.Z.Tağıyev onlarla gənci öz vəsaiti hesabına Avropaya təhsil almağa göndərmişdi.

O elə öz dövründə “millət başçısı, atası” kimi böyük nüfuz qazanmışdır. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra

(1920, 28 aprel) H.Z.Tağıyevin bütün müəssisələri milliləşdirildi. Özünə isə xətər toxundurمامaq şərti ilə Mərdəkandakı bağ evində qalmağa icazə verildi. Böyük xeyriyyəçi H.Z.Tağıyev 100 yaşında Mərdəkanda dünyasını dəyişdi.

H.Z.Tağıyevin adını burada təsadüfən çəkmədim. Onun inşa etdirdiyi binalardan biri 1898-1901-ci illərdə tikdirdiyi və "Qız məktəbi" kimi tanınan binada indi H.Cavidin ev muzeyi yerləşir. Hər iki şəxsiyyət represiyaya uğramış, əzab-əziyyət çəkmişdilər. Hər ikisi Sovet dövlətinin qurbanı olmuşdular.

H.Z.Tağıyev kimi xeyriyyəçilərdən biri də H.Cavid ocağının yaxını, Mişkinaz xanımın qohumu Azərbaycanın, doğma Naxçıvanın qeyrətli oğlu, texniki elmlər namizədi, "Şöhrət" ordenli, Bakı metropoliteninin rəisi Tağı Əhmədovdur. T.Əhmədov özü şair qəlbli insandır. Ədəbiyyata, şeiriyyata böyük həvəsi var. Onun bu həvəsi H.Cavid irsinə daha da yaxınlaşdırdı. Onda bu həvəsi H.Cavid əsərlərinə, Turan Cavidə böyük məhəbbət vardı. Bu səbəbdən də o muzeyin zənginləşməsinə böyük köməkliklər göstərmiş və onun daha da zənginləşməsinə hazır olmuşdur. H.Cavidlə, T.Cavidlə əlaqədar hər hansı bir işi görməyə həmişə səy göstərmişdir. Onun bu məhəbbəti muzeyə elədiyi köməkliklər və hədiyyələr göz oxşayır. Muzeyin daha baxımlı olmasına yardım göstərir. Onun muzeyə bağışladığı hədiyyələri sadalamağı özümüzdə borc bilib, bu böyük qəlbli insana öz xidmətimizi göstərməliyik.

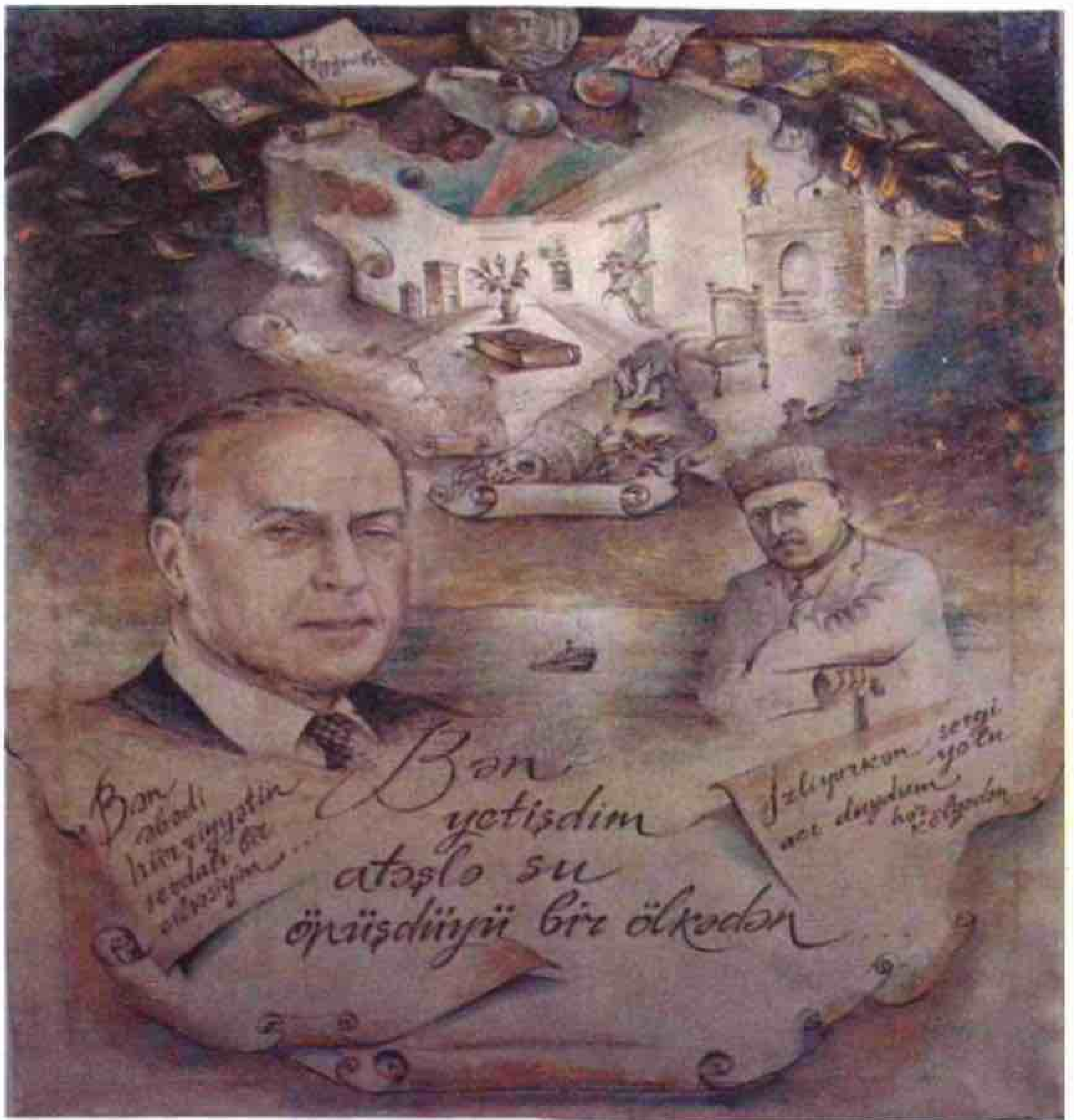
H.Cavidin ömür-gün yoldaşı Mişkinaz xanımın yaxın qohumlarından olan, sözün həqiqi mənasında əsl xeyriyyəçi insan Tağı Əhmədov H.Cavid Muzeyinə layiqli hədiyyələr bəxş etmişdir.

Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinə Tağı Məhəmməd oğlu Əhmədov tərəfindən təqdim olunmuş hədiyyələr:

1. DK № 4175. Turan Cavidin portreti, süjetli xalça. Müəllif Afaq Kərimova. Xalçanın tac hissəsində "Cavid" sözü yazılmışdır, haşiyənin birindən ornamentlərlə yanaşı "H.C." hərfləri yazılıb. Ara sahədə T.Cavidin portreti əks olunub. Portretin qarşısında H.Cavidin əsərlərindən ibarət kitablar, "Vaxtdan uca" kitabı və s. əks olunub. Xalçanın aşağı hissəsində M.Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutunun binası təsvir olunub. Binanın aşağı hissəsində "Evə dön, qayğıya yol vermə yenə, Munis ol, bağçamızın güllərinə" misraları yazılıb.

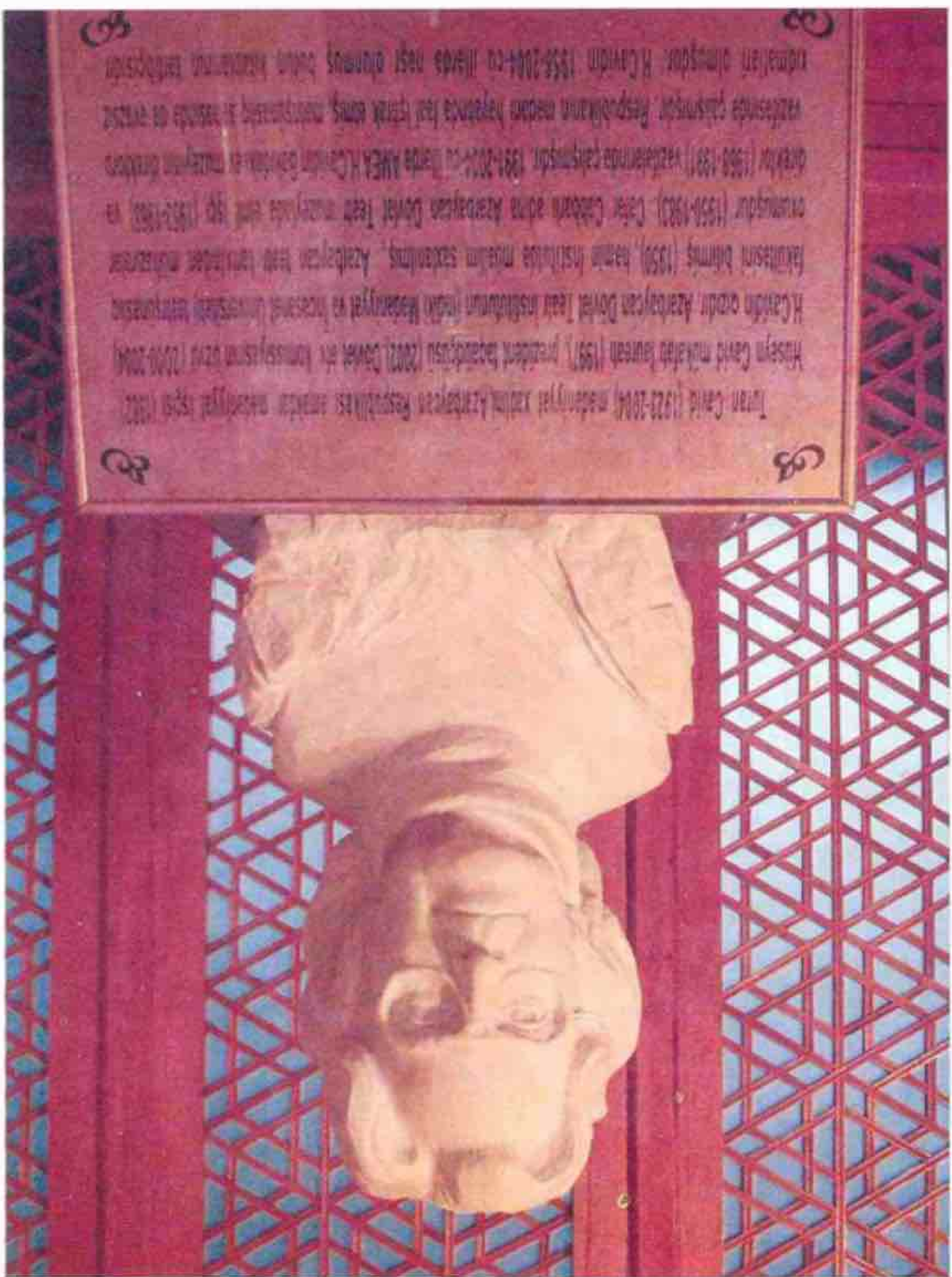
Ölçüsü 195x105. 2. DK № 4176. "Hüseyn Cavid və Heydər Əliyev", texnika-batika. Müəllif Afaq Kərimova. Təsvirdən H.Əliyev və H.Cavidin portretləri əks olunub. Portretin fonunda dəniz, Cavid gəmisi təsvir olunub. Təsvirin yuxarı hissəsində və mərkəzində məqbərə fonunda Cavidin fotosunun təsviri verilib, həmin fotonun alt hissəsində Azərbaycan xəritəsinin çərçivəsinə yerləşdirilmiş aşağıdakı təsvirlər vardır: H.Cavidin Ev Muzeyinin otaqlarından biri, fotonun yan hissəsində H.Cavidin əsərlərinin adları, həmçinin Atəşgah təsvir edilmişdir. Bundan əlavə təsvirdə "Azər" poemasından parçalar verilmişdir.

Ölçüsü 72x56. 3. DK № 4177 "Ərtoğrol Cavid", texnika-batika. Müəllif Afaq Kərimova. Təsvirin mərkəzi hissəsində Ə. Cavidin təsviri verilib, onun başının üzərində qartal təsviri və H. Cavidin Ev Muzeyinin otaqlarından biri təsvir olunub. Ətrafda Ə. Cavidin düşüncələrindən nümunələr, not vərəqləri təqdim edilmişdir. Həmçinin mərkəzi hissələrin birində Hüseyn Cavidin misrası əks olunmuşdur. Təsvirin aşağı hissəsində ağaclar və quşlar təsvir olunub.

Ölçüsü 72x54. 4. DK № 4178. Turan Cavidin marmardan büstü. Müəllif Ömar Eldarov. Hündürlüyü 55 sm.

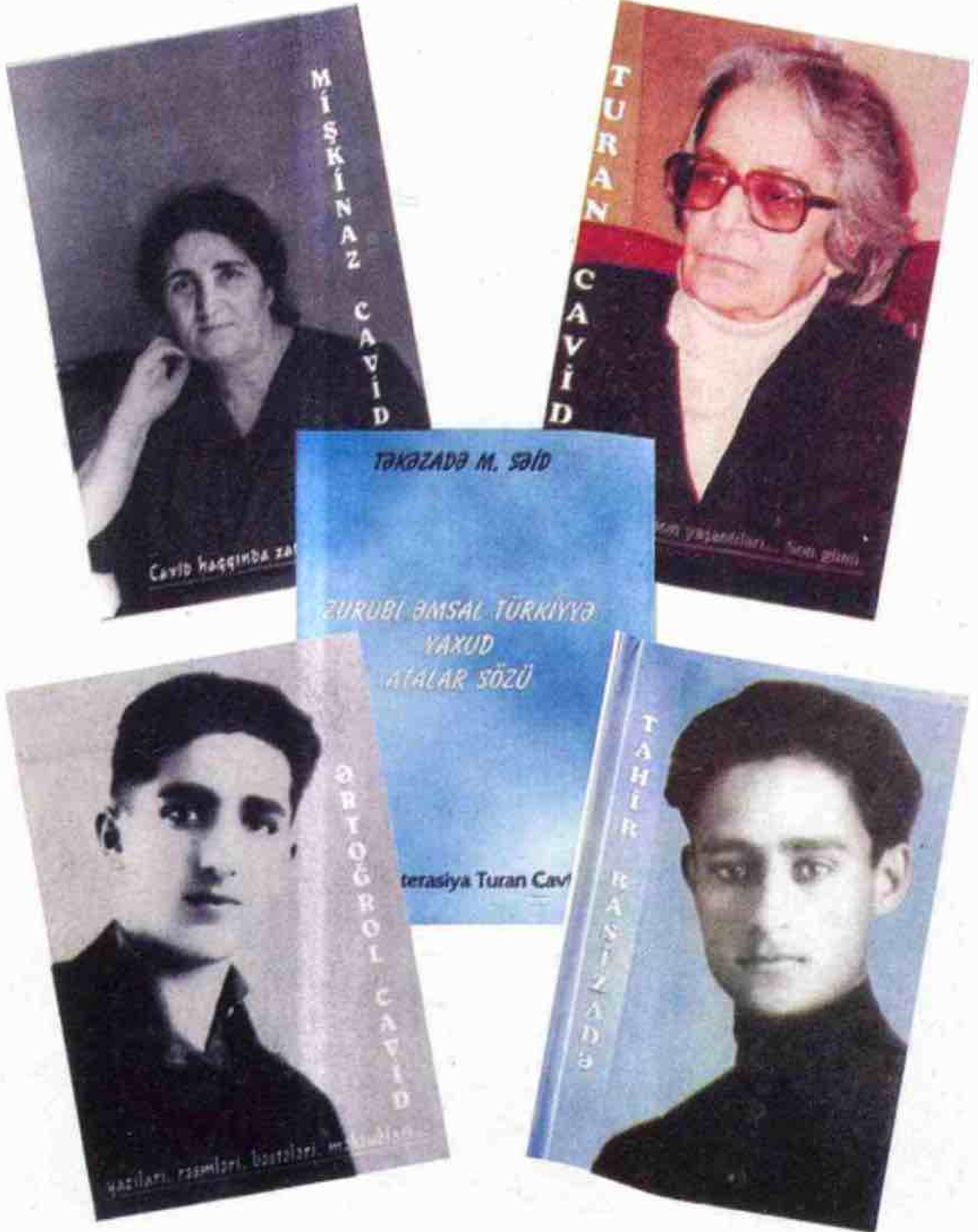

5. Ərtoğrolun xalçası

6. Hüseyn Cavid: həyat və sənət yolu (bibliografik göstərici, Bakı 2005-ci il) kitabı nəşr olunmuşdur.

TAĞI ƏHMƏDOVUN MALİYYƏ DƏSTƏYİ İLƏ ÇAP OLUNMUŞ VƏ MUZEYƏ BAĞIŞLANMIŞ KİTABLAR

H.CAVID YUBİLEY ƏRƏFƏSİNDƏ

Hüseyn Cavidin ev muzeyinin direktoru Gülbəniz Babaxanlıdan aldığımız məlumatlara görə, muzeyin virtual variantı yaradılaraq, internet saytında yerləşdirilib. Bu dünyanın müxtəlif ölkələrində Cavidin irsi ilə bağlı geniş məlumat əldə olunmasına kömək edəcək. Belə ki, internet sayta muzeyin yaranma tarixi, ümummilli lider Heydər Əliyevin muzeyin açılışındakı xidməti, muzeyə daxil olan eksponatlar və s. haqda məlumat daxil edilmişdir.

İnternet vasitəsilə Cavid irsini öyrənmək istəyində olan şəxslər böyük şairin əsərlərinin musiqi sədaları altında muzeyin zallarına səyahət edəcək, bütün salonlara nəzər sala biləcəklər. Muzeyin virtual variantına, həmçinin Hüseyn Cavidin əsərlərinin külliyyatı da daxil edilib. Bu əsərlər latın qrafikası ilə Azərbaycan dilində dünya oxucularına təqdim olunub. Sayta dramaturqun fransız dilində çap edilmiş “Seçmələr”i də yerləşdirilib.

Artıq III cildi təqdim olunan “Cavidşünaslıq toplusu” da onun irsinin nümayiş etdirən əsərlər sırasındadır. “Cavidşünaslıq toplusu”nun II və III cildi də Hüseyn Cavid saytına daxil edilib. Hal-hazırda IV cildi çapa verilib.

Muzeyin direktoru G.Babaxanlının sözlərinə görə, İranda çapdan çıxmış “Şeyx Sənan” (fars dilində) pyesi də internet oxucularına təqdim olunub.

Gülbəniz xanım onu da vurğuladı ki, Hüseyn Cavidin ev muzeyinin virtual variantını kompakt diskinin təqdimat mərasimi keçirilib. İnternet saytını daim yeniləşdirmək, zənginləşdirmək arzusunda olan Gülbəniz xanımın Cavid irsinə münasibəti isə muzeyə göstərilən xidmətdən özünü birüzə verir.

G.Babaxanlının tərtib etdiyi “Hüseyn Cavid hikməti” və “Hüseyn Cavidin aforizmləri” kitabları çapdan çıxıb. Onlar da saytda öz yerini tapıb.

CAVID İRSİ ƏBƏDİ YAŞAYACAQ

Minillik tarixə malik olan Azərbaycan ədəbiyyatı inkişafı boyunca hər əsrdə yeni-yeni böyük şəxsiyyətlər ərsəyə gətirib.

Azərbaycan xalqının XX əsrdə yetirdiyi ən böyük şəxsiyyətlərdən biri olan filosof-şair və istedadlı dramaturq Hüseyn Cavid bu milli dirçəliş əsrinin ərnağan etdiyi dahi sənətkarlardan biridir. Yaradıcılığının ilk çağlarında orijinal sənət yolu ilə o zamankı yüksək səviyyəli milli ədəbi-ictimai fikrin diqqətini öz yaradıcılığına çəkmiş Cavid irsi 30 il ərzində əbədi prosesin aparıcı qüvvələrindən biri olmuşdur. Gunahsız yerə repressiya olunduqdan sonra bir az müddət Hüseyn Cavidin ədəbi şəxsiyyəti və ölməz əsərləri yasaq mövzuya çevrilsə də, əsil vətənpərvər, milli ruhlu ziyalılardan bir an da çıxmamış, yeri gəldikcə müxtəlif məclislərdə və söhbətlərdə alınmış, böyük sənətkarın progressiv humanist fikirləri qeyri-mətbu formada olsa belə yayılmış, gənclər arasında təbliğ edilmiş, onu unutqanlıq zonasına düşməsinə imkan verilməmişdir. Bütün böyük klassiklər kimi, Hüseyn Cavid də zamanın haqq və ədalət sınağından alını açıq çıxaraq layiq olduğu bəraəti almış və xalqın xoşbəxt gələcəyi uğrunda mübarizədə öz müstəsna rolunu və funksiyasını layiqincə davam etdirməyə başlamış, tarixin kəsilməmiş bağlarını bir-birinə düyünləmişdir.

Xalqımızın bir çox klassik sənətkarı kimi, Hüseyn Cavid irsinin və sənətkarlar şəxsiyyətinin də əsl qiymətini, müstəsna dəyər verən və lazımlığını Azərbaycan xalqının XX əsrdə yetirdiyi daha bir dahi oğlu, ümummilli liderimiz, sözün-sənətin böyük bilicisi və hamisi Heydər Əliyev müəyyən etmiş, onun istər cismən, istərsə də mənən vətəninə, xalqına qaytarılmasında, milli-mənəvi tərəqqi prosesində öz layiqli yerini tutmaqda müstəsna rol oynamışdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə iştirakı ilə şairin ev-muzeyi yaradılaraq fəaliyyətə başlamış, dogma vətəni Naxçıvanda möhtəşəm

məqbərəsi ucaldılaraq Cavidin qərib ruhuna bir töhfə kimi ərnağan edilmişdir.

Heydər Əliyev ideyalarının və işlərinin layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev hər sahədə olduğu kimi, Cavid irsinin nəşri, təbliği və öyrənilməsi sahəsində də ümummilli liderimizin başladığı qədirşünaslıq fəaliyyətini davam və inkişaf etdirir. Bu baxımdan Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyinin yüksək dövlət səviyyəsində keçirilməsi haqqında ölkə Prezidentinin imzaladığı sərəncam ədəbi-mədəni irsimizin, o sıradan Hüseyn Cavid yaradıcılığının ən ali dairələrdə necə yüksək qiymətləndirilməsi haqqında əyani təsəvvür oyadır.

Bu ali dövlət sənəti Azərbaycanın bütün ziyalıları kimi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüseyn Cavidin ev muzeyinin kollektivi üzərinə də məsul və şərəfli vəzifələr qoymuşdur. Bütün respublikada və dünya azərbaycanlıları arasında Cavid irsinin vurğunları üçün bir növ qeyri-rəsmi əlaqələndirmə mərkəzi, görüş, hal-əhval tutmaq yeri kimi çıxış edən muzeydə son illər böyük şair və dramaturqun ədəbi-bədii irsinin nəşri, təbliği və araşdırılması üzrə bir çox işlər görülmüşdür ki, bütün bunlar barədə respublikanın kütləvi informasiya vasitələrində, muzeyin internet saytında kifayət qədər məlumat verildiyindən bir daha nəzərə çatdırılmasına ehtiyac yoxdur.

Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyinin keçirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin verdiyi sərəncamdan sonra muzeydə təbii olaraq yeni canlanma müşahidə edilməkdədir. Muzeyin əməkdaşları ali dövlət sənədindəki direktivlərlə bağlı olaraq öz üzərinə düşən şərəfli vəzifələri daha böyük intuziazmla gerçəkləşdirməyə başlamışlar. Qısa müddətdə görülən işlər sırasında əsasən aşağıdakılar diqqəti daha çox çəkir.

Respublika Prezidentinin sərəncamı ilə Hüseyn Cavidin külliyyatı kütləvi tirajla nəşr edilsə də, 25 minlik tirajın hamısı kitabxanalara hədiyyə edildiydən, sevimli şairin əsərlərini stolüstü kitab kimi görmək istəyən minlərlə oxucunun arzusunu nəzərə alaraq beşcildliyin təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri hazırlanmış və çap

edilmişdir. Ancaq Cavid elə cahanşümul şairlərdəndir ki, onun ideyaları təkcə öz xalqına deyil, bütövlükdə bəşəriyyətə xidmət edir. Bunu əsas götürərək Cavid irsini başqa ölkələrdə tanıtdırmaq üçün bədii tərcümənin müstəsna əhəmiyyəti nəzərə alınmaqla, böyük Azərbaycan şairinin Avropa dillərinə tərcümə edilməsinin ilk təşəbbüslərindən biri kimi, Cavid poeziyasından seçmələr fransız dilinə çevrilmiş və nəfis şəkildə çap edilmişdir.

Ev muzeyinin müntəzəm olaraq həyata keçirdiyi toplama, tərtib və nəşr işləri sırasında aparıcı yer tutan "Cavidşünaslıq" toplusunun növbəti cildləri üzərində işləri başa çatdırılması və çapa hazır vəziyyətdə gətirilməsi mühüm tədbirlərdən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

Hüseyn Cavid yaradıcılığı elə bir dəryadır ki, bir çoxları onu bütövlüklə qavramağa çətinlik çəkir və buradakı ayrı-ayrı parlaq incilərin gözəlliyi qarşısında heyran olur. Oxucuların və Cavid sevərlərin bu entiyacı və Hüseyn Cavidin bir çox kəlamının aforistik çalara malik olduğunu nəzərə alaraq muzeydə Cavidin hikmətli sözlərindən ibarət topla hazırlamış və "Cavid hikməti" adı ilə nəşr edilmişdir.

Nəşr işləri ilə yanaşı, yubileylə bağlı keçirilən Cavid yaradıcılığının ən müxtəlif problemlərin araşdırılmasına həsr edilmiş beynəlxalq elmi konfransa ciddi hazırlıq işləri demək olar ki, başa çatdırılmışdır. Göndərilən dəvətnamələrə çox ciddi reaksiya göstərilmiş, təkcə respublika Cavidşünaslarından deyil, həm də Türkiyə, Almaniya, İran, İraq və başqa ölkələrdən Cavid yaradıcılığının tədqiqinə həsr edilmiş elmi məqalələr alınmışdır. Məruzələrin mətnini əhatə edən topla tərtib və redaktə işlərindən sonra çapa təqdim edilmişdir.

Konfransın keçirilməsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərdən biri də bu tədbirlərdə Beynəlxalq Muzeylər Şurası nümayəndələrinin iştirakını təmin etməkdir. Hüseyn Cavidin ev muzeyi həmin şuranın tamhüquqlu üzvi kimi bu qurumla yüksək səviyyədə formalaşmış, elmi-mədəni əlaqələrə söykənməklə belə bir təkliflə çıxış edib və müsbət cavab alıb. Zənnimizcə, Cavid irsini Avropada və dünyanın

başqa ölkələrində təbliği üçün şüra ilə əməkdaşlıq gələcəkdə mühüm rol oynayacaqdır.

Yubiley ərəfəsində muzeyin rəsmi saytında fəaliyyət göstərən virtual muzeyin şəbəkəsini daha da genişləndirmək və bununla da Cavid irsinin global səviyyədə ilk növbədə isə əlbəttə, dünya azərbaycanlıları arasında təbliğini gücləndirmək, bununla da cavidsevərlərin sayını artırmaq fikrindəyik. Fərəhlə qeyd etmək istərdim ki, artıq indiyəcən Hüseyn Cavidin ev muzeyinin rəsmi internet sahifəsinə (www.huseyncavid.com <<http://www.huseyncavid.com>>) dünyanın 40-a yaxın ölkəsindən - o sıradan ABŞ, Fransa, Türkiyə, Rusiya, İtaliya, Almaniya və başqa ölkələrdən 24 minə qədər istifadəçi daxil olmuşdur. Bu isə Cavid irsinə bütün dünyada marağın və məhəbbətin nə qədər güclü olduğundan xəbər verir.

Onu da razılıq hissi ilə qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Mahmud Kərimov başda olmaqla, Akademiya rəhbərliyi sərəncamdan irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi ilə yaxından maraqlanır və əlindən gələn köməyi əsirgəmir. Bu isə görülməli işlərin uğurla başa çatacağını söyləməyə tam əsas verir.

Əlbətdə, Hüseyn Cavid elə böyük sənətkarlarımızdandır ki, onun irsinin təbliği və təşviqi, populyarlaşdırılması yubileydən-yubileyə deyil, hər il, hər ay, hər gün həyata keçirilməlidir. Məhz bu müqəddəs və şərəfli vəzifəni öz üzərinə götürmüş Hüseyn Cavidin ev muzeyi gündən-günə möhkəmlənən və dünya dövlətləri sırasında öz layiqli yerini tutan Azərbaycan Respublikası rəhbərliyinin təmin etdiyi siyasi sabitlik və iqtisadi inkişaf şəraitində ölməz sənətkar qarşısında özünün gündəlik borcunu yerinə yetirməkdədir.

Gülbəniz Babaxanlı
filologiya elmləri namizədi,
AMEA Hüseyn Cavidin ev muzeyinin direktoru

AMEA HÜSEYN CAVIDİN EV MUZEYİ TURAN CAVIDİN XATİRƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏDBİR

12 Sentyabr 2008

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüseyn Cavidin Ev Muzeyində əməkdar mədəniyyət işçisi Turan Cavidin xatirəsinə həsr olunmuş tədbir keçirildi. Tədbirdə AMEA-nın vitse-prezidenti Arif Həşimov, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat muzeyinin direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.d. Rafael Hüseynov, AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi

işlər üzrə direktor müavini, AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.d. Teymur Kərimli, professor Cəlal Qasimov, xalq şairləri Gülhüseyn Hüseynoğlu, Nəriman Həsənzadə, Hüseyn Cavidin qohumları - Bakı metropoliteninin rəisi Tağı Əhmədov, şair Əbülfəz Naxçıvanlı və başqaları iştirak etdilər. Tədbiri giriş sözü ilə muzeyin direktoru f.e.n. Gülbəniz Babaxanlı açdı. Adları çəkilən hər bir iştirakçı Turan Cavidin Hüseyn Cavid irsinin yaşanmasında göstərdiyi xidmətlərindən danışdılar.

Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinin sabiq direktoru Turan Cavid 12.09.2004-cü ildə vəfat edib.

DİLARƏ XANIM - MIŞKİNAZ XANIMLA GÖRÜŞ

Faciələr müəllifi əsərləri qədər həyatı da faciələrlə dolu olan H.Cavid haqqında film çəkilişləri 2008-ci ildə başa çatdı. Rejissoru Ramiz Həsənoğlu, ssenarinin müəllifi görkəmli yazıçımız Anar idi. "Cavid ömrü" adlanan bu film Azərbaycan yazarlarının həyatı, repressiya qurbanları haqqında ilk cücartı, ilk qaranquşdur.

Film ürək yanğısı ilə çəkilib, oynanılıb. Mişkinaz xanımın rolunu respublikamızın əməkdar artisti Dilarə xanım Əliyeva ifa edib. Dilarə xanım o rolu yana-yana yaradıb. Özü-

nün dediyinə görə rolu oynamayıb, yaşayıb. Aktrisa deyir ki, "bəlkə də rolda ifam kiməsə xoş gəlməyə bilər, ancaq mən Mişkinaz xanımın xatirələrini oxumuşam, hiss etmişəm, başa düşmüşəm və o, mənim ürəyimə girib. Onun bütün ağrı-acısını duymuş, onun dərini öz dərdim bilmişəm. Allah, Allah insan nə qədər dərd çəkərmiş, insanın nə qədər çəkəcəyi olarmış. Onun ailəsinə "xalq düşməninin ailəsi" damğası vurulduqdan sonra hamı üz döndərir. Ağır məhrumiyyətlər içində çırpınan Mişkinaz xanım sonralar xatirələrində yazacaq ki, Cavidim qayıdacaq, göz yaşımı qurudacaq. Ancaq belə olmur. Cavid gedər-gəlməz yoldadır. O gündən Mişkinaz xanımın gözü yolda qalır, gözlərinin dərinliklərinə əbədi qəm çökür. Mən Mişkinaz xanım roluna çəkiləndə

bütün bunları verməyə çalışmışam” - söyləyən Dilarə xanım kövrəlir “Çal-çağır” verlişindən tanıdığımız şən, gülərüzlü, hərdən də şou-biznes əhlini yeri gələndə sancan bu xanım sanki Mişkinaz xanımın həyatını yenidən yaşadı, səsi titrədi və gözlərindən yanağına yaş damcıları süzüldü.

Sözünə davam edib dedi: Filmdə Mişkinaz xanımın divara sıxılaraq ağlamaq səhnəsi yox idi. Mən rejissordan xahiş etdim ki, bu qadın dolmuş ürəyini boşaltmalı, ağlamalıdır. Bu qədər iztirab çəkən qadın necə ola bilər ki, bir dəfə də həyatda ağlamasın. Filmin rejissoru Ramiz müəllim

mənimlə razılaşıb, bu epizodu lentə aldı. Mən orada doğrudan da ürəkdən gələn bir hiçqırıqla ağlayıram. O bizim axırncı görüşümüz olur. Cavid həbsdən qabaq mənə deyir: Mişkinaz xanım, bir qəhvə dəmlə içək. Cavid Türkiyədə oxuduğu illərdə qəhvə içməyə

adət edib. Ondan sonra hər axşam qəhvə içərmiş. Qara maşın qapının ağzını kəsdirəndə qəhvəsi də yarımçıq qalıb. Papağını başına qoyub, əsasını da əlinə alıb qapıdan çıxanda deyir: “Darıxmayın, tezliklə qayıdacam.” Amma sonra görəndə ki, bu ayrılıq başqa bir

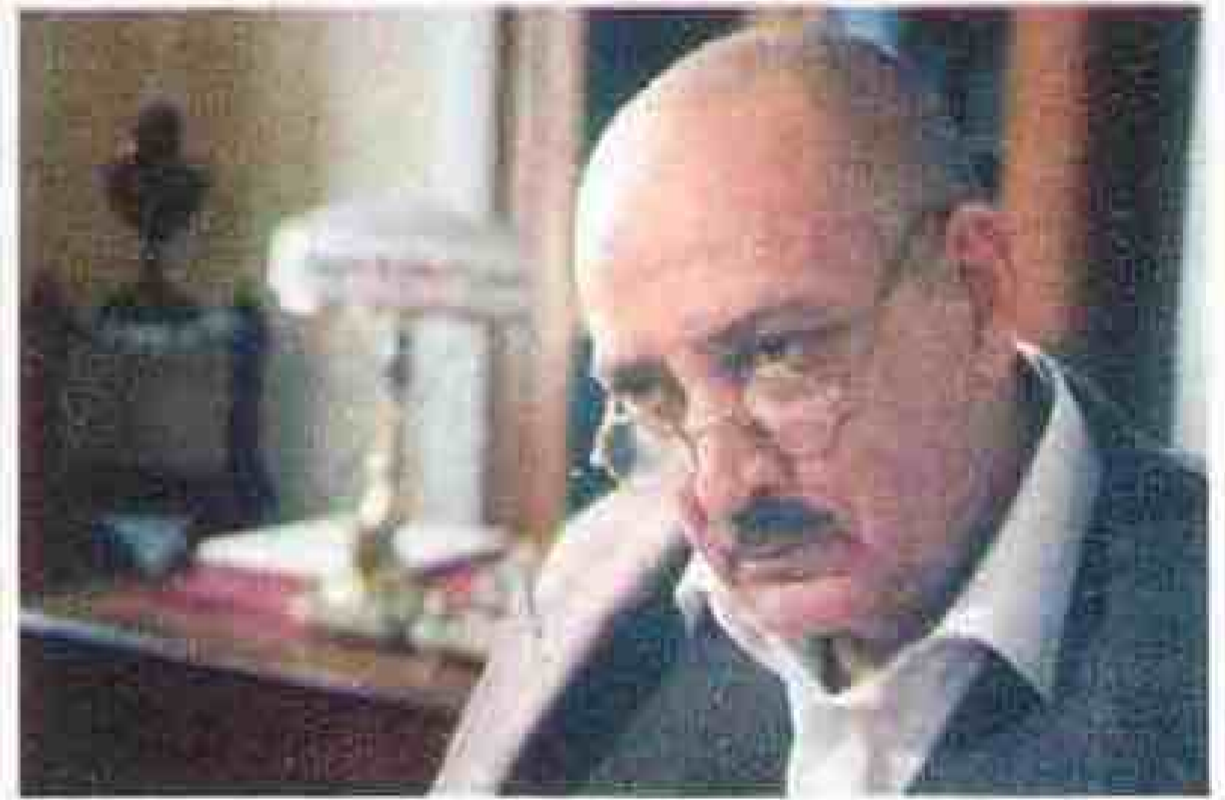

ayrılıqdır, onda Mişkinaz xanıma dedi: "Mənsiz yaşamağa öyrəşin. Elə edin ki, mənsiz yaşaya biləsiniz."

Dilarə xanım bu xatirələri elə yana-yana danışır ki, sanki bu hadisələrin içindən çıxıb gəlib.

Ərtoğrolu oynayan aktyor mə-

nim qardaşım Vüsaldır - deyə Dilarə xanım davam edir. Bir gün məşq vaxtı Ramiz müəllim dedi ki, Ərtoğrolu tapmışam. Onu bizlə tanış edəndə qardaşım ilə rastlaşdım. Bu da bir möcüzə idi. Filmdə ana-bala, Mişkinaz xanımla Toğrol oxşadığı kimi qardaş-bacı bir-birimizə oxşayırdıq.

Biz ailəlikcə bu faciəni yaşamışırıq. Elə bil dünyanın bütün dərdləri bu ailə üçün yaranmışdır. Fitri istedadla malik Ərtoğrol çox şeyi bacarırdı: bəstəkar idi, şair idi, şahmatı yaxşı oynayırdı. Qardaşıma dedim ki, bir halda Ərtoğrolun roluna çəkilirsən, H.Cavid müzeyinə get, Ərtoğrolun əşyalarına bax, öyrən, onlar sənə bəlkə yeni sözlər deyə bildi. Vüsal elə də etdi.

Sonradan sən respublikamızın görkəmli aktyoru, xalq artisti, Cavid rolunu məharətlə oynamış Rasim Balayevlə görüşdüm. "H.Cavidin rolunu oynayanda nə hisslər keçirdiniz" deyə maraqlan-

dım. Böyük aktyorumuz da Dilarə xanım kimi cavab verdi: “Mən o rolu oynamamışam, yaşamışam, yaratmışam. Mənə çox ağır idi, onun həyatını hiss edib, duyub ifa etmək. İnsanın başına necə müsi-bətlər gətiriblər”. Bu film kiçik də olsa H.Cavid həyatını, ailəsini əks

etdirib. Filmin uğurlu cəhətlərindən biri ondadır ki, o yalnız bir ailənin - Cavidlər ailəsinin trafik-dramatik yaşantılarını verməklə kifayətlənmir, H.Cavidin fonunda totalitar rejimin 1937-ci ildə ziyalılara, mütəfəkkir şəxslərə, bütövlükdə isə xalqa yaşatdığı ağrıları məharətlə açıb göstərir.

HÜSEYN CAVIDİN EV MUZEYİNİN FƏALİYYƏTİ HAQQINDA QISA MƏLUMAT

1. Keçən il Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin xüsusi sərəncamına əsasən dəyi Azərbaycan şairi Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyi yüksək səviyyədə qeyd edilmişdir. Yubileyin bu cür yüksək səviyyədə qeyd edilməsində, eləcə də yubileyönü tədbirlərin keçirilməsində AMEA Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi də öz üzərinə düşən vəzifələri şərəf və ləyaqətlə yerinə yetirmişdir.

Həmin işlər sırasında aşağıdakıları göstərə bilərəm:

a) Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elmi tarixində ilk dəfə Hüseyn Cavid irsinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi konfrans keçirilmiş və həmin konfransda Azərbaycan alimləri ilə yanaşı Türkiyə və İrandan gəlmiş mütəxəssislər də iştirak etmişlər. Konfransda ümumilikdə 32 alimin məruzəsi dinlənilmiş və elmi materiallar çap edilərək cavidşünaslara və cavidsevərlərə çatdırılmışdır.

b) Hüseyn Cavid külliyyatının mərhum Turan Cavid tərəfindən hazırlanmış beşcildliyi bir daha nəzərdən keçirilərək gözdən qaçan yanlışlıqların təshihisi ilə nəfis tərtibatda nəşr edilərək yubiley iştirakçılarna paylanmışdır.

c) Mənim muzeyə rəhbər təyin edilməyimdən sonra nəşrə başlayan «Cavidşünaslıq» toplusunun növbəti iki cildi çap edilərək Cavid irsinin həvəskarlarına çatdırılmışdır.

d) 125 illik yubiley münasibətilə H. Cavidin Ev Muzeyinin elektron variantı daha da təkmilləşdirilmiş və İNTERNET istifadəçilərinin ixtiyarına verilmişdir. Yubiley ərəfəsində və sonrakı dövrdə virtual-muzeyə dünyanın 38 ölkəsindən 40 minə yaxın ziyarətçi tamaşa etmişdir.

e) Hüseyn Cavid yaradıcılığından seçmə şeirlər ilk dəfə olaraq fransız dilinə tərcümə edilmiş və «Məhəbbətdir ən böyük din» adı altında iki dildə çapdan çıxmışdır.

ə) Hüseyn Cavid yaradıcılığından seçilmiş aforizmlərin

toplandığı «Cavid hikməti» kitabı da məhz yubiley ərəfəsində hazırlanmış və nəfis şəkildə çap edilmişdir.

f) Hüseyn Cavidin həyat və yaradıcılığının ən önəmli tarixləri, sənətkarın əsərlərinin nəşri və haqqında yazılmış materialları əhatə edən biobibliografik göstərici «Hüseyn Cavidin həyat və sənət yolu» adı altında ilk dəfə çap olunmuşdur ki, bu da Cavid irsinin gələcək araşdırıcılarının işinə böyük yardım göstərəcəkdir.

g) Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinin virtual variantı kompakt-disk (CD) halında hazırlanaraq cavidsevərlərə təqdim olunmuşdur. İNTERNET-lə birgə bu disk də Cavid irsinin təbliğində və tanıtılmasında öz rolunu oynayır.

ğ) Muzeyin ekspozisiyası durmadan təkmilləşdirilir, müasir muzey standartlarına uyğun olaraq tərtibat işləri yeni səviyyəyə qaldırılır. Muzeyin bələdçilərinin istifadə etdiyi ekskursiya mətnləri ingilis, rus, fransız dillərinə tərcümə edilməklə yanaşı, həm də audio-kassetlərə yazılmış və tamaşaçıların istifadəsiə verilmişdir.

h) Cavid irsinin təbliği məqsədilə muzeyin əməkdaşları Respublikada fəaliyyət göstərən müxtəlif tele və radio-kanallarda böyük sənətkarın həyat və yaradıcılığının müxtəlif problemləri barədə çıxışlar etmiş, verilişlərdə iştirak etmişlər. Eyni məqsədlə muzeyin aparıcı əməkdaşları Respublika mətbuat orqanlarında, müxtəlif ali və orta təhsil müəssisələrində cavidsevərlər qarşısında çıxış etmişlər.

x) Elmi statusa malik olan Muzeydə Cavid yaradıcılığının müxtəlif aktual problemlərinə həsr edilmiş ciddi elmi tədqiqat işləri aparılır və muzeyin izahlı kataloqu hazırlanır.

l) Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi eyni zamanda Respublikada Cavid irsi barədə aparılan tədqiqatların Əlaqələndirmə Mərkəzi kimi də fəaliyyət göstərir və bu sahədə Turan Cavidin əsasını qoyduğu ənənələr yeni şəraitdə davam və inkişaf etdirilir.

m) «Cavidşünaslıq» toplusunun 3 cildi işıq üzü görmüşdür. Həmin toplusunun IV cildi tərtib və transliterasiya edilmiş, lüğət və şərhələrlə çapa hazırlanmışdır. 1912-ci ildən başlayaraq Hüseyn Cavid haqqında yazılmış bütün elmi, publisistik və bədii əsərləri bir

araya gətirməyi qarşıya məqsəd qoymuş bu layihənin Cavid irsinin öyrənilməsi, təbliği və sonrakı araşdırmaları üçün nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığını söyləmək artıqdır.

n) AMEA Naxçıvan bölməsinin hazırladığı Hüseyn Cavid ensiklopediyasının 65 ensiklopedik məqaləsini bizim muzey hazırlamış və kitaba düşən foto şəkilləri də biz təqdim etmişik.

o) Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi Beynəlxalq Muzeylər Təşkilatının üzvüdür. Vaxtaşırı Təşkilatın bütün dünyaya yayılan jurnalın səhifələrində muzey haqqında məqalələrimiz dərc olunur və dəyərli eksponatlarımız haqda məlumat verilir.

ö) Muzeyimiz Naxçıvanda fəaliyyət göstərən ev muzeyi ilə də sıx əlaqə saxlayır. Turan Cavidin qoyduğu ənənəni davam etdirərək Naxçıvandakı ev muzeyinin də fondunu zənginləşdirmək məqsədi ilə, topladığımız materialların bir nüsxəsini həmin muzeyə göndəririk. Muzeyin işlərinin aparılmasına metodik köməklik göstəririk.

p) Muzeydə hər il ənənəvi olaraq Cavidlər ailəsinin hər bir üzvünün doğum, anım günləri, poeziya günləri, elmi sessiya və konfranslar, qiraət müsabiqələri keçirilir.

r) Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi ADMİU-nin muzeyşünaslıq fakültəsinin təcrübə bazası kimi gənc muzeyşünaslar muzey işinin incəliklərini öyrədir.

s) Respubliyada filmlərin, teleradio verilişlərin, teatr tamaşalarının çəkilişində, alimlərin tədqiqat işlərinin aparılmasında muzeydəki eksponatlardan, ekspozisiya zallarından, sənədlərdən istifadə olunmasına şərait yaradılır.

2. Son 4 ildə muzeyə 4230 ədəd sənəd və eksponat daxil olmuş və qeydiyyatdan keçmişdir. Beləliklə eksponatların sayı 5450-dən 9680-ə qalxmışdır.

Hörmətlə:

*Hüseyn Cavidin Ev muzeyinin direktoru,
filologiya elmləri namizədi
Gülbəniz Babaxanlı*

*XALQ ŞAİRİ NƏRİMAN
HƏSƏNZADƏNİN HÜSEYN CAVİDƏ
HƏSR ETDİYİ ŞEİRLƏR VƏ POEMA*

“BURJUA ŞAİRİ”

“Yerə enməm də, səma şairiyəm”

Cavid

Nəfəsi benzin və kükürd qoxuyan,
çamırlıq içində şərq oxuyan
bir sinfin şairi görün nə dedi:
“Burjua şairi!” -

Cavidə dedi.

Şairin paxılı durdu üzünə,
aşağı-yuxarı durdu üzünə,
üzünə gülənlər durdu üzünə,
teatra gələnlər durdu üzünə,
“İblis”ə pərəstiş eləyənlər də,
iblisə döndülər xeyirdə, şərdə.
İnsaf deyilən şey tamam yox idi,
kükürd olan yerdə ilham yox idi.

Bir deyən olmadı yoldaş Mir Cəfər,
yalandı!

Əksinə, yalan dedilər.

Cavid Mir Cəfərdən möhlət istədi, -
məni nədanlardan qoruyun, - dedi.

Mir Cəfər yazdı ki, araşdırılsın! -
dedilər: qələmi gərək qırılsın.

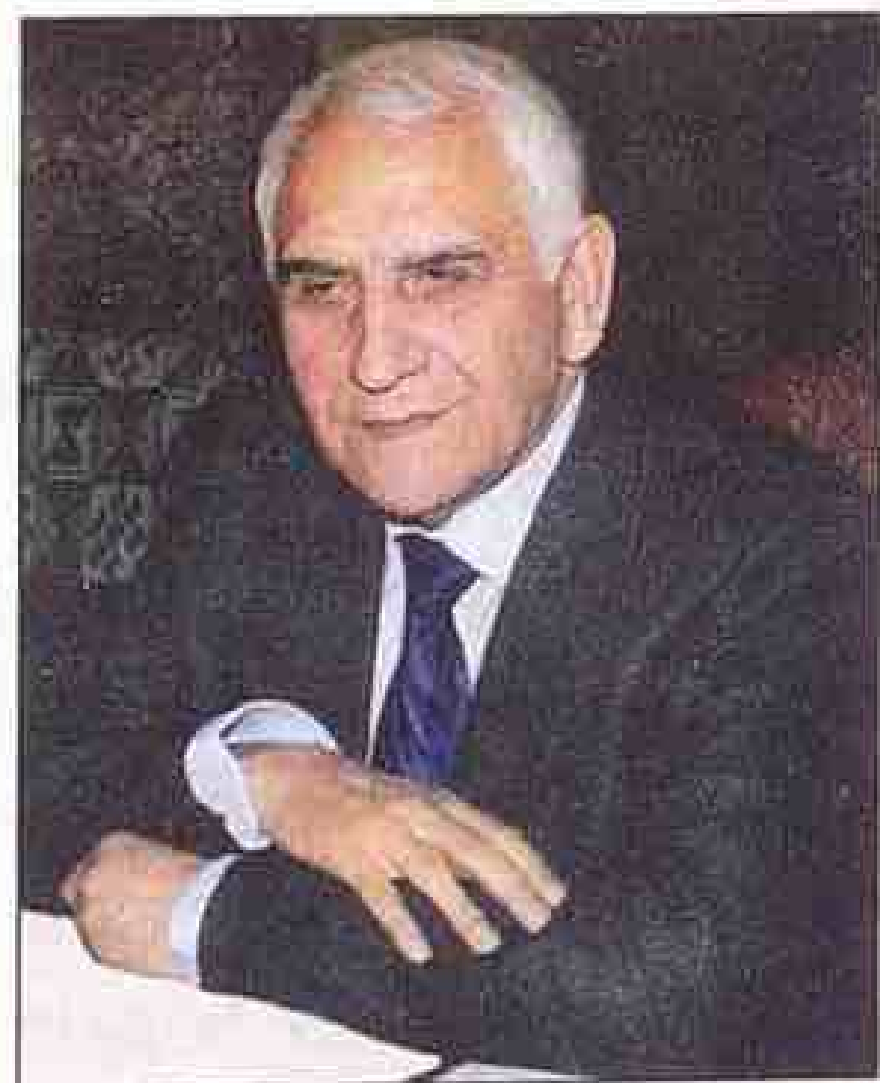
Mir Cəfər dedi ki, bir də yoxlayın! -
yoxlayıb dedilər: birinci xayın!

Oğlunun adı Toğrol,

qızının adı Turan.

Biz inqilab deyirik,

o deyir Allah, Quran.

Yazdığı "Teymur", "İblis,
türkçü, islamçı, vaiz..."

Siz ey Birincinin sağıyla solu,
amma birincidən daha qorxulu.
Allah dilinizi lal eləyəydi,
Allah əlinizi şil eləyəydi,
Sizin gözünüzü kor eləyəydi,
onun qulağını kar eləyəydi.
Sizə qənim olsun sizin andınız,
qovluqlar açıldı, siz qapandınız.

(Rəfail Hüseynov eşitsə əgər,
niyə adlarını çəkmədin deyər.
Gərək tanıdaydın bir-bir millətə,
Bəlkə də sir deyil bu sir millətə...)
İlahi, bu Yerin günahı nəymiş,
diri gün görmədi, ölü də ehsan.
Demə, "Qızıl meydan" daş döşəməymiş,
bir xırman yeriymiş əslinə baxsan.
Kremlin daşına da "qızıl" dedilər,
daşa əl çaldırdı daşa dönmüşlər.

Mir Cəfər dedi ki, məni dörd bölün,
inandım, aldandım deyilən sözə.

Tutduran

tutdurdu onu da bir gün,
hakimlə məhkumu qoydu üz-üzə,
ölünü dirildib qoydu üz-üzə,
latınla kirili qoydu üz-üzə...
Cavid gedən gündən söz şərə qaldı,
Caviddən
Cavidə MƏQBƏRƏ qaldı.

09.09.2003

CAVIDİN

Naxçıvanda Cavid çıxdı qarşıma,
türbəsiydi indi vətən Cavidin.
Şahlıq quşu gördüm qonub başına,
sürgünlərdə qəbri itən Cavidin.

Tutdurdular, öldürdülər şairi,
yasaq oldu o şairlər şairi.
Türbəsinə qoymayın hər şairi,
ruhu pakdı ilahidən Cavidin.

Qılincini üstə çəkdi xəyanət,
köməyinə nə dost çatdı, nə millət.
İlhamından qisas aldı cəmiyyət,
taleyindən üzü dönən Cavidin.

Gedən getdi, qalanları qaldılar,
Xiyabanda fəxri yerlər aldılar.
Atabəylər torpağında yadigar
Cavid qaldı fəxri adı Cavidin.

Başqaları bir ağ günə çıxdılar,
tamaşaydı, səsə-ünə çıxdılar.
Yer altından, yer üstünə çıxdılar,
dalısınca Müşfiq, Hadi Cavidin.

*Naxçıvan,
14-16 may, 1999*

CAVİD

Şair könlüm, nə var yenə köyrəlibsən uşaq kimi,
alışırsan öz-özünə haqdan yanan çıraq kimi.
Yelmi qalxdı, göymü uçdu, sındın belə budaq kimi?
Dünya mənə zindan oldu qaranlıq bir otaq kimi.
Cavid dedim - abır-həya dustağını xatırladım,
gözü bağlı bir millətin göz dağını xatırladım.
Yada saldım papağını, eynəyini, əsasını.
gör namərdlər kimdən aldı bu torpağın qisasını.

Fikir məni öz yerimdən qopardı,
mən sərnişin, Zaman nəhəng bir sərnişin qatarıydı.
İllər dəmir dirəklər tək düzülmüşdü yollar boyu,
axan kimdi, batan kimdi? - axtarırdım sular boyu.
Gördüm qara vaqonlarda Cavid gedir,
öz qəbrinə doğru belə şəhid gedir.
“Yerə enməm də, səma şairiyəm!” -
deyən enib yerdə gedir.
Gizlədilir o, bəşərdən, üzündə bir pərdə gedir.
Bir saldata tapşırılıb Şekspirə bərabərim,
Şərqdə Pirə bərabərim,
“Peyğəmbər”i qoyub gedir peyğəmbərə bərabərim.
Haqq-ədalət istəyirdi, indi susub o lal gedir;
dilindən dür tökülürdü, dilində min sual gedir.
Danışmağa hüququ yox, bir haqqı yox,
qələmi yox, eynəyi yox, varağı yox!
Azərbaycan! şair oğlun yatap gedir,
ürəyində yazılmamış neçə cild kitab gedir.
Ortada haqq-hesab gedir.

Vətəninə yer bölüşür hakimiyyət adamları,
 seçirdilər niyyəti bəd adamları, -
 kişiləri, qadınları
 bir az avam olanları, bir az nadan olanları.
 Cavid nahaq avam deyil, nadan deyil,
 ipək sapdan toxunsa da təbiəti,
 ipə-sapa yatan deyil.
 "Millət" deyən tutulurdu millətində düşman kimi,
 rus dilində təhsil alan hörmət-izzət sahibiydi,
 vətənpərvər sayılırdı, yəni izzət sahibiydi.

Orda Bıgdı, burda Eynək... "sui-qəssdən" qoruyurlar,
 əsən yeldən qalxan tozdan, gələn səsdən qoruyurlar.
 Yerdə xalqdan, göydə haqdan, uçan quşdan qoruyurlar,
 qurduqları quruluşdan qoruyurlar,
 bir az Cavid Əfəndidən qoruyurlar,
 buna məhbəs qoruyurlar, ona vətən qoruyurlar.

Bax, beləcə söndü yurdun ocaqları,
 yəqin cəllad, ya cəlladın uşaqları
 yenə yaxşı vəzifədə xumarlanır, mehribandı,
 açılmayı DTK-nın qapıları nə zamandı.
 Sibir qarlı, Sibir uzaq, Sibir soyuq,
 xariciylə dil tapırlar, millətə dil verənlə yox.

Teatrda Cavid idi, yenə Cavid baş qəhrəman,
 teatrda onu görmək: onu sevən, onu duyan
 Əmirlərin, Xumarların, Knyazların arzusuydu,
 səhnədə yox, səhnəardı söhbətlərin mövzusu.

Bir az asta deyirdilər,
 toyda-yasda deyirdilər.

Cavid dəvət olunmurdu məclislərə, səfərlərə,
ya ədəbi axşamlara, ya ədəbi səhərlərə.

Ona qarşı qoyurdular filan-filan nəsiləri,
sərçə ilə qartal kimi, ya şam ilə tonqal kimi
görünürdü bəziləri.

Qarğa kəklik yerişini yeri yirdi,

Cavid baxıb əri yirdi.

Lakin məxfi siyahıda unudulmur, hallanırdı,
sözdən-sözə yamaq salan pinəçilər
gedib meşin qapılarda yallanırdı.

Azərbaycan Cavidindi, başqaları sahib çıxır,

Moskvanın Bakıdakı iqtidarı sahib çıxır.

Soyadı "ov", soyadı "yan" sahib çıxır,

Azərbaycan tarixinə böhtan atan sahib çıxır.

İstedadın faciəsi nə yamandı,

istedadsız kürsülərdə, meydanlarda qəhrəmandı,

asır-kəsir, tutur-yıxır,

o da gəlib Azərbaycan, burda sənə sahib çıxır.

Turan adlı bir ölkəydi istədiyi,

Turan adlı bir cə qızı qaldı onun.

Yad əllərdə əlyazması qaldı onun,

"qırxı", "ili" tutulmadı, evdə yası qaldı onun.

Corabından tanıyıblar, sümüklərin üstə qalıb,

saçlarından tanıyıblar, gəmiyələrin üstə qalıb.

Corabını geyindirib, başına şal bağlayıblar,

məzarını açan kəslər, təzədən yas saxlayıblar,

İndi bildim, bu ölkədə şair olmaq qorxuludur,

Peyğəmbəri daşa basır, sənətkara divan tutur.

Sonra qəbri ziyarət gah!

Bunca sevgi, bunca zülüm?!. necə rəva gördün Allah?!
Danış Həmid! o tabutda sizə sümük göstərənlər:
sizdən necə sonra üzr istədilər?

Bir dahinin taleyinə necə qıydı Zaman belə?
nə divanlar tutdu getdi, çarxı dönmüş dövran belə?!
Bir İNSANIN gözlərindən yuxu qaçdı onda belə,
o sirr açdı, düyün açdı, o göz açdı onda belə,
ünvansıza o əbədi bir ünvanı aldı belə,
“məhbusa” bir təzə Fəxri xiyabanı aldı belə.

- Mən razıyam, ruhum razı, tanrım razı, -
mən Cavidəm, Heydər, oğlum, sən Cavidin etirazı.
Sağ ol oğlum, yad torpaqda çürümədi sümüklərim,
bu da mənim son tamaşam, mənsiz keçən son əsərim.
Müəllifi sənsən oğlum, baş qəhrəman burda mənəm,
vətəninədən ilk didərgin, ilk qovulan burda mənəm.

Mən Məhəmməd hümmətiyəkən gedib düşdüm uzaq yerə,
mən çarmıxa çəkilmişəm İsa kimi nahaq yerə.
İncimişəm yer üzündən, yer altda da yoxdu yerim,
nə bunlara bənzərim var, nə onlara bir bənzərim.
Öz yurduma qayıdıram mən dünyanın o başından,
ata-ana beşiyimə, behişt olsun atan-anan.
Açıb Sibir çöllərinin faciələr qovluğunu,
oğlum, necə cilovladın ürəyinin alovunu?
fırtınalar qucağında, necə dözdün dəryada sən?
mən dövranla üz-üzəydim, sən əsrinlə üz-üzəsən.

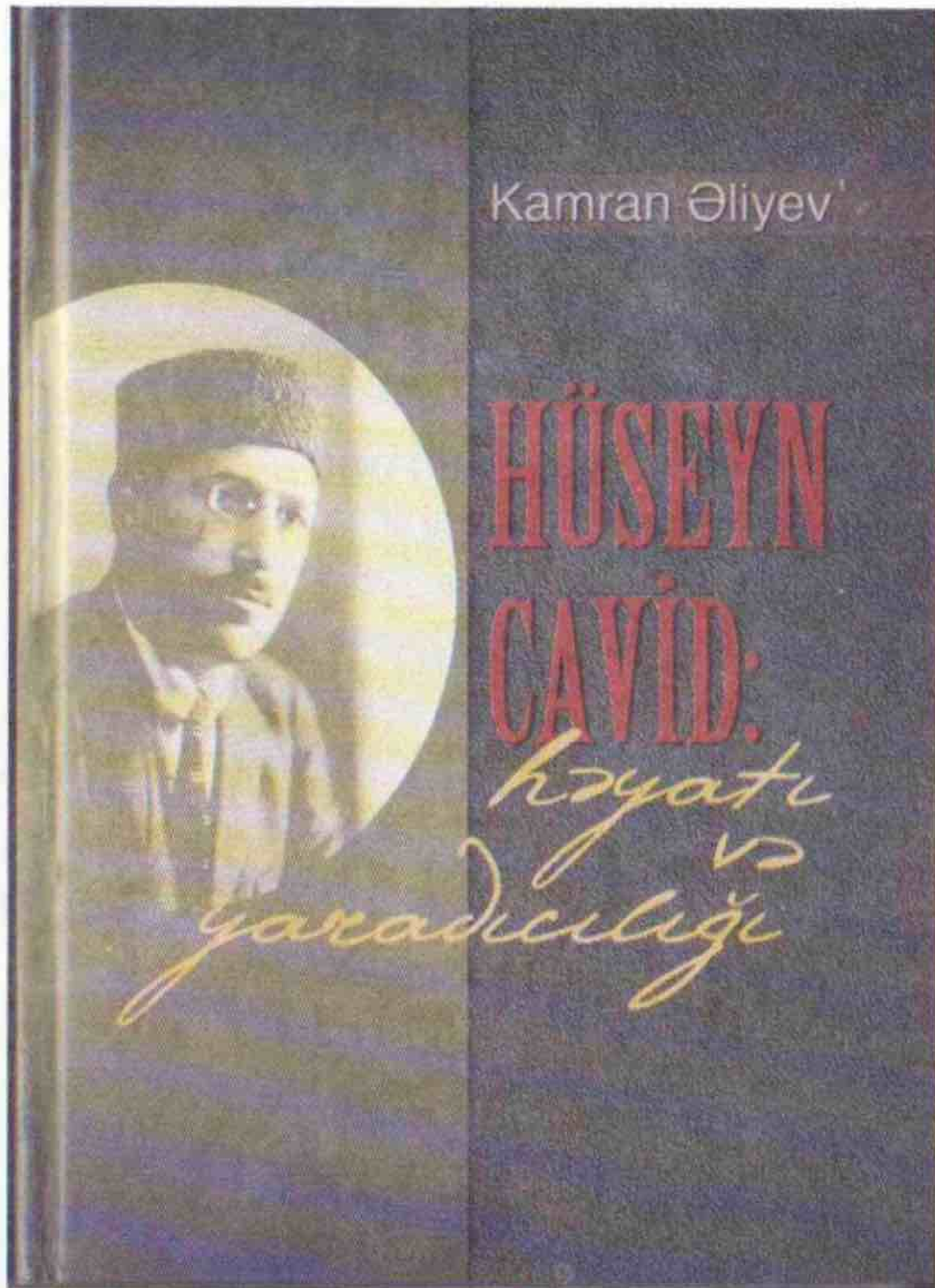
Dörd əl qazdı iki dustaq, qoydular məzara səni,
yeddi milyon əl çıxartdı o məzardan sonra səni.
Öz çiynini verdi ustad, yeddi milyon dayaq kimi,
mən bir tabut görməmişdim, qaldırsınlar bayraq kimi.

Mən yas yeri görməmişdim, dönüb olsun el bayramı,
təbrik etsin bir-birini qəbristanda gedib hamı.

Turan bacım, millət bacım! məğrur yeri torpaq üstə,
keçdim Cavid küçəsindən, gedib çıxdım Ocaq üstə.
Atabəylər diyarında gördüm Cavid məqbərəsi,
mən bilirəm, sən çəkdiyən acıların yox əvəzi.
Gözəlliyin, zərifliyin, məhəbbətin,
yetim qaldı sənə qurban, onda sənin.
İlk məhəbbət məktubunun əvəzinə,
izahatını yazdırdılar kor olmuşlar onda sənə?!
Ürəkləri soyumadı, minnətdarlıq istədilər,
kölgə kimi izlədilər.
Professor heyətinin “düşməniydi” sənin atan,
adına da qısqanırdı bəziləri; niyə Turan?!
O gedəndə səni gözdən salan “ərlər”,
tabutunu gətirəndə “gözün aydın” - deyirdilər.

Bu millətin hər üzünü görən bacım,
bu millətin Turan qızı, Turan bacım.
Biz köçürük bu dünyadan, məbəd qalır,
Cavid qalır, Əcəminin yaratdığı sənət qalır.
Bu sənətə hörmət qalır,
bu hörməti unutmayan millət qalır.

Sentyabr 1995

Hüseyn Cavid haqqında yeni nəşrlər

Kamran Əliyev

HÜSEYN

CAVİD:

həyatı və yaradıcılığı

Hüseyn Cavid haqqında yeni nəşrlər

CƏLAL QASIMOV

**CAVİDİ
MƏHBƏSƏ
APARAN YOL**

Hüseyn Cavid – 123
(2006)

*Hüseyn Cavid – 124
(2007)*

Turan Cavidlə

Turan Cavidin vəfatı

*Hüseyn Cavidin anarkən (2008)
(Hüseyn Cavidin ev muzeyi)*

NAXÇIVAN MR-da HÜSEYN CAVIDİN EV MUZEYİ

Əslən Naxçıvan MR-dan olan Hüseyn Cavidin doğma Vətəni Naxçıvanda da ev-muzeyi açılmış və fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Hüseyn Cavidin Naxçıvandakı ev-muzeyi Azərbaycan KP MK-nın 25 dekabr 1980-ci il tarixli qərarı və Azərbaycan Nazirlər Sovetinin 13 fevral 1981-ci il tarixli sərəncamı ilə yaradılıb. Lakin bu qərar və sərəncamdan sonra 21 iyul 1981-ci il tarixdə Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illik yubileyi ilə əlaqədar Azərbaycan KP MK-nın daha bir qərarı olur. Həmin qərar xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin şəxsən rəhbərliyi və qayğısı ilə hazırlanmışdır.

Muzeyin rəsmi açılışı 1984-cü il iyun ayının 9-da olmuşdur.

Ev-muzeyin ümumi sahəsi 367 m², ekspozisiya yerləşən bina 212 m²-dir.

Muzeyin ekspozisiyası və mövzu-tematik planı mərhum teatrşünas Tamilla Təhmasib tərəfindən hazırlanmışdır. Muzeyin ekspozisiyasının tərtibatı o zaman Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən "Muzeylərin və Sərgilərin Bədii Tərtibatı və Layihələşdirilməsi üzrə Bədii Emalatxana"sı tərəfindən verilmişdir.

2000-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri Vasif Talibovun qayğısı ilə ev muzeyində əsaslı surətdə təmir və bərpa işləri aparılaraq muzey binası öz əvvəlki görkəminə qaytarıldı. Muzeyin ekspozisiyası isə əvvəlki kimi deyil, Cavid yaşadığı dövrdə otaqlara təxminən necə var idisə o qaydada tərtibat verildi. Bu dəfə, yəni əsaslı təmir və bərpadan sonra ekspozisiyanın mövzu-tematik planının və tərtibatının müəllifi muzeyin direktoru Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar Mədəniyyət işçisi Bəhrüz Axundovdur.

H.Cavidin ev-muzeyində hazırda 7200-ə yaxın eksponat toplanmışdır. Onların içərisində H.Cavidin həyat və yaradıcılığını əks etdirən foto-şəkillər, sənədlər, əsərlərinin ilk nəşrləri, üzərində - müəllifin aftoqrafı olan 1934-cü ildə nəşr olunmuş "Səyavuş" və 1926-ci ildə nəşr olunmuş "İblis" əsərləri, böyük şairin yubileyləri, onun müxtəlif

teatrlarda tamaşaya qoyulmuş afişa və programları, müxtəlif xatirə əşyaları vardır. Bu eksponatlar içərisində ədibin yaxın dostu Əziz Şərifin muzeyə şəxsən üzünü köçürüb bağışladığı Cavidin İstanbuldan Qurbanəli Şərifzadəyə göndərdiyi məktublardan ibarət dəftəri, şairin qızı Turan Cavid tərəfindən hədiyyə edilmiş "Knyaz" əsərinin əlyazmasını və ailə şəkillərinin orijinallarını, Ərtoğrul Cavidin hərbi xidmət illərində 1942-ci ilin 7 oktyabr tarixinə kimi Abxaziyadan, Tbilisi hospitalından və Naxçıvandan Bakıya - anası Mişkinaz Cavidə və bacısı Turan Cavidə yazdığı 71 ədəd məktubu xüsusi qeyd etmək olar.

Muzeyin ekspozisiyası sahəsi 212 m² olan 6 otaqdan ibarətdir.

1 otaq - Giriş hissə.

2 otaq - Uşaqlıq və gənclik illəri.

3 otaq - Cavidin dramaturgiyası.

4 otaq - İş otağı.

5 otaq - Matəm otağı.

6 otaq - Xatirə otağı (Qonaq otağı) adlanır.

Muzey ekspozisiyasında Məmmədcəfər Cəfərov, Abbas Zamanov, Mehdi Məmmədov, Yaşar Qarayev, Rafael Hüseynov, Səlahəddin Xəlilov, İsa Həbibbəyli, Zahid Əkbərov, Əbülfəz İbadoğlu, Yavuz Axundlu, Kamran Əliyev, Əjdər İsmayılov, Cəlal Qasimov, Hüseyn İbrahimov, Ənvər Uzun (T.C.), Tamella Təhmasib, Azər Turan, Gülbəniz Babaxanlı, Nigar Babaxanlı, Azər Turan, Zümrüd Yağmur, Hüseyn Həşimli, Fərqanə Kazımova, Cəlil Vəzirovun muzeyə bağışladıkları onlarca kitablar vardır.

Dünyanın bir çox ölkələrindən ev-muzeyinə qonaqlar gəlir. Rəy kitabındakı qeydlər, yazılan arzular buna sübutdur. Burada Türkiyədən, İran İslam Respublikasından, Uzaq Şərqdən, Moskvadan, Ukraynadan, Belorusiyadan, Moldovadan, Pribaltika ölkələrindən, Orta Asiyadan, Gürcüstandan, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən, Yaponiyadan, Koreyadan, Amerika Birləşmiş Ştatlarından, Kanadadan, Hindistandan, Almaniyadan, Fransadan, İtaliyadan, Bolqarıstandan gələnlərin yüzlərlə qeydləri vardır.

Muzey yarandığı gündən indiyədək “H.Cavid və Teatr”, “H.Cavid – 100”, “H.Cavidin dramaturgiyası”, “H.Cavid – 110”, “H.Cavid – 120”, “H.Cavid – 125” adlı səyyar sərgilər hazırlanmış və Muxtar Respublikanın mədəni-maarif müəssisələrində, Ali və Orta təhsil ocaqlarında nümayiş olunmuşdur. H.Cavidin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş 12 lövhədən ibarət nəfis şəkildə hazırlanmış səyyar sərgi 1990-ci ildə 10 gün müddətində Belorusiyanın paytaxtı Minsk şəhərində nümayiş etdirilmiş və bu işə görə Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən mükafatlandırılmışdır.

1985-ci ildən muzeydə “Cavid poeziya klubu” fəaliyyət göstərir. Klub respublikanın müxtəlif teatrlarının yaradıcı heyətləri ilə, Cavidşünas alimlərlə, şair və yazıçılarla görüşlər və disputlar keçirir.

2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev “Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyi” haqqında 17 aprel tarixində sərəncam imzalanmışdır. Həmin sərəncama uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin həmin il may ayının 15-də imzaladığı sərəncamla təsdiq edilmiş “Tədbirlər planı”na əsasən müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu sərəncamlara əsasən Cavidin ev-muzeyində də geniş tədbirlər planı tərtib edilmiş və həmin plana əsasən “Hüseyn Cavid – 125” adlı yubiley sərgisi təşkil edilmiş Muxtar Respublikanın mədəni-maarif müəssisələrində nümayiş etdirilmişdir. Muzey ekspozisiyasında yeni guşələr yaradılmış, müxtəlif yubiley tədbirləri keçirilmişdir. May ayının 7-dən 12-dək Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilmiş tədbirlərdə də muzeyin direktoru Bəhruz Axundov iştirak etmişdir.

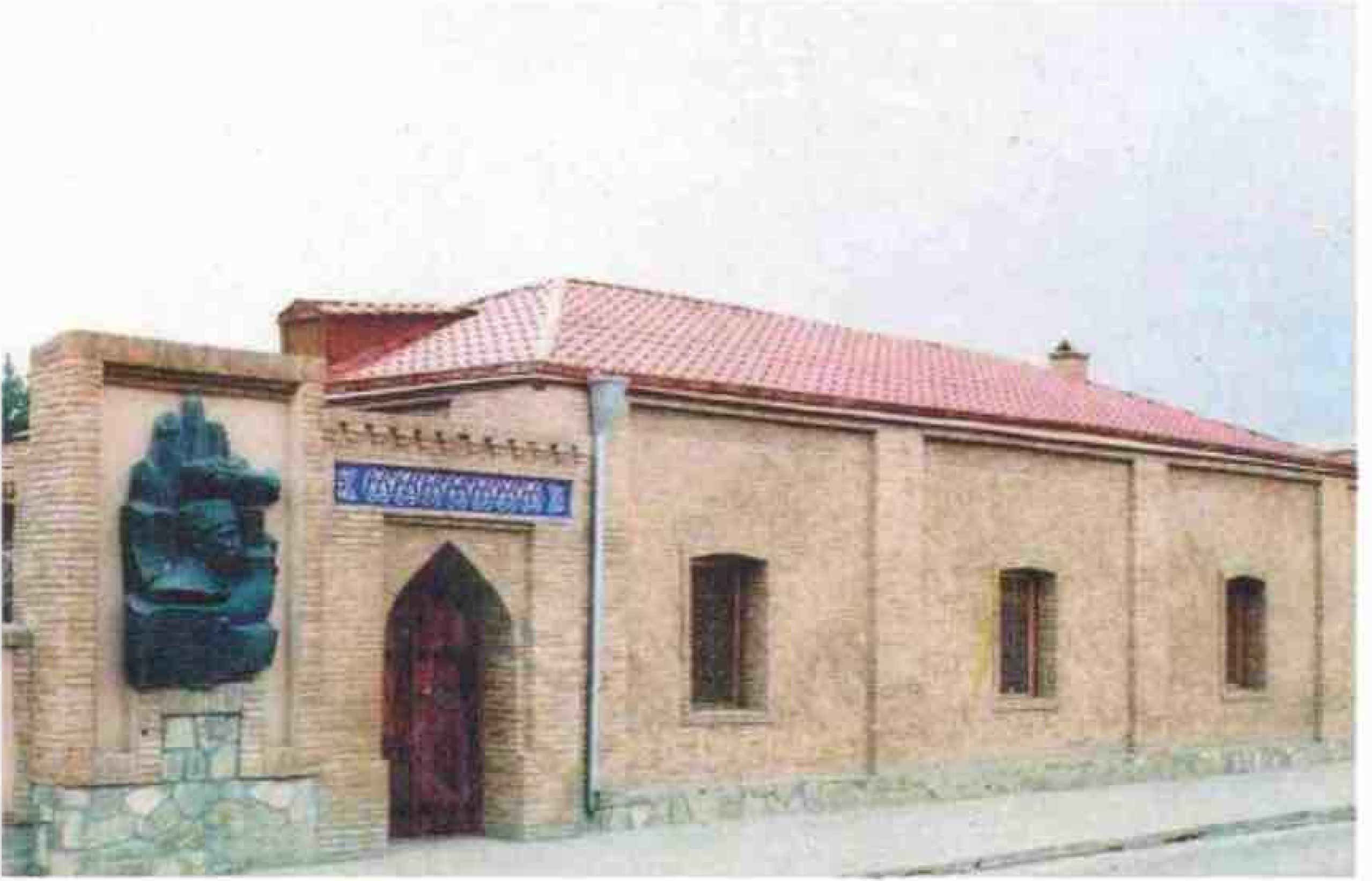
H.Cavidin ev-muzeyində ştat cədvəli üzrə 15 nəfər fəaliyyət göstərir.

Muzey əməkdaşları tərəfindən adları aşağıda göstəran kataloqlar tərtib edilmişdir.

1. Cavid əsərlərinin səhnə tarixi.

2. Cavid əsərlərinin nəşri tarixi.

Muzeyin fondunda olan **çap əsərlərinin kataloqu, muzeyin bələdçisi** və 2 variantda **muzeyin bukleti** hazırlanmış nəşr olunması üçün tam hazır vəziyyətdədir.

H.Cavidin ev muzeyinin bayırdan görünüşü.

H.Cavidin ev muzeyinin həyətdən görünüşü.

H. Cavidin ev muzeyinin içəridən görünüşü

Turan Cavid və muzeyin direktoru Bəhruz Axundov

Turan Cavid muzeyin əməkdaşları ilə birgə

Cavidlər ailəsinin məqbərəsi

Mündəricat

<i>Cavid dünyasına səyahət.....</i>	<i>3</i>
<i>Hüseyn Cavidin muzey ömrü, yaxud ev muzeyinin açılışı.....</i>	<i>7</i>
<i>İki dahinin abidəsi.....</i>	<i>19</i>
<i>Hüseyn Cavidin xatirəsinin əbədləşdirilməsi ümummilli lider</i>	
<i>Heydər Əliyevin xidmətidir.....</i>	<i>26</i>
<i>Hüseyn Cavidin ev muzeyi.....</i>	<i>28</i>
<i>Muzeyə Giriş, yaxud daxilə pəncərə.....</i>	<i>32</i>
<i>Cavidin ədəbiyyatı.....</i>	<i>39</i>
<i>Cavidin ömrü.....</i>	<i>54</i>
<i>Azərbaycan poeziyasının günəşi Hüseyn Cavidin xanımı</i>	
<i>Mişkinaz xanımın haqda xatirələrım.....</i>	<i>69</i>
<i>Cavidin faciəsi.....</i>	<i>78</i>
<i>Cavidin şöhrəti.....</i>	<i>87</i>
<i>Türkiyə səfəri.....</i>	<i>97</i>
<i>Xalqın xeyriyyəçi oğulları.....</i>	<i>106</i>
<i>H. Cavid yubiley ərfəsində.....</i>	<i>115</i>
<i>Cavid irsi əbədi yaşayacaq.....</i>	<i>116</i>
<i>AMEA Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi Turan Cavidin xatirəsinə</i>	
<i>həsr olunmuş tədbir.....</i>	<i>120</i>
<i>Dilarə xanım - Mişkinaz xanımın görüş.....</i>	<i>121</i>
<i>Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinin fəaliyyəti haqqında</i>	
<i>qısa məlumat.....</i>	<i>125</i>
<i>Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin Hüseyn Cavidə həsr etdiyi</i>	
<i>şeirlər və poema.....</i>	<i>128</i>
<i>“Burjua Şairi”.....</i>	<i>128</i>
<i>Cavidin.....</i>	<i>130</i>
<i>Cavid.....</i>	<i>131</i>
<i>Naxçıvan MR-da Hüseyn Cavidin ev muzeyi.....</i>	<i>160</i>

*“Kitab Evi” İctimai Birliyinin
təşəbbüsü ilə çap edilmişdir*

Operator	Elnarə Məmmədzadə
Korrektor	Yaqut Qarabəyova
Texniki redaktor	İlqar Təməyev
Dizayner	Ramiz Əbilov
Çapçı	Natiq Paşayev

Çapa imzalanıb 01.04.2009
Formatı 60x84 1/16
Fiziki çap vərəqi 10,5
Sayı 500

Salatın Əhmədli
Hüseyn Cavidin ev muzeyi
Bakı-Şirvanəşr-2009